

02. XII. 5. 7.
НПЗЗ. I
11

2664 Комитет
ВУШ 5/2

С. С. С. Р.

Чыла туньасэ шэмэр, иктыш ушпыза!

У ИЛЫШ

№ 1

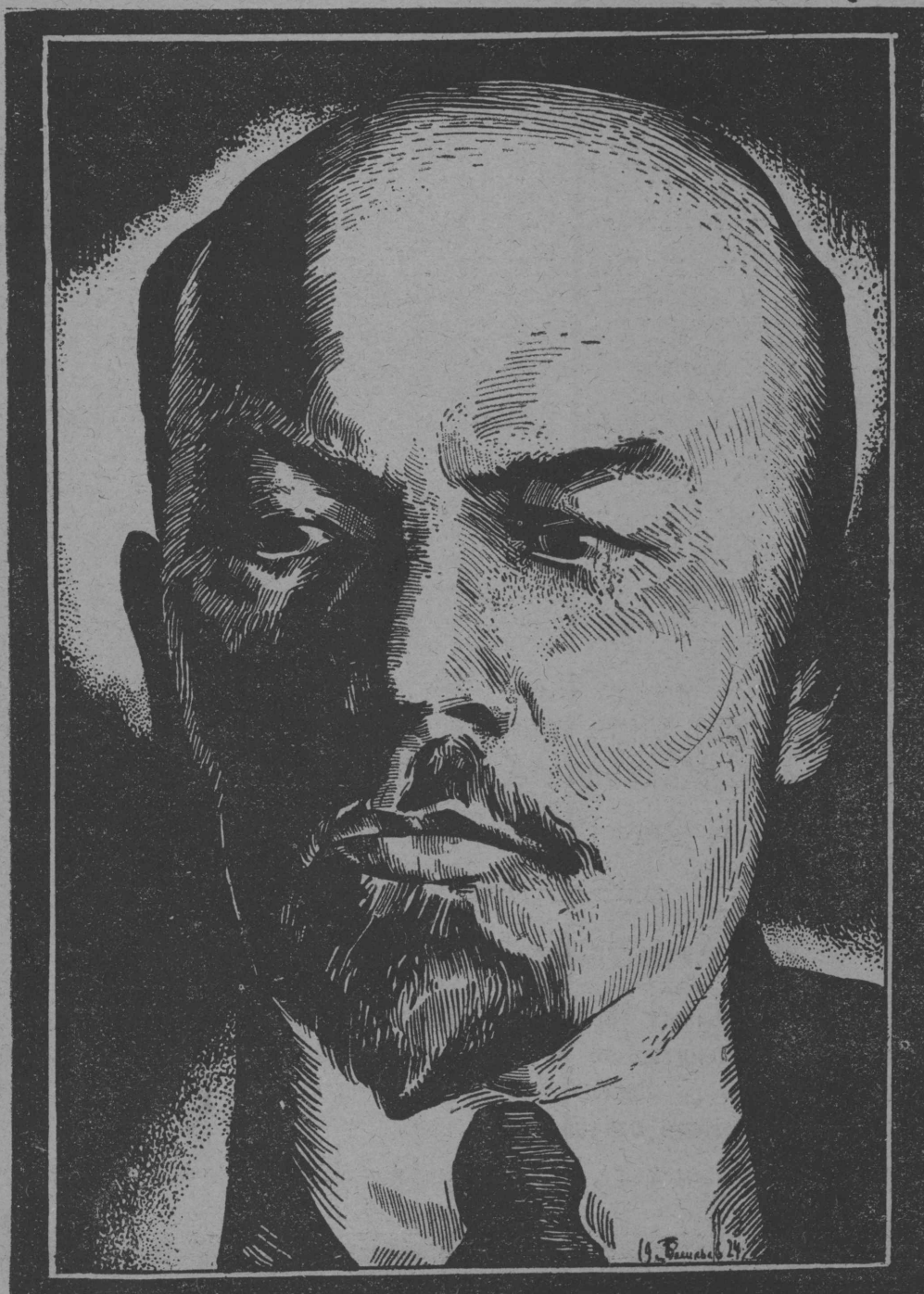
(НОВАЯ ЖИЗНЬ)

Йанвар
1925

Р. К. П. (б) Рүдө Комитэтысэ Мари сэнсийн журналжэ

1
8
7
0

1
9
2
4

23
АПРЭЛЬ.

21
ЙАНВАРЬ.

(В. Васильев 24)

8-1

Ты номыр дэн пырлыа чыла подписчик-

лан В. И. Ленин сүрэт колталтэш.

Чыла журнал валшылан.

Рүдө Савыктышын главной конторжо тылэч вара журналым вучымэш колтымым чарна.

Кө ты мартэ журналым налын шогэн, ончыко күрылтдэ налэш—вашкэ оксам колтыза! Кө ты мартэ вучымэш налын гын—оксам колтыжо. Тигыдэ оксам маркэ дэнат колташ лийэш.

Подпискэ оксам тыгай адрес дэн вэлэ колтыза:
г. Москва, Никольская, 10, главная контора Центриздата.

РҮДӨ САВ. ГЛ. КОНТОРЖО.

ЖУРНАЛ НАЛШЭ, АДРЕСЭТЫМ ТЫГЭ СЭРЭ:

Шкэ адресэтым раш сэрэн колто, «почтовое отделение» ончыкталтшэ. Мут гыч, тыгэ: п. о. Морки, д. Азыял, Моркинского к-на, Маробласти, Ивану Степановичу Белкову.

Тыгай адрес дэн журнал вашкэрак мийэн шуэш.

Журналыш сэрышэ-влак!

Йужо йэнг ик сэрышым кок вэрэ колта: „У Илыш“ журналланат, „Йошкар Кэчэ“ газетланат. Тыгэ ышташ ок йөрө. Вэрласэ мари илыш, паша нэргэн тыгэ сэрымэ путырак ок кэлшэ. „У Илыш“ журнал куго огыл, тыгай сэрышым пэчэтлымэ дэн моло күлэш паша нэргэн сэраш вэр ок код.

Сандэнэ ончыкыжым тыгэ ик сэрышым кок вэрэ колтымым чарнаш күлэш.

У И Л Ы Ш

№ 1

МАРИ ИЛЫШ, ПОЛИТИК, НАУК, ЛИТЭРАТУР, МЛАНДЭ, ТУНЭММЭ, МОЛО ПАШАТ СЭРАЛТМЭ МАРИ ЖУРНАЛ

1925 ий Йанвар

Нилымшэ ий лэктэш

Посна номырын авшэ 25-ыр.

Адрес: Москва, Никольская, 10.

Лэнин туныктымо почэш мэ вик корно дэн кайэна.

Лэнин дэч посна мэ ышна йом.

Ончылно пашана шуко — Лэнинын ойжым шукташ тыршэна!

Лэнинын капшэ Дом Союзов'ыштэ.

Лэнин дэч посна.

Ындэ Лэнин укэ... Окчабрэсэ рэводүтсий дэч вара Совет пашам Лэнин виктарэн шогыш. Росийсэ Комунист Партийштат тудак вуйлатыш. Түрлө нэлэ жап годым Лэнинын кугу ушыжо Советым утарыш, Совет пашам ончыко колгыш.

Ындэ Лэнин дэч посна паша ышташ вэрэштэ. Тадукшкэн Совет власт, Комунист партий Лэнин дэч посна Лэнин тўғалмэ пашам виктарэн шога.

Комунист партий Лэнин колымо дэч вара вийангэ, утларак талэ лийэ.

Лэнин колымо дэч вара паврикэсэ пашачэ-влак партийш пураш тўғалыч.

— Лэнин дэч посна Комунист партийлан йбсырак, партийш пурэн у илыш ышташ мланнат полшаш күлэш,—манын 200 тўжэм утла пашачэ партийш пурыш.

Вэт Комунист партий—пашачэ (пролетар) калыкын партийжэ. Комунист партийштэ пашачэ шуко лийэш гын, партий утларак вийан лийэш.

Комунист партийн 13-со погынымаш Лэнин дэч посна пашам ыштыш.

— Паврик-завот паша нэргэн, йалысэ паша нэргэн мондымо ок күл. Кэч могай пашамат: партийштат, Советыштат Лэнин шүдымо (туныктымо) почэш ыштыман,— 13-со погынымаш маньэ.

Лэнинын Комунист партийжэ Лэнин ончыктымо корно дэнэ кайа. Лэнин тыгай корным ончыктэн кодэн: пашачэ дэнэ крэсаньыклан пырлыа у илышым ышташ тўғалман. Лэнин, пашачэ дэнэ крэсаньыкын коклаштэ смьчкэ (кэлшэн илымэ) лийжэ,—манын кодэн.

Комунист партийат тидым сай шарна, нигунамат ок мондо. Садлан, йалысэ крэсаньык илышым сайэмдаш пэш чот пижын. ЦК партий йалысэ комунист-влакым погэн, йалысэ паша нэргэн канаша, крэсаньыкымат партийш пургыман, партий йыр (воктэн) чумырыман,—манэш.

Комсомолат талышна. Путырак крэсаньык рвэзэ-влак 1924 ийштэ Комсомолыш пурышт. Комсомолат Лэнин

ончыктымо корно дэнэ кайа, у ылыш ышташ полша, тунэмэш.

Пионер отряд-влак Лэнин колымо дэч вара шарлэн кайыш. Йоча (изи-рвээ)-влакат,—Лэнин туныктымо сэмьн ылышым ышташ йамдэ улына,—маныт. Марий коклаштат пионер ушэм шарла. Ик вэрэ, вэс вэрэ пионер, комсомол—коммунист лийаш йамдылалтыт. Нуно кизытак Лэнин ойжым тунэмыт. Ончыкыжат Лэнин корно дэнэ кайаш тунгалыт.

Совет властат Коммунист партий вуйлатымэ дэнэ, кресаньык полшымо дэнэ пашам йатыр ончыко колтэн.

1924 ий мартэ Англий, Франсий, Италий Совет властым властлан шотлэн огыт ул ыльэ. Кизыт Английн Франсийн, Италийн, адак моло кружаныш-влакын Москошто йэнгышт уло, советат нунын дэкэ ышкэ йэнжым колтэн. Моло кугужаныш дэнэ кэлшэн ылымэ **Советын пэнгыдылыкшым, талэ улмыжым ончыкта**. Мэмнан дэнэ кэлшэн илат гынат, моло кугужанысэ поян-влак Советым пэш пытарнэшт. Уна, Английсэ поян-влак договорым курьбыч. Тугэ гынат, нунын дэч лүдмаш укэ Оксам арымэш огыт пу гынат, Совет ышкэ вийжэ дэнэ ылышым тюрлэн кертэш.

Мэмнан **Советын паврик-завот паша нэчын сайэмэш**. Ситсым, моло тюрлө сатум 1922 ийсэ дэч ындэ кок пачаш утла паврик йамдыла. Пашачэ-влак, пашам сай ышташ тунгална гын, сату адак шукрыак, шуддырак лийэш; кресаньыкат шуко налаш кертэш; тугэ смычкэ лийн кертэш,—манын, паврик пашам сайэмдат.

Мландэ пашат тюрланаш тунгалы. Путьнь Совет Росий мучко кресаньык-влак мландэ пашам сайэмдат. Ёдыдэ мландэ ындэ ок код манашат лийэш. (1922 ийштэ пэл мландэ вэлэ ёдымё ыльэ). Кресаньык-влак вольыкымат йешараш тунгалыч (шужымо ийштэ вольык пэш шагалэмын ыльэ). Многопольэ йешаралтэш. Моско губэрныштэ 83 йал гына кум пасу шот дэнэ ила, молыжо чыла многопольым ыштэныт. Многопольэ йешаралтмэ дэнэ пасуэш шудымат утларак ёдаш тунгалыч. 1923 ийштэ 686.000 дэстина гына шудо ёдымё ыльэ. 1924 ийштэ—1.020.000 дэстинаштэ. Мландэ паша ыштышэ коперативат шарла: 1923 ийштэ 25.000 гына ыльэ, 1924 ийштэ 35.000 коператив лийэ.

Совет власт кресаньыклан тюрлынат полша: оксам арымэш пуа, машинам вучымэш ужала, мландэ пашам сай ышташ лийэш, у ылышат, сай ылышат лийн кертэш. Лэнин ой почэш Совет властат йалысэ ылышым тюрлаташ кресаньыклан полша.

Чыла тидэ **смычкэ вэрч, кресаньык ылыш сайэмдышаш вэрчышталтэ**. Коператив пашат сайэмэ. Кресаньык-влак коперативыш 1924 ийштэ шуко пураш тунгалыч. Туныктымо пашат тюрлана.

Учичыл-влаклан оксам шукрыак пуат, нунын ылышым сайэмдат. Школланат окса шукрыак колталтэш. Совет власт туныктымо пашалан. 1923 ий дэч оксам шукрыак пуа.

Учичыл-влак, моло тунэмшэ—доктыр, агроном, молыжат—Совет властлан, Коммунист партийлан, кресаньыклан тюрлынат полшаш тунгалына,—маныт. 1924 ий маркэ Совет дэч ёрдыштэ шогышт, ындэ нунат полшаш тунгалыч.

Ик манаш гын, **Лэнин дэч посна, Совет власт пашам йатыр ыштыш**. Начар ыштэн манаш ок лий. Кресаньык, пашачэ калык, учичыл-влакын ылыш кэчын сайэмэш. Кресаньыкат, пашачат, учичыл-влак Совет власт йыр чумыргат, рвээ-влак Комсомол йыр пўтырнат, йоча-шамыч пионер отрядыш чумыргат. **Совет властын, Коммунист партийн пашажэ сай найыш**.

Чын, альэ титак-влак улыт. Паша альэ йёршыш пытэн (лийн) шуун огыл. Кресаньык пашачэ дэч почешрак кодын, пашачэ дэнэ кресаньык коклаштэ смычкэ уло-альэ манаш ок лий. Коммунист партий, Совет власт Лэнин дэч посна ик ийшкэн смычкэ ышташ тыршыш. Ончыкыжат тидэ пашамак ышташ тунгалын, тюрлө титакымат виктарат.

Коммунист партий, Совет власт чын корно дэнэ, Лэнин ончыктымо корно дэнэ кайат. Нунын моло корно укэ.

Лэнин ончыктымо корно—пашачэ дэнэ кресаньыкым у, сай ласка ылышыш (коммунизмыш) нангайа.

Ик ий мучко Лэнин туныктымо почэш, Лэнин ончыктымо корно дэнэ Совет власт тольо, ончыкыжат тудо корно дэнэ кайа!

Пүнчэрский.

Лэнин туныктымым мондыман огыл.

Лэнин туныктымо сэмьн у ылышым ыштыман.

Коммунист партий пэнгыдэ, вийан лийжэ.

Лэнин ёмыр мучкыжо пашачэ калык вэрч илэн—маныт. Чын мо тидэ?

Чын. Ёмыр мучкыжо пашачэ калыкын ылышым сайэмдышаш вэрчын кучэдал шогэн. Пашачэ калыкым у ылышыш (коммунизмыш) нангайаш тыршэн.

Уло туньасэ калык кок вэкэ шога: ик вэлнэ поян-буржуй, вэс могырышто—паша ыштэн ылышэ, нужна калык.

Лэнин вашкэ умлэн налын:—поян ваштарэш, туньасэ буржуй дэнэ кредалдэ у сай ылышым ышташ ок лий.

Пашачэ калык туньасэ пояным сэнгымэкэ вэлэ, у ылышым ыштэн шукта.

Пойан дэнэ крэдалаш пашачэ калыккан ик чумыр лийман, пырля иктыш ушныман. Ик төр, ик кагаш дэнэ лийн гына пашачэ пойаным сэга. Пашачэ калыкын пэнгыдэ, вийан, талэ партийжэ уло гын, вэлэ пойаным сэгаш лийэш.—Тыгэ Лэнин туныкта. Туныктымо дэн пырля, Лэнин партийм чумыраш 25 ий утла партий пашам вуйлатэн шога.

Кизыт мэ шкэат ужына: Лэнин паша йара йомын огыл. Лэнинын Росийсэ комунист партийжэ эн вийан, эн талэ партий лийн. Комунист партий вийан, пэнгыдын вуйлатымэ дэнэ гына пашачэ калык кугужам, буржуйым сұмырал шуэн, Совет властым ыштэн.

Ты корно дэн кайэн вэлэ моло кугужанласэ комунист партий-влакат пойаным сэгэн кэргыт.

Росийсэ комунист партий альэ шкэ пашажым йоршын ыштэн пытарэн огыл. Совет властым утларак чоткыдэмдыман, адак мэмнам уло тўнысэ пойан тўшка

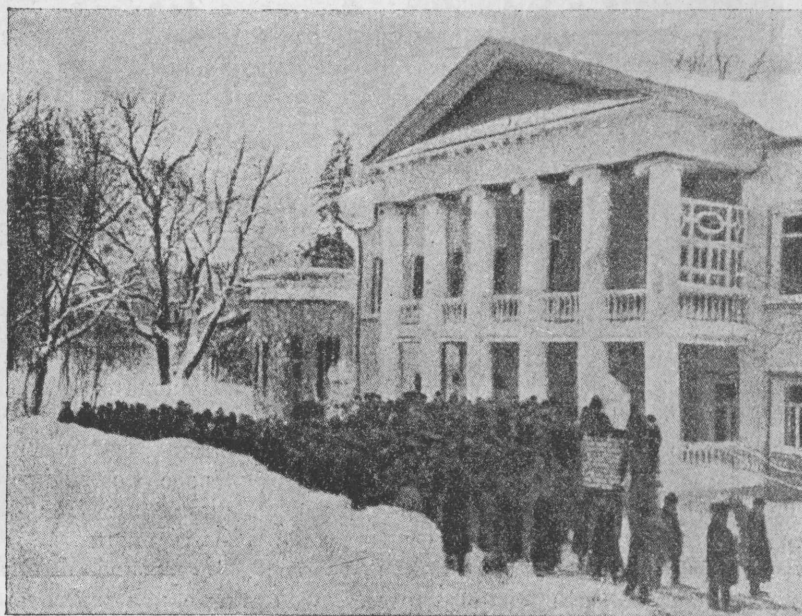
пытараш, пызыраш төчат. Садлан, комунист партийлан тугак пэнгыдын, вийан шогаш күлэш.

Колымо дэч ончыч Лэнин каласэн:—**комунист партий ик кагаш, ик ойан лийжэ, большевик корно гыч ынжэ коран.** Укэ гын, партийн куатшэ шалана, вара тудо пойан ваштарэш крэдалаш кэртдымэ лийэш. **Сандэнэ комунист партий ик йэпгай лийжэ!..** Партий Лэнинын ты мутшым шарнэн шога, Лэнин колмэкэ, тудын ой почэш пэнгыдын ышташ лийн кодо.

Совет йыр чыла пашачэ, крэсаньыкым чумырыман.

Лэнин Совет властым вуйлатэн шогыш, Совет пашам тўрлынат сайэмдаш тыршыш.

— Совет власт-пашачэ дэнэ крэсаньыкын властжэ. Совет властлан пойан ваштарэш чакныдэ, чот шогыман. Буржуй-влакым чаманыдэ пытарман.

Владимир Ильичын калшым Горки'сэ пөрт гыч Москош нангайаш лүкмо.

Кугужан власт калык ылышым сайэмдаш шоналтэнат огыл. Кугужан чиновнык-влак калыкым пизырэн илаш гына шонэн кийэныт.

Пашачэ-крэсаньык кугужан властым йбрэтэн огыл, моктэн огыл.

Советыштэ службышо—чиномнык гай ыжнэ лий. Тудо калыкым пизырэн ыжнэ шога. Крэсаньык ылышым Совет сайэмдыжэ. Вара робочий дэн крэсаньык Советым утларак йбраташ тўналэш, Советлан полша. Калык полшымо дэнэ Советат вашкэ у ылышым ыштэн, ылышым сайэмдэн кэртэш.

Совет пашам тутыш сайэмдэн шогыман, тўрлө йонлыш пашам шижын налын, йонлышым пытарыман. Тидэ пашалан Рабрин пижшэ. Совет службышын осал пашам тудо пытарыжэ, Советым пэнгыдэмдыжэ.

Совет йыр крэсаньыкым, ўдрамаш-влакым чумырыман. Нунын полшымо дэнэ Совет адак чот талышна.

Совет паша виктараш крэсаньыкат, ўдрамашат тунэмжэ. Советым кулак пурымо дэч чот аралыман!— Тыгэ кугу учичыд Лэнинна туныктыш.

Пашачэ дэн крэсаньык коклаштэ смьчкэ лийжэ.

Росийштэ эн шуко—крэсаньык ила. Крэсаньыкым Лэнин мондэн огыл. Крэсаньыкым рэволүтсий корно дэнэ нангайаш тудо тыршэн: крэсаньык ойым эрэ колшытын, крэсаньык шонымым шижын шога.

Лэнин шинчэн: крэсаньык пашачэ дэнэ пырля ок кай гын, рэволүтсий оқ сэңэ, пойан куатым пизыралаш

ок лий. Садлан, рэволүтсий корно дэнэ крэсаньыкым нангаташ мланнат шүдэн кодыш.

Мландэ дэч посна (альэ шагал мландэ дэнэ) орланышэ крэсаньык 1917 ийштэ пашачэ дэнэ пырля рэволүтсийм ыштыш. Вара ошо гэнэрал-влак ваштарэш кредальэ... Советлан эрэ полшэн, пашачэ калык дэнэ пырля ик корно дэнэ ошкылы.

Сар чарнымэкэ, крэсаньыклан пэш йбсө лийэ. Сату укэ дэнэ крэсаньык Советым вурешш.

Лэнин умлэн нальэ: тыгэ илэн крэсаньык пашачэ калык дэч ойырлэн кэртэш. Вара у ылыш ышташ млана пугырак йбсө лийэш.

— Крэсаньыклан уто киндым ужалаш эркым пуман, вара крэсаньык мландэ пашам сайрак ышташ тўналэш. Мландэ паша сайэмдаш Совет полшэн шогыжо,— тыгэ Лэнин туныктыш.

Адак:—крэсаньыклан шулдо сату лийжэ. Совет, паврик пашам сай ышта гын, шулдо акан сатум крэсаньыклан йамдылэн шога гын, вара ончыкыжат крэсаньык пашачэ дэнэ пырля кайа, пашачэ дэнэ иккагаш лийн у ылыш ышташ тўналэш.

Пашачэ дэнэ крэсаньык конклаштэ смычкэ лийжэ!— маньн Лэнин кодыш.

Лэнин шўдымө почэш комунист партий, Совет власт, пашачэ калык—смычкэ ыштышаш вэрч пэш тыршат.

Тунэмын вэлэ ылышым сайэмдаш лийэш.

— Тунэмдымэ, кнагалан моштыдымо йэн пойан-влакын осалжым раш ок шинчэ, у ылыш нэргэнат умлэн шуктэн ок кэрт. Пичкэмыш йэн мландэ пашамат сай ыштэн ок мошто.

Лэнинын кашым ужатымэ.

Тунэмдымэ йэн тўрлө осалымат утларак ышта: аракамат йўэш, поп шойалан ўшанэнат шкэ ушыжым аныр-тара.

— Совет Росийштэ кнагалан моштыдымо йэн (неграмотный) ыжнэ лий! Крэсаньык, кнагам лудын, ылышыжым сайэмдаш тунэмжэ.

— Туныктымо пашам Совет власт эн чаплын колтыжо! Совет Росийштэ учичыл ылыш ожнысо учичыл ылып дэч сайрак лийжэ!—тыгай Лэнинын ойжо, туныктымыжо кодо. Тидэ пашалан чот пижаш вэрэштэш,

Крэсаньык ылышым копэратсий куштылэмда.

Крэсаньык шкэт-шкэт посна ила, посна ышта. Тыгэ тудо ылышыжым сайэмдэн ок кэрт. Шкэт крэсаньык машинама, налын ок кэрт, тўрлө таварымат шулдың налын, киндым шэргын ужалэн ок кэрт.

— Копэратсийм вийаңдыза!—Лэнин маньэ.

Чынак, копэратсий шарла гын, крэсаньык калык тўрлө машинама налын, мландэ пашам сай ыштэн, ылышым содорак сайэмда, у ылышыш лишэмэш.

Адак, копэратсий, паврик сатум крэсаньыклан шулдың ужалэн, смычкэ ышташ полша. Смычкым ыштэн мэ у ылышыш лишэмына.

Копэратсий нэргэн Лэнинын туныктымым раш умлэн налын, мланна тидэ пашам (копэратсийм) викарэн колташ, пэнгтыдэмдаш кўлэш.

Тўрлө калык чылан изак-шольак улыт.

Росий мучко тўрлө-тўрлө калык—мари, суас, одо, мордва, йэврэй, чуаш, йакут, арман, грузин, моло тўрлат—кугужан кид йымалнэ орланэн илэн.

Руш калык пичкэмыштэ илэн гын, садэ тигыдэ калык руш дэч утларак пичкэмыштэ илэн.

Тигыдэ калык-влак поян кид йымалнэ руш кресаньык дэч утла орланэныт, нуным тўрлын онталэн ашнэныт.

Лэнин палэн налын: тўрлө тигыдэ калыклан шкэ шотышт дэнэ тунэмаш, ылыш тўрлаш эркым пуман. Шкэ йылмыжэ дэнэ тунэмын, шкэ шотшо дэнэ илэн, озанлык пашажым тўрлэн гына—тигыдэ калык у ылышыш лишэмын кэртэш.

Тыгэ Лэнин туныктэн. Тудын ой почэш Совет власт тигыдэ калыклан кугу эрыкым пуэн. Мари калыкынат автоном обласжэ уло. Мари калыкат шкэ сэмынжэ тунэмэш, шкэ корно дэнэ у ылышыш лишэм шога. Моло калыкынат обласжэ уло. Кугурак калыкын (суасын, киргизын, украиннын) шкэ республикжэ уло.

Тигыдэ калык-влакын корно иктэ. Тидэ корно: руш, марий, суас молыжат пырлыа лийн у ылыш ыштымэ. Садлан, автоном облас, республик-влак чыланат ик ушэмым ыштэныт. Тидэ ушэш—Союз Советских Социалистических Республик (кўчыкын СССР).

Лэнин ончыктымэ паша тигыдэ калык коклаштэ йа-тыр ышталтын. Ончыкыжо, тигыдэ калык-влакым ончыко колташ вэрэштэш. Нунылан умылтарыман: паша ыштэн ылышэ калыкын—рушынат суасынат, марийнат, йэврэй-

ынат, молынат—корно иктэ. Нунылан, пырлыа канашэн, изак шольак гай лийн тўнбасэ поян куатым пытарыман, у ылыш ыштыман.

* * *

— Йошкар Армияна пэнтгыдэ лийжэ! Моло кугужанысэ буржуй-влак Совет властлан пўм пурын илат. Йошкар армий эрэ йамдэ лийн шогыжо!

— Комсомол-влак! У ылыш ышташ тунэмза! Тўнбасэ поян ваштарэш крэдалаш, у ылышым шукташ йамдылалтса!

— Ёдрамашлан эрыкым пуман! Тудат пўрйэн дэнэ тўрак у ылышым ышташ полшыжо, тунэмжэ...

Тыгэ Лэнин йолташна, кугу учичылна, туныктэн ылыш.

Лэнин туныктымэ сэмын РКП(б), Совет власт ышкэ пашажым ыштат.

Лэнин туныктымэ почэш пашам ыштэн вэлэ у ылышыш лэкташ лийэш.

Лэнин корно дэнэ кайэн вэлэ тўнбасэ буржуйым сэнаш лийэш.

Лэнин туныктымым (лэнинизым) чылалан шинчаш кўлэш. Лэнинизм шот дэнэ пашам ыштыман!

Н.

Лэнин укэ, пашажэ кодын.

Тачэ нэмнан ойган кэчэ:
Тўнба кодын тўлукэш.
Талук тэмэ, ик йэн укэ,
Ок лий тудо курымэш.

Көн шўгар йыр паша калык,
Вуйжым савэн шып эрта?
Көн шўм-чонжо шортдэ кодын?
Молан шортэш музика?

Лэнин укэ!.. Ой, могай мут!
Рўдыж(б) укэ айдэмын!
Вуйлатышэ укэ лиймэк,
Кузэ от шорт, умлэт гын?

Шыдын-шыдыч мардэж йужшо
Мом тынарэ лўшка гын?
«Лый-лай» койын йошкар тужо
Молан кўшкө нўлталтын?

Шэмэр дэн пашачэ-шамыч
Куатыштым ончыктат,
Утлымыштым поян кид гыч
Чыла тўнбалан палдарат.

Йыр-ваш мур йўк шога шэргылт,
Уста йылмэ йўклана:
Лэнин укэ, пашажэ кодын,—
Кўлэш тудым шукташна!..

Н. Мухин.

Лэнин.

Талук эртыш... „Мландэ ўмбалсэ калык ик вуй нарлапкарал лийэ“ манын, Карл Марке тоймо годем, Энгельсэ йолташыжэ ойлшыш. Кизытат тугэ огыл мо? Тўнба ўмбалсэ пашазэ, шэмэр калыкын эн йўратымэ, эн пагалымэ учичылжэ укэ лийэ. Лэнин колыш. Совет властын вуйжо, миллион калыкым поян ваштарэш вўдэн кайшэ Владимир Ильич Лэнин колмылан талук эртыш.

Лэнин 1870 ий 22 апрэлыштэ Симбирск олаш шочын. Ачажэ калык школ инспектыр ильэ. Лэнин изажэ кресаньык вэрч шогалынат, кугыжам лўаш тўчэн. Садлан Алэксандр III кугыжа тудым сакэн пушто. Тидэ зийан Лайэмыр шольыжлан у корным ончыктыш.—Укэ, мэ кугыжа, тўра, поян ваштарэш тыгэ она шогал. Нуным ышкэт-коктын пуштэдэн от пытарэ. Кугыжам, буржуйым

пашазэ калык мильон дэн шогалын вэлэ сўмырэн кэр-тэш. Тидлан йамдылаш кўлэш,—ўмўржө мучко Лэнин тидлан вийм пыштыш. Тунам гимназийштэ тунэмэш ильэ.

Вара Озан унивэрситэт юридический факультет'ыштэ ик ий тунэмэ. Кугыжа ваштарэш улшо студэнт каша-кыш шогалмылан—тудым унивэрситэт гыч луктыч.

Вара ижэ Лэнин ышкэ тунэмын унивэрситэтлан си-тышэ экзаменым пуэн.

1895 ийштэ Лэнин Питырэш «пашачэ калык ута-рымэ вэрч кучэдалшэ ушэмым» почо, Питыр пашачым туныкташ тўнгальэ. Садлан тудым вашкэ кучэн Сибириш колтышт. Тыжак Лэнин, ончычак тўнгальэ «Кузэ Рос-сийштэ капитализм шарла» манмэ, кнагам сэрэн пы-тарыш.

Тидэ кнага гоч рэволўтсовэр-влак илышын йўлажым палаш тунэмыныт, кизытат тунэмыт.

Тывэч Лэнин вэс кугыжаныш кайэн.

1900 ий кутлаштэ Лэниным уло тўньасэ пашачэ калык палэн нальэ.

1903 ий тудо тошто сотсиал-демократ партиим шэ-лын—талырак рэволўтсонэр гыч, пашачэ калык вэрч пэнтыдын шогышо большевик партиим ыштэн, вуйлаташ тўнгальэ.

1905 ий. Москошто, Питырыштэ, моло кугу олалаштэ пашачэ-влак кугужа ваштарэш кучэдалаш тўнгальыч. Лэнин вэс кугыжа гыч толын туныктэн шогыш.

Кугыжа рэволўтсийм пызыральэ. Моло сотсиалист партиим-влак чакнышт,—ындэ рэволўтсий пытыш,—манын мўгрышт. Лэнин гына, тудын большевик партиимжэ-угыч йамдылаш тўнгальыч.

Лэнинлан адак вэс кугыжаныш шылын кайаш вэ-рэштэ. Швэйтсарийштэ илыш. Тушто шуко кнагам сэр-

Москошто „Дом Союзов“ воктэн. Лэнинын кашшым ужаш толшо шэмэр калык чэрэт дэн шогат.

калыш, пашачым туныктыш. Жап йбө ильэ Российштэ рэволўтсий почэш пашачым, крэсаньыкым сакалат, лўат, чыла вэрэ каратэльный отряд... Вара шып... Нигэ тар-ванышат укэ. Моло сотсиалист-влак пойан дэн кэлшат, пашачым ондалат.

Рэволўтсий йбршынак пытымэ гай вэлэ чучэш. Лэнин йўк гына ок чарнэ: «Паврик-завотлаштэ пашачэ калык орлана, крэсаньык шужа—рэволўтсий лийэш. Лийдэ ок код“.

Чынак. 1912 ий. Сибириштэ Лэна вўд дэн шөртнөй лукмо вэрйштэ 300 пашачэ оза ваштарэш тарванышт. Руш кугыжа нуным лўйгалэн оптыш. Уло Росий мучко пашачэ калык тарваныш. Лэнин ышкэт огыл. Арам ок ойло.

1914 ий кугу сар тўнгальэ. Сотсиалист кашак сарлан кидым нөлтышт. Лэнин вэлэ йолташышт дэн,—руш ка-лыкклан ньэмыч пашачэ, крэсаньык тушман огыл, тудын

тушманжэ—руш пойан, буржуй, кугыжа,—маньэ. Нунын ваштарэш сарым тўнгалаш ўжо.

1917 ийштэ кугыжам сўмыралыч. Лэнин Гэрман мландэ гоч тольо. Кузэ чыла тушман шўшкышт! Лэнин ньэмыч окса дэн толын, тудо гэрман кугыжан тарлымэ йэн—маньыч.

Пашачэ калык йывыртэн налаш лэктэ. 1917 ий йўлыштэ питыр пашачэ урэмыш лэктын,—Совэт власт лийжэ, капиталист министрым чумал шууза,—кычкы-рышт.

Лэниным, Зиновйэвым, моло большевикымат Кэрэн-ский пэтраш шўдыш. Николай кугыжам, тошто министрым тудо судитлэн лўэн моштэн огыл, рэволўтсий вэрч 30 ий тыршышэ Лэниным пэтырнэжэ ильэ. Лэнин дэн Зиновйэв шылыч. Питыр пашачэ утармэ дэн гына утлышт.

Лэнин шылмэ гыч власт налаш пашачым ўжаш тўнгальэ. 25 окчабрыштэ (тошто шот) большевик партиим

Ленин үжмө дэн властым нальэ. Совет власт лийэ, вуйлатышыжэ Ленин—Калык Комиссар-влак Советын предсэдачылжэ.

Ындэ рэволүтсий Ленин кидыштэ. Тудо пэиш моштэн куча. 1918 ий шижым ик куньыри эсэр ўдрамаш Лениным лўаш тўчыш, сусьртыш. Ленин утларак пашачылан шэргэ, йўратымэ лийэ. Тудо валкэ тўрланэн угыч уло руш, тўньасэ пойан ваштарэш мильон дэн калыкым шогалтыш, йошкар армийм ыштыш, крэсаньыкым полшыктыш.

Чыла тушман сэнгалтэ. Калык шужэн илыш. Ленинат эшэ чот калык вэрч тырша... 1922 ийштэ чэрланыш...

1924 ий... йанвар. Ленин Горки йалыштэ парэмэш... Чэржэ пытымэ гай... Кэнэга 21 йанварыштэ Ленин... укэлийэ.

Тудо чылт пашачэ, крэсаньык вэрч пытыш. Уло вийжым пытарыш. Путракак Ленин буржуйым ок йўратэ ильэ. Йорло калык вэрч нимом ыш чаманэ, ышкэнжымат.

Лениным кў колын огыл? Пойан, поп кашак тудым чытэн огыт кэрт. Пашачэ, нужна йўратыдэ огыт кэрт. Вэс тўкын Лениным шинчышэ укэ. Тўньа ўмбалнэ тыгай рэволүтсий лийн огыл. Тунья ўмбалнэ Ленин гай йэң лийн огыл!

Лайи.

Ленинна укэ...

— Ленинна укэ... Ленин кайыш... Ындэ талукат эртыш... 1924 ий. 21 йанвар. Моско ола... Йўштэ. Путьрак чот йўштэ. 5 сагатлан кастэнэ изи ластык гает лэктэ. Шэм-кугу буква дэнэ пэчэтлымэ:

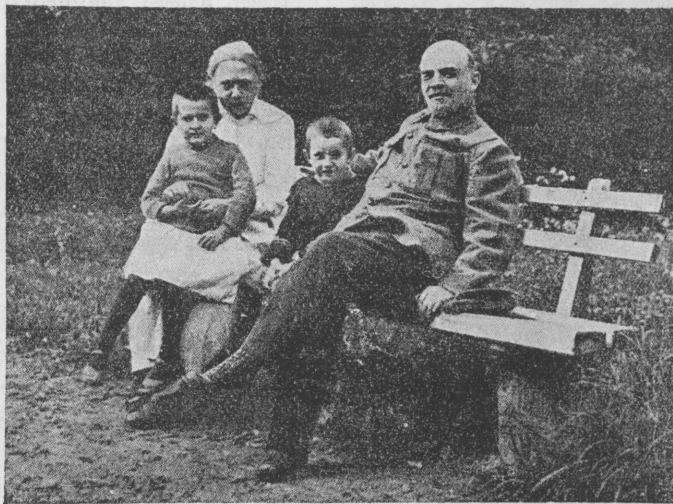
— Ленин укэ... Ленин колыш...

Погынымаш. Шонго кугыза... шонго комунист, Ленин дэнэ пырлыа пойан ваштарэш, кугужа ваштарэш күчэдалшэ, чытыршэ йўк дэнэ ойгырэн мланна ойла:

— Тэңгэчэ... Ленинна... йўратымэ вуйлатышына... пагалымэ йолташна... колэн колтыш... Пашачэ дэнэ крэсаньык тулыкэш кодо... Ындэ мланна Ленин дэч посна... у илышым ышташ вэрэштэш.

Ленин укэ!

— Укэ! Тидэ шойа—мый ом ўшанэ! Пашачэ калыкын, крэсаньыкын вуйлатышэ Ленинжэ колэн огыл! Ленин ила!

В. И. Ленин дэн Н. К. Крупская.

Шуко йэң ўмаштэ тыгэ маньың. Ленин колымылан вигак нигэат ўшанэн огыл.

Ленин колэнак улмаш...

Вакзал. Паврикэ пашачэ-влак, йошкар салтак-влак, ўдрамаш, студэнт погынэныт. Йошкар шовычын тўржб шэмэмын—тидэ пашачэ калыкын Ленин вэрч ойгырым ончыкта...

Муро... рэволүтсий муро ок шокто..., Чыланат ойгырат.

Тугэ гынат, шўйм сакэн огыт ул, огыт шорт. Буржуй ваштарэш крэдалшэ пашачэ калык, комунист-влак шинча вўд йоктараш огыт мошто.

Тугэ гынат, шўмлан йёсё.

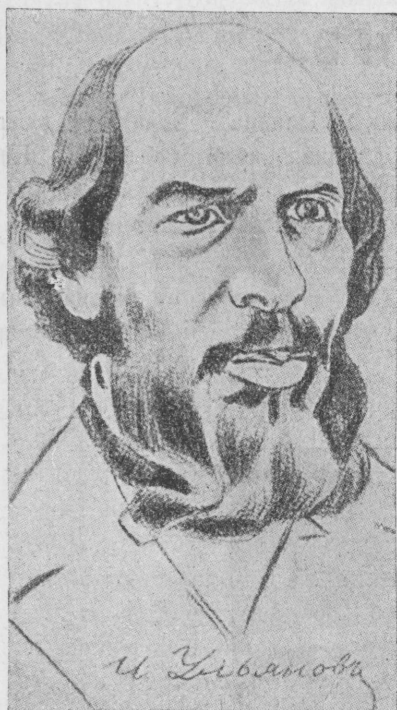
— Ленин колэн.

Вакзал гыч Ленин капым нумал лугтыт... Калинин, Зиновйэв, Сталин, моло вуйлатышэ-влак Моско ола кўргышкё нумалын Ленин кышым нантайат.

Лэнин кап почэш пашачэ-влак, йошкар салтак-влак шыпак ошкылыт. Музык калык вэрчын шортэш, мўгра...

„Дом Союзов“ манмэ пөрт. Кугу зал. Йыр-ваш йошкар шовыч, шэм шовыч ойгырэн кэчат. Шып. Кўкшака вэрыштэ Лэнин кийа. Салтак тувырым (гимнасчоркым) чиктэн пыштэныт. Илымыжэ годымат Лэнин чаплэ вургэм дэнэ шогыланэн коштын огыл. Кугужа сэмын йылгыжнэ шөртнбө ушшым, ши вургэмым чийэн коштын огыл.

Шыпак кийа-ок тарваныл, ок ойло. Тугайак кугу сангажэ, ушан сангажэ. Шинчажэ вэлэ пэтырнэн. Ындэ мэмнан куанэн воштылалын ок ончал. Умшажат пэтырналтын—мамнан туныктэн ындэ ик ойымат ок пэлэштэ. Лэнин шып кийа... кидшым ваш күчэн возын.

В. И. Ленинын ачажэ.

Вуй воктэн Ленинын йолташыжэ, ватыжэ Надежда Константиновна. Тудат шыпак ончэн шога.

Лэнин йыржэ 4 коммунист-влак оролэн шогат. Тидэ—почотный караул. Лениным пагалэн нунын воктэн орол сэмын шогат...

Урэмыштэ пэшак йўштб. Чытышаш гайат огыл.

Твэрской, моло урэмлаштэ путырак шуко калык погынэн шога. Йўдшб-кэчыжэ кўрылтдэ кылмэн шогат. Ыраш төчэн куржталыт.

Пырдыжэш пыжыктылмэ кагазым кушкэдэн урэм покшэлан тулым пыштат—ырыктат. Мөнтб каймэ нигэнат ок шу... Моло жап годым тыгай йўштыштб 3—4 сагат кылмэн огыт шога, содоррак шокшо пачэрыш куржыт ильэ. Кизыт Лениным ужаш толыныт. Пытаргыш каналан,—чэвэрын, йбратымэ Ленинна,—маннэшт. Уждэ огыт кайэ. Садлан кылмэн шогат.

Чэрэт кугу. Чыланат Лениным ужнэшт.

— Илымыжэ годым ужылтын огыл,—манын шонго кувавай ойла.

Ышкэ кылмэн. Шўргыжб какаргэн. Чытыра. Тул воктэн кидшым ырыктэн шога. Пижшат укэ, вургэмжат вичкыж.

— Кувавай, ончык кайэ! Тыйым чэрэт дэч посна пуртат! Мэ рвэээ улына—йўштым чытэна,—манына.

— Чэрэт дэч посна ок уйбөрб, ныкай. Чыланат ужнэшт,—манэш.

Тидэ жапыштэ йўштб гынат, калыкын шўмжб пушкыдэмын. Кувавайым ончыко колтышт...

Тэвэ йал гыч толшо кугузай шога. Йошкар ужгам чийэн. Ушш. Кугу пиж...

— Крэсаньык-влак лўмын мыйым колтышт. Лэнин крэсаньыкым пэш йбрата ильэ. Мэат тудым огына мондо,—кугузай манэш.

Тудлан йўштыжат йўштб огыл.—Кылмэн ом ул. Мэ шэмэр калык йўштым-шокшым шуко ужынна. Лэнин вэрчын ик сагат утым йўштыштб шогаш лийэш,—вэлэ манэш.

Тудымат чэрэт дэч посна Лэнин дэкэ колтат.

Кум кэчышкэн „Дом Союзов“ ваштарэш калык кылмэн шогыш. Шуко йэнын пылышым, шўргым, йолым йўштб кочко.

Лэнин дэкэ эркин пурат. Огыт кутыро. Лениным чарныдэ ончэн эркин ошкыл эртэн кайат. Ончэн шогаш ок лий—шэнтэлнэ калык кылмэн шога.

Йужо йэнгжэ Лениным ужын, чытэн кэртдэ шортын колтат.

Рушарньа. Ийгэчэ тугак йўштб. Моско тарванэн. Пашачэ, службышо, йошкар салтак, тунэмшэ-влак,—чыланат урэмыш лэктыч. Тугак йошкар шовыч, шэм шовыч. Пуч-шамыч мўгырат.

10 сагат. Вуйлатышэ-влак Лэнин капым Красная площадь'ыш нумал нангайат...

Крэмль пырдыж воктэн изи пөрт (мавзолэй) ыштымэ. Мавзолэй ўмбалам лўмын кўкшака вэр ыштымэ. Тусакаын Лэнин капым шындат.

Мавзолэй воктэн калык эртэн кайа...

— Лэнин колэн. Лэнин тўнгальмэ пашажэ ила!

— Лэнин шўдымым шуктэна! У илышым ыштэна!

— Комунист партий йыр чумыргэн, ончыкыжат Лэнин ончыктымэ корно дэнэ чакныдэ кайэна!

Тыгэ вуйлатышэ-влак—Калинин, Зиновйэв, Сталин—Лэнин кап ончылан ойлышт.

Пашачэ-влакат тугак ойлат. Йошкар шовычэш нуно тыгэ сэрэныт:

— Лениным огына мондо, Лэнин ойжым шуктэна!

— Лэнин пашажэ ок коло нигунамат! Комунист партийлан полшэна!

4 сагат... Зиновйэв, Сталин, Рыков, Калинин, моло вуйлатышэ-влак Лэнин капым нальыч... Пушка йўк Моско олам шэргылтарыш. Пчал йўк... Паврик-влак мўгрэн шорташ тўнгальыч. Шўмлан «шый» чучо. Тидэ жапыштэ Лениным мавзолэйыш пуртэн шындышт...

Совнарком гыч Лэнин кайыш... тўнбам кодыш. Лэнинна укэ лийэ. Тулыкэш кодна. Пашачэ калыкат—Лэниным—ачажэ сэмынак ужатыш.

Лэнин колыш! Тудын ойжо нигунамат ок коло!

Лэнин ойжо кизытат ила, ончыкжат илаш тўғалэш.

Лэнин ой почэш тўнбасэ пойан (буржуй)-влакын куатышт сўмырла!

Нуно (пойан тўшка) Лэнин колымылан пэш йывыртэныт ильэ.

— Ындэ Совет власт пыта, комунист партий шалана,—манын осал курныжла кычкырышт.

Укэ! Лэнин дэч посна Советат, Комунист партийат ыш шаланэ! Лэнин Комунист партийм талыштарэн кодыш! Комунист партий Лэнин ойжым ок мондо!

Лэнин туныктымо сэмын у ылыш (комунизм) лийнак лийэш!

П. Карпов.

Лэнин ончыктымо дэнэ Лэнин сэмынак каймаз.

Газэтыштэ, журналыштэ:

— Комунист! Комсомол-влак! Лэнин гай лийза!—манын сэрат.

Молан тугэ сэрат? Чынак, могай йэг улмаш Лэнин?

Мари калык Лэниным ужын огыл, Лэниным сай ок шинчэ. Лэнин нэргэн мээт пэш шагал сэра. Лэнин нэргэн, Лэнин ылыш, паша ыштымэ нэргэн кугу кнагам сэраш кўлэш. Кизытэш, кўчыкын тыгэ каласэна:

Лэнин кугу ушан, эн сай, поро йэг ильэ.

Лэнин колымэкэ, пашачэ калык, крэсаньык—тўнба мучко ойгра.

Мари калыкат,—эк, Лэнинжат колыш! Калтак,—ман ойлыдэ кодын огыл.

Чыла тўнбасэ пашачэ - крэсаньык, орланэн ылышэ калык Лэниным пала, Лэниным йөрата, Лэнин вэрч ойгра.

В. И. Лэнин (покшэлнэ) крэсаньык коклаштэ.

Лэниным йөратыдэжат ок ли. Тудо шкээт пашачым, крэсаньыкым моткоч чот йөратэн. Илымэ мучкыжо, ўмыр мучкыжо пашачэ дэнэ крэсаньыклан сай ылыш лийжэ манын, Лэнин тыршэн.

Зиновйэв йолт. Лэнин дэнэ пырлыа шуко илэн. Лэниным тудо сай шинча. Зиновйэв—Лэнин йолташыжэ. Лэнин колмэкэ, **Зиновйэв** тыгэ сэра:

— Тыгай йэг альэ маркэ тўнбаштэ укэ ильэ. Лэнин шкэ вэрчын ок шоно ильэ. Тазалыкшым, вийжым чаманыдэ пашачэ калык вэрч тыршыш.

— «Вэс иктаж комисар таза огыл ильэ гын, Лэнин тудын дэкэ доктырым колтэн, отпускым (каналташ жапым) пуэн. Вэсэ йэг вэрчын эрэ шонэн. Вэс йэгным чаманэн. Вэс йэглап тўрлынат полшэн,—тыгэ **Сталин** йолташ воза.

— 1921 ийштэ чэрланыш гынат, Совнаркомыштэ пашам ыштыш,—**Сэмашко** манэш.

Чын, тыгай йэн тўнъаштэ укэ. Шкэ вэрч шо-нышо, „кузэрак шкаланэм сай лийжэ, молыжо кэрэк“ маншэ шуко уло... Тэвэ **ик ўдрамаш** Лэнин нэргэн газэтыш тыгэ сэрэн:

— 1919 ийштэ олалаштэ дум пэш шуко погынэн ильэ. Дум куаш чылашат луктыт ильэ. Мый мўшкыран ильым. Паша ышташ ом кэрт. Тутэ гынат, мыйым огыт кодо. Мом ышташ? Кўм сўрбалаш? Лэнин дэкэ сэрма-шым колтышым. Ышкэ лўдынам: мо лийэш гын?—шон-

калэм. Кок кэчэ гыч Лэнин дэч кагаз тольо. Мыйым дум кумо дэч утарышт. Йыбыртымэм дэнэ шинча вўдат лэктэ...

Лэнин кэч могай пашачэ крэсаньыкклан эрэ полшэн.

Ышкэжэ вэлэ Москошто Крэмльыштэ изи па-чэрыштэ илэн. Пачэрыштэ кўваржат шўкшў ильэ. Тутэ гынат, сайрак пачэрыш Лэнин ыш кайэ, чаплым ыш кычал.

— Самырыкэ годымак, Лэнин кнагам пэш талын лу-дын. Кэчэгут эрэ лудэш, сэра ильэ. Модын коштмо

В. И. Лэнин Москошто ВЦИК'ын знамэ воктэя.

олмэш ўрканыдэ рвэзэ годымжат шкэдак Лэнин тунэ-мын,—**анажэ** манэш.

— 1918 ийштэ Лэнин 500 тэнтэ пашатарым на-лын шогэн. Тудын дэч йодтэ март тылчылан 800 тэнтэм мый тудан сэрэнам ильэ.

„Дэкрэтым ышкэжат мондэнат, ужат“ манын мыйым Лэнин шылталэн нальэ.

— Тыгэ Совнаркомын сэкрэтэр **Горбунов** сэра.

Сталин сэра:

— Лэнин начальнык лийаш ыш тўчө. Кэч кў дэнэ эрэ сайын мутланыш.

Тўрлө погынымашкэ эрэ ончычак мийа ильэ. Кугу чиномныккла вараш кодын, шкэнжым вучыктэн огыл, лач ойлымо сагатыштэ погынымашым тўнгалын.

— Чынак, Ильич дэнэ ышкэ сай йолташэт дэнэ мут-ланымыла кутырэт. Тудын дэнэ кутыраш каньылэ ильэ, ышкэ коч можымат йодыштэш, йужгунам воштылэш,—**Аросэват** манэш.

Лэнин чурмаштат шинчэн.

— Чурмаштэ Лэнин вуйым сакалэн, ойгрэн огыл. Мыскарам ольыштын моло шинчышым куандараш тў-чэн, Ышкэтак шинчымыжэ годым пырдыж пэркалэн вэс камэрыштэ шинчышэ йэн дэнэ рэволўтсий нэргэн куты-

рэн, тудым рэволүтсий пашалан туныктэн,—тыгэ **Зиновьев** сэрэ.

— 1918 ийн 30 августышто ик тушман ўдрамаш Лэниным лўэн. Сусыргышо Лэнин ышкэнжым нумал кўзыкташ пуэн огыл. Ёсө гынат, вийжэ укэ гынат, топ-калтышым шкэак ошкыл кўзэн.

— Лэнин йоча-влакым пэш йората ильэ. Нунын дэнэ мутланаш, модашат моштэн.

— Лэнин кэч можымат эрэ палэн налаш төчэн. Волисполком паша кузэ кайа, калык туныктымо паша, моло паша... мом калыкойла,—чыла йодыштын.

— Ик кана, паврикысэ погынымашкэ шолып мийэн, пашачын ойлымым колышт погыш, ышкэ эрэ кагазыш ала мом сэркалыш, тудым нигэат ужың, палэн огыл.

— Пашачэ калык, крэсаньык-влак Советлан полшаш тўнгалыт манын, Лэнин путырак чот ўшанэн.

— Тыгэ Лэнин нэргэн пашачэ, крэсаньык-влак сэрэ.

Сибир гыч 75 ийаш кугыза, Путинцэв, И. Д., Москош толын, Лэнин дэнэ ик сагат кутырэн шинчэн. Лэниным ужаш лўмын толын.

Лэнин Путинцэвым ужынат, ваштарэш киньылын мийш. „Сай кутырэт, кугызай!—манын кок кидшыгэ кугуза кидым кучыш. Путинцэв ёрын, ала мом пэлэшташ. Лэнин тудым пэлэнжэ шынчэн, Сибирисэ илыш нэргэн йодышташ тўнгалы. Путинцэват тудлан чыла ойлаш тўнгалы. Сай дэкрэт лукмылан Лэниным моктэн, йордымө пашамат тўжвак луктын каласэн. Лэнинлан кугуза пэш кэлшэн.

Каймыжэ годым Путинцэв ойла:

— Мэмнан йалэш таланэт памятникым илымэт годымак шогалташ лийэш мо?

Лэнин тудлан умылтараш тўнгалы,—ок кўл,—маньэ.

— Тугэ гын, тыйын лўмэнэт мө йоча пёртым ыштэна!—кугуза манэш.

— Тидэ пэш сай паша,—Лэнин, куанэн пэлэштын.

— Пашажэ сай да... ниможат укэ... пуда, куртнё укэ. Тый кагазым мланэм пу—вара полшат.

Лэнин кагазым возэн пуо. Путинцэв куанэн,—ындэ чэвэрын! маньэ.

Лэнин киньэльэ, Путинцэвым ёндадын шупшалы.—Чэвэрын кугузай!

Тыгай Лэнин, кугу ушан Лэнин ильэ.

Моско дэч ёрдыштө Жуково йал уло. 60 ийаш кува Лэнин нэргэн тыгэ ойла:

— Шижым мэмнан йалыш Лэнин тольо, пэлэнжэ моло йолташышт илыыч.

— Кучко чай йўаш пураш лийэш?—йодыт. Крэсаньык-влак мэмнан пёртым ончыктат,—тэвэ у пёрт,—маныт.

Мэмнан дэке пураш. Ончыч Лэнин пурыш.

— Сай илэт кутурэт, кувавай! Тэндан дэнэ чай йўаш лийэш мо?—йодо Лэнин, кидым пуыш.

— Лийэш, лийэш!—мыйжэ маньым... Куржталам вэлэ, чайым йамдылэм.

Чай йўмө годым крэсаньык илыш нэргэн Лэнин йодышташ тўнгалы:—Кузэ илэда?—манэш.

Мый вигак каласышым: «Илыш ёсө. Уна, шинчалат пэш шэргэ»...

Воштылалы. «Эркын илышым төрлэна. Крэсаньыкат мланна полшыжо. Кизыт, чын, тланда йөсө», маньэ.

Сай йэн Лэнин ильэ. Поро айдэм. Илышым чынжак төрлэн. Лэнин мландым ик төр пуэдэн. Лэнинлан тау лийжэ!—тыгэ кувавай Лэнин нэргэн ойла.

Лэнин пашачэ калыклан, крэсаньыклан моткоч поро ильэ, нуным пэш йоратэн. Тунарак пойан буржуй-влаклан осал ильэ, нунын ваштарэш чот кучэдалы. Буржуй властым сўмырал шуыш. Буржуй ваштарэш крэдалаш тўнысэ пашачэ калыкым туныктыш. Буржуйым Лэнин чаманэн огыл. Буржуй пашачэ калык вўрым йўын ила, ышкэ кўсэнжым пашачэ калык пўжвүд дэнэ тэма. „Илышлан оза пашачэ дэнэ крэсаньык лийжэ! Буржуйым пытарыман! У илышым ыштыман!“—тыгэ Лэнин мланна ойлэн кодыш.

У илыш ышташлан мланнат Лэнин сэмынак тыршаш кўлэш!

Ёрканыдэ, ышкэ илышым чаманыдэ у илыш вэрчын кучэдалман!

Садлан, Лэнин гай пашам ыштыман, Лэнин гай лийман!—маньэна.

П. Карпов.

Тротский йолташын могай йонгышыжо?

Кизыт Тротский йолташын йонгыш туныкташ төчымыжө ваштарэш пўтын комунист партий шогалын. Тидэ нэргэн газет-журналлаштэ пэш шуко сэрэ.

Йалыштэ шуко йэн чыла ок умлат, тўрлым ойла. Ала момат шонэн луктыт. Крэсаньык дэч налогым шуко погымылан Тротский кэлшэн огылат, тудым чурмаш пэтырэныт, маныт,—адак молө тўрлынат ойлышо уло.

Чыла тидэ шойак. Тротскийм нигбат, никушакат пэтырэн огыл. Тудо кизыт чэр дэч порэм кийа.

Вара можо Тротский йолташын ыш кэлшэ? Мөлан пўтын партий тудын ваштарэш шогалы?

Тидэ нэргэн ты сэршышэп кўчүкын гына умландарэн пүнэна.

* * *

Шукэртэ огыл Тротский йолт. „1917“ кнагаптыжэ „Уроки Октября“ лўман ончыл мутым сэрэн лукто.

Ты статйаштэ Тротский тыгэ сэра: **нэмнан окчабр-сэ рэволүтсий кузэ лиймым тунэмаш күлэш.**

Чын, тидым пэш шинчыман. Мэмнан кушкын шогышо рвэээ-влаклан шинчыман. Адак вэс кугыжанласэ комунист-влакланат тидым чот тунэмман; нуно ончлыно мэмнан гайак рэволүтсийм ышташ йамдылалтыт.

Буржуй властым сұмырэн кудалтынэт гын, ончыч тудын вий дэнэ шэмэр вийм тангастарэн ончыман, кунам рэволүтсийм тарваташ—жалым сай шинчыман,—чыла тидым чотыш от нал гын, тушманым сэнгэн от кэрт, вийм арам вэлэ пытарэт. Вэс тўрлын каласаш гын—рэволүтсийн шкэ законжо, корныжо уло. Тидым ай умлэн, рэволүтсий годым вуйлатышэ партий ончык чыла ужын шогыжо, пэнгыдын ыштыжэ.

Мэмнан комунист партий рэволүтсийм тугак ыштыш, тушманым сэнгыш. Тротский йолташат статйашыжэ тыгэ, чыным сэра. Комунист партий буржуйн, пашачын, крэсаньыкын вийым чыла ончычак шинчэн шогыш, **чыла күлэш сэмын чотыш нальэ.**

Шкэ Тротский йолташ пашачэ дэн крэсаньык вийм йонгыш тангастара, **крэсаньык вийм ты мартэат сайн умлэн огыл.**—Тидэ сэрымэ статйаштыжэ койэш.

* * *

Большэвик (комунист) партий, Лэнин—шукэрэсэ Тротский дэнэ кучэдал толыт (ындэ 20 ий лийэш).

Мо вэрчын?

1905 ийсэ рэволүтсий годымак Тротский йолт. крэсаньык вийм чотыш налын огыл. Рэволүтсий пашаштэ тудо крэсаньыкым куго вийлан чотлэн огыл. Тидэ йонгышыжо Тротскийн **ты мартэат эрэ** койынак шога.

Тротский йолт. тунамак (1905 ийштэ) тыгэ туныктыш: пашазэ калык (робочий) кугыжам сұмырэн кудалта, кугыжа олмэш властым буржуй налаш толаша, буржуймат пашачэ сэга да властым шкэ кидыш налэш. Тротский туныктымаштэ, крэсаньык калык пэлнэ шога, тудо куго вий огыл.

Лэнин тыгэ туныктыш:

— Пашачэ калык крэсаньык дэн пырля помэшкым капиталистым сұмырэн кудалта. Пашачэ калык, диктатурым (пэнгыдэ властым) кучэн, крэсаньык дэн ушнэн у, куштылго ылышышкэ корным почэш.

Комунист партий Лэнин ончыктымо корно дэн ок кай гын, мо лийэш ильэ?

Росийшсэ пашачэ шагал, **эн шуко калык—крэсаньык.** Крэсаньыкым корандымэк, пашачэ шкэт кодэш ильэ. Пашачым буржуй пэш вашкэ сэнгат, крэсаньыккат адак поян кид йымак вэрэштэш ильэ.

Тэвэ, Тротскийн туныктымыжо куш шукта ильэ. Комунист партий тыгэ штэн огыл, тудо Лэнин почэш кайыш, сандэнэ рэволүтсий сэнгыш.

Тротский тидым умлаш ок тöch. Тудо вэс тўрлын ойла... Окчабрсэ рэволүтсий нэргэн тудо **тугэ** сэра: 1917 ийштэ комунист партий **тудын, Тротскийн,** ончыктымо корно дэн кайэн; партийат рэволүтсий годым, Тротский гайак, крэсаньык вийм чотыш налын огыл.

* * *

Кузэ вара тидым Тротский умландараш тöchа?

Тудо шкэ кнагаштыжэ Камэньэв дэнэ Зиновйэв йолташ-влакын йонгышышт нэргэн сэра (нуно кизыт моло дэн пырля партийм вуйлатышэ улыт). Окчабрсэ рэволүтсий кэчылаштэ Камэньэв дэн Зиновйэв мөнгэш чакнэныт ильэ. Нуно гыгэ ойлышт: вийна кизыт шагал, буржуйм сэнгэн она кэрт. Нуно, буржуй вийм **кугэш ужын,** рэволүтсий вийм **аклэн ышт шукто.** Нуно тунам партий пашамат кудалтэныт ильэ. Тугэ гынат, ик мынбар кэчэ вэл эртыш, Лэнин пэш чот тэргымэ дэнэ нуно пашалан угыч пижыч, шкэ йонгышым умлышт.

Тывэчын ындэ пашам Тротский шкэ сэмынжэ кошартэн шындынэжэ. Камэньэв дэн Зиновйэв—шонго большэвик-влак. Нуно Лэнин дэн **пырля** 20 ийшкэн **ик-кнагаш** ыштэныт, Лэнин корно дэн кайэныт (Тротскийн налат гын, тудыжо садэ 20 ий коклаштак тўн пашаштэ Лэнин **ваштарэш** кайэн). Тугэ гын тидэ—Тротскийн Лэнин туныктымо ваштарэш каймэ дэн иктэш толэш. Кнагаштыжэ тидым Тротский вик ок ойло гынат, тыгэ умлаш лийэш:

— Рэволүтсийн тўн законжым, корныжым йа Лэнинат «умлэн огыл».

— Йа Лэнин дэн Тротский вэлэ сай умлэныт, мо-лыжо нигö умлэн огыл.

Чынжым ончэат, тыгэ лийн огыл. Камэньэват, Зиновйэват, пўтынь партийат чыла сай умлэныт, Тротский туныктымо почэш огыл—Лэнин туныктымо почэш рэволүтсийм вуйлатэныт. Ты мартэат пашачэ калык чыла кугыжаныш пашам крэсаньык дэн пырля ыштэн толэш. Ончыкат иктэ-вэсэ дэч ойырлэн огыт кэрт, пырля вэлэ чыла тушманым, йёсым сэнгат.

* * *

Тротскийн моло пашаштат йонгышыжо уло.

Партий пашаштэ ончэна.

1903 ий гычак тунгалын, большэвик-влак Тротский дэнэ үчашэн толыт (Тротский шкэ большэвик партийш 1917 ийштэ вэлэ пурэн, ту мартэ тудо йа мэньшэвик дэн пырля улман, йа кок могырыш пўтыркалэн).

Большэвик партийм Лэнин коч кунамат пэнгыдэ, ик ойан ышташ тыршэн. Сандэнэ, партийн иктаж члэнжэ большэвик корно гыч корангын гын, тўндэн Лэнин пэш чот кучэдалын. Партийштэ Лэнин пэнгыдэ дисциплиным кучаш тыршэн. Пэнгыдэ дисциплин дэч посна большэвик партий рэволүтсий пашам ыштэн ок кэрт ильэ. Партийштэ кажнэ члэн шкэ ойан лимэкэ, партий вашкэ шаланэн пыта ильэ.

Мэньшэвик-влак, Тротский йолташат—тид дэн огыт кэлшэ ильэ. Партийш нуно тўрлö пушкыдо йэнчым—тунамсэ интэлигэнсийм (тунэмшэ йэнчым)—пурташ тöchышт. Лэнин мэньшэвиклан тыгэ ойлыш: мэмнан партий шэмэр калык утараш рэволүтсийм йамдыла, тугэ гын партийна чоткыдо лийшашан, буржуй ваштарэш пэнгыдын шогыжо.

Тиддэн кэлшыдымыланак большевик дэн мэншэвик ойырлышт. Ты кокытэ ойырлымо ожнак лийэ, тудлан 20 ий эртыш. Кизыт мэ ужына: большевик (коммунист) партий пэнгыдэ дисциплиным күчэн, ик ойан лийн вэлэ чыла тупманым сэнгыш. Мэншэвикшэ йөршэш буржуйлан ужалалтыч. Тидым ындэ коч кбат раш ужэш, сандэнэ Лениным кү гай чоткыдын шогымыжлан нигбат вурсышо укэ.

Тротский йолташат ындэ Ленин ваштарэш **рашак** ок кэйэ, мэлшэвикым ок пидалэ. Тудо ындэ вэс куго йонгышымы ышта. Тудо ындэ Коммунист партийн Рүдө Комитэт члэн-влак ваштарэш кайа. Тидым сайын лончылэн ончэт гын, Тротский тоштымак мура да... вэс сэм дэн гына.

Тудо Рүдө Комитэт члэн-влаклан тыгэ манэш (ўмаштэ тэлым): тэ шонго коммунист-влак, «күшүл пачашыш» күзэн шинчындат, рвээзэ тукымым („ўлүл пачашыш“) чотгыш ода нал, тунэмшэ рвээзэ коммунист-влакым партий паша вуйлатымашкэ ода кыриштарэ.

Молаң тудо шонго коммунист нэргэн ойла? Молаң тудо шонго дэн рвээзым иктэ вэсэ-ваштарэш шогалты-нэжэ? Молаң тудо **тунэмшэ** рвээзылан шўмлана?

Тидэ Тротскийн тошто корныш корангаш төчымыжэ огыл мо? Вэт тунам тудо (ожно, рэволүтсий дэч ончыч) партийш тўрлө йэнгым чумыраш төчыш: пашачым—пашачэ огылым, большевикым—большевик огылымат, чоткыдо ўшан йэнг коклаштэ пушкыдо йэнгым (пашачэ-крэсаньык буржуй дэн крэдалмэ годым вашкэ пэлкэ коран кэртшэ йэнгым).

Чын, Ленинын ученикышт, Ленин шкэат чылт йонгыш огыт лий—манаш ок лий. Тугэ гынат, кб вара вашкэрак йонгыш лийн кэртэш: Ленин дэн пырлыа 20 ийшкэн ыштышэ, тушман дэн күчэдалын пэнгыдэмшэ йэн—альэ тунэмшэ рвээзэ, чыла тидым уждымо йэн?

Пўтынь партий шонго коммунист-влак вуйлатымэ дэнэ, Ленин ончыктымо корно дэн кайэн вэлэ—пашавик ыштэн кэртэш. Тулэч посна, партийштэ пашачэ калык гыч члэн шукырак лийэш гын—паша утларак вик корно дэн кайэн кэртэш. Ленин колмэкэ 200 тўжэм пашачэ партийш пурмо—Тротскийлан раш ончыктэн пуо: **кузэ** партий пашам ышташ.

* * *

Тротскийн тидэ каласымэ дэч посна моло куго йонгышыжат уло: Гэрман дэн мир ыштымэ годым, пропсойуз (пашачэ ушэм) пашаштэ, паврик-завот пашаштэ, молат. Чылажым сэраш—пэш шуко күлэш.

Кизытэш каласэна. Тротскийн 1917 ий гыч тўнгалын ты мартэ рэволүтсий паша ыштымыжым пашачэ-крэсаньык вэрч шуко тыршымыжым—нигбат ок мондо. **Тудланак лийын** партийлан күлэш,—Тротский йолт. йонгышыжым умлыжо, йонгышымы ындэ ыштэ, сандэнак мэмнан коммунист партий большевик корно гыч корангэмэ ваштарэш чот шогалэш.

Мэмнан вуйлатышэ, туныктышо Ленинна укэ годым малана, коммунист-влаклан, чыла пашачэ, крэсаньыклан—Ленин ончыктымо корно гыч коч изишат пэлкэ коранман огыл.

М. Кузнецов.

20 ий тэмэ.

(1905 ий, 9 (22) январ).

Совэт властын 7 ий шогымо пайрэмьым ыштымыланна кок тылзэ вэл лийэш.

Окчабрысэ рэволүтсий трук ик кэчыштэ лийын огыл. Пашазэ дэн крэсаньык шкэ кидыш властым налаш ожсэк шуко күчэдал тольо, рэволүтсийм ыштылыэ.

Пёрвөй рэволүтсий 1905 ийштэ лийэ, тудлан ындэ 20 ий эртыш. 1905 ийн 9 январым (у чот—22 январ) рэволүтсий тўнгалмылан чотлаш лийэш.

Мо лийн вара тидэ кэчын 20 ий ожно?

1905 ийлан пашазэ дэн крэсаньык куго орлыкыш пэрныш. Руш кугыжа Япон дэн сарым тўнгалыэ. Йөсө илышым чытыдэ шэмэр калык пудранаш тўнгалыэ. Паврик-завотлаштэ пашазэ тарвана, крэсаньык помэшык ваштарэш шогалэш.

Ленинград оласэ Путилов завод пашазэ-влак 1905 ийн 3 январыштэ забастовкым тўнгалыч. 8 январлан забастовлым ыштышэ пашазэ 150 тўжэмыш шуо. Ола ик жаплан электричэствэ тул дэч, вўд дэч, газэт дэч посна кодо.

Пашазэ калык тарваныш гынат, тудо альэ кугыжалан ўшанэн тольо. Кугыжан төра-влак гына пызырат, кугыжажэ шкэ нимом ок шинчэ шоныш. Сандэнэ 9 январыштэ Ленинградысэ пашазэ-влак пэш шукын урэмыш лэктын, шучко Миклай кугыжа сўрэтым, мардэж йумыш кидэш күчэн—кугыжан пөрт дэкэ кайышт. Нуным Гапоп вуйлатэн нангайыш. Кугыжа дэк мийэн, чыла йөсө нэргэн ойлынэшт ильэ, илышым куштылэмдаш йоднэшт ильэ.

Вара кугыжа мом каласыш?

Осал, вўр йўшө Миклай кугыжа шкэ пашажым ыштыш: поро кумыл дэн толшо пашазэ ваштарэш салтак-влакым вэл лукто, пашазым лўйкалыктыш...

Тидэ кэчын Ленинград олаштэ шуко тўжэм пашазын вўр йогыш. Шонгымат, рвээымат, ўдрамашымат, йгшы-вымат вўр йўшө кугыжа ыш чаманэ...

Шуко пашазэ пытыш... Тугэ гынат, ты шучко паша дэн кугыжан власт шкэ ўмыржым күчыкэмдыш вэлэ. Тылэч вара шэмэр калыкын шинча почылто. Тудо ум-

лыш—чыла пойан, кугыжа, поп шэмэрын тушманышт, нунылан кумалман огыл, нунын ваштарэш чот крэдаланш вэлэ кўлэш.

9 йанварсэ шучко паша пўтынъ Росий мучко пашазым тарватыш. Пчал дэн лўйкалмэ йўк кажнэ йал дэк шумэш йонжалт кайыш. Рэволўтсий талын тўнгалъэ. Шучко олаштэ папазэ политсий дэн крэдальэ, крэсаньык помэшык суртым йўлатыльэ, мландым шупшкэдыш. Дэкабр тылзыштэ Моско оласэ папазэ куго востанийм быштыш...

Тугэ гынат, шэмэр вий изи лийэ, кугыжа нуным пызыралъэ. Рэволўтсий пызыралмэкэ, шучко йэн лўйка-

лалтэ, сакалалтэ. чыла чурма-катыргэ-влак тэмыч. Кугыжан пчал дэн лупш пўтынъ Росий мучко шучко вўрым йоктарэн коштыч...

Пўрык тарваншэ шэмэрым йўршэш пызыралаш оклий. Рэволўтсий не жаплан лыпланыш гын, вара угыч талын тарванэн чыла буржуйым сўмырал кудалтыш...

Тидэ кэчым мэ В. И. Лэнин колымо дэн пырля ушэштарэна. Шэмэрлан вик корным Лэнин ончыктыш. Ожсо орлыкым ушэш налын, тидэ кэчын чыла папазэ-крэсаньык шкэ Совет властшэ, шкэ комунист партийжэ йыр утларак чумыргыжо, пэнтгэдэмжэ!

М. А.

Йочалан лудаш.

Куго ойго лийэ.

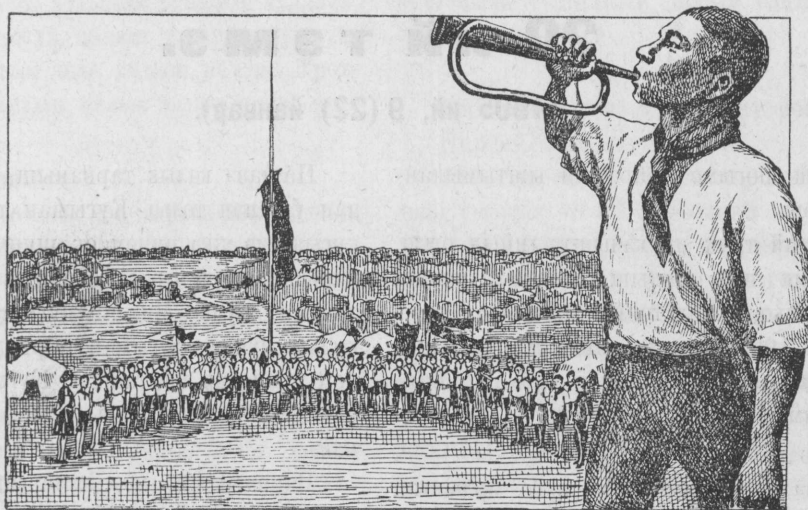
Изи пўкэныштэ йондал быштэн шинчэм. Ачай эрак олашкэ кайэн ильэ. Кэчваллан толын шуо.

Ачай опсам нурышат—эй, ала мо лийэш ындэ! Лэнин колэн маньт,—ойгырэн каласыш.

Чонэмлан трук ала мо нэлын чучын колтыш. Мый шорташ тўнгалым.

Ачай,—талатшэ молан шортшаш? Йондалэтым быштэн шинчэ!—манын шўрдэн каласыш.

— Ачай, мый Лэниным пэш шинчэм. Учичыл мала-на тудын нэргэн шучко ойлыш. Лэнин изи рвэзым пэш йўрата. Нуным туныкташ тырша.

Адак крэсаньык вэрч пэш тырша. Тудо поро айдэ-мэ,—манын учичыл ойлыш. Ындэ, ачай, таладат, мала-нат куго ойго лийэ,—манын каласышымат, адак шорт-там.

— Лэнин порыжым мый шкат умлэм, Тудо колмэкэ, сый лэктэш дыр шонэм,—маньэ ачам.

— Чо, ачий, мый учичыл дэч палын умлэн толам?—маньымат, йондалэм шолэн (кудалтэн) лэктын куржым.

Пэш йўштэ, чытыдымэ йўштэ. Тугэ гынат, сайын чидэак йал мучашкэ шумэш куржым: Лэнин нэргэн чынжым пэш шинчымэм шуо...

Шўрө мари рвэзэ **Кўстай.**

Лэнин илымэ пөлэм.

Мый Крэмльын Лэнин илымэ пёртыштö илышым.
Тугэ гынат, тудын кузэ илымыжым ом шинчэ ильэ.

Мый Лэнин пүтырак пойан ила дыр шонышым.

Вара, иккана ужымат, ёрым. Тудын илымэ пөлма
влак йалт простой улмаш. Чылажэ нил пөлэм, пөлэм
кёргыштö үстэл-влак, суран дэн пэтырмэ тошто годсо
пушкыдо пүкэн-влак, атэ-шөржат пойанла огыл...

Йужгунам мый,—Владимир Ильич шэргакан сай
арвэрым налын ок кэрт мо?—манын шонэм ильэ...

Тэвэ кузэ Владимир Ильич томамын илэн.

Курганова А. сэрымэ гыч.

Лэнин пашаштэ.

Лэнин нэргэн мый тэвэ мом колынам:

Иккана пашазэ-влак пөрвöй май пайрэм кэчын
пырньам шупшыктэныт. Ту пашаш Лэнинат лэктын
улмаш.

Ик пашазэ Лэнин дэн пырля пэш куго, нэлэ пырнь-
ам нёлтэныт. Лэнин кид гыч пырнья ала кузэ мучыш
тэнат, сүмырлэн волэн. Пашазыжэ пуштыланэн каласа

— Йолташ, тыршэнрак шогылташ кўлэш (тудо Лэ-
ниным палэн огыл).

— Чо, изиш вучо, йолташ, пырньам сайрак кучэм,—
манын Лэнин. Ончычшым тудо моштыдэ кучэн улмаш,
вара умлэн.

Пашазат, Лениным вара палэнат, пэш лўдын. Во-
жылын, йошкаргэн кайэн...

Соловьев.

Мари пионэр-влакын сэрыш.

Мари игшывэ йолташ-влак!

Мэ, Калтак школышто тунэмшэ рвэзэ-влак, Лэнин
кочанан ойлэн кодымо мутшым, ойжым ушыш-
кына пыштэн,—кок ўдыр, шым эргэ пионэрыш пур-
ышна.

Мэ пионэрыш мутна дэнэ гына ышна пуро, чын
алал кумулна дэнэ пурышна. Мэ пионэрыш нимо шин-
чыдэ ышна пуро, могай тудо пионэр, пионэрын могай
законжо, йўлажэ,—чылт шинчышна.

Мари игшывэ йолташ-влак! Пионэрыш пурыза, ида
илэ лыпшыргэн, моло калык рвэзэ-влак лэч кодаш ок
кўл. Мэ кизыт изи улына, илпаш ўмыр ончылно. Сан-

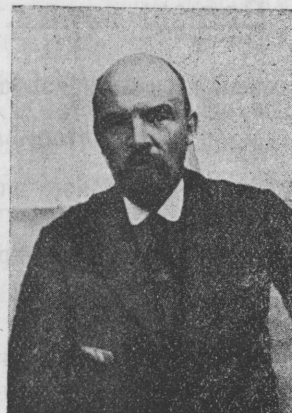
дэнэ, кузэ мотор волгыдо илышым ышкаланна ышташ,
тунэм шогаш кўлэш.

Эсэн лийышт пионэр-влак!

Эсэн лийжэ Совет власт!

Калтак йал, Пойса
вол., Мэнчыла к-н,
Сўас республ.

М. Шаймардан, Йам. Иманай,
М. Михайла, М. Анмэтгарэй,
Й. Минибай, И. Исламзэн, И. На-
лиза, П. Майзиан, Б. Бикзэн.

„У Илыш“ журнал рэдаксийлан.

Мый кизыт „У Илыш“ журналын 9 № лудым. Ту-
што пэш сай сэралтын. Мый тупэчын ужым: кузэ мэм-
нан пионэр йолташ-влак илат, Ленинымат палшым. Ма-
рийын тыгай мотор кнагажат улмаш. Мэмнан йалыш-
тына учитыл укат, мэ нимомат шинчыдэ илена.

Мыйын „Изи Комунист“ кнагам уло. Ындэ, тэгак
тудым окэн, турыж пытаршым. Адак кизыт „У Илы-
шэм“ уло,—ындэ кок марла кнагам уло. Родо-влак,
мыйын оксам укэ. Тулык улам. Ачай колэн, авай
шонго. Мланэм оксадэ ик „У Корно“ (Савины) кнага
дэн „У Илышым“ колтыза. Мый куго лиамат тўлэм,
кизыт 12 йаш улам. Мэмнам туныкташ учитылым кол-
тыза. Учитыл лиэш гын, мый тэнэй тунэм лэктам
ильэ.

Кўйан-эргэр йал, Алабога
к-н, Сўасресп.

Александр Красноперов.

Александр шольо!

Йодмо кнагадым, „У Илыш“ журналым мэ тала-
нэт колтэна. Сай тунэм. Изи рвэзэ илыш нэргэн
журналыш сэраш тўнал. Сэрышэдым маркэ дэч пос-
нат колтэн кэртат.

„У Илышын“ рэдаксийжэ.

Тэлэграм.

Моско, РКП(б) Рүдө Комитэтын Мари сэксийалан.

Мэ, Урал-мариын пөрвөй пионэр отряд, Росийсэ Комунист Партийлан нугу саламым колтэна. У ылышым ышташ мэ эрэ йамдэ лийына!

Красноупим ола, Урал-мари пэдтэгникум.

Вашэш салам.

Урал-мариын пөрвөй пионэр отрядлан.

Изи йолташ-влак!

Мари сэксий таланда, пионэр шольо-влак, комунист саламым колта.

Комунизм ылышым пичкэмыш мари коклаштэ ышташ—таза напан, талэ ушан, чыла умлышо, Лэнин туныктымым шинчышэ йэн нүлыт.

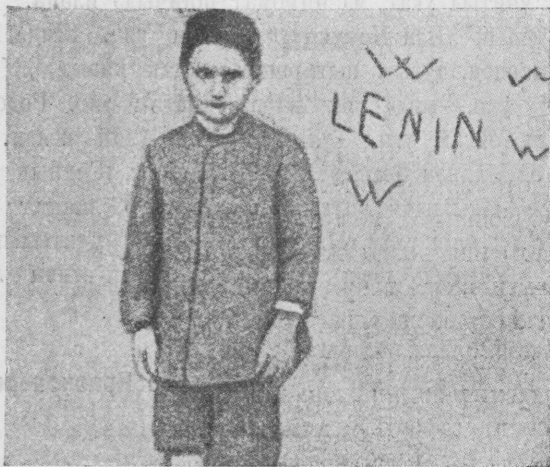
Мэмнан ончылно шуктышаш пашана: тунэмаш, ушым погаш, тунэмын комунизмым (у ылышым) ышташ.

Мари калыкым ончык колташ, Лэнин ойым шукташ йамдэ лийзэ!

ЦКРКП(б) мари сексийн
сэкретаржэ В. Бэльский.

Мэмнан тушманна.

Пионэр-влак—пашазэдэн крэсаньыкын йочашт.

В. И. Лениным пүтынэ туньаштэ пагалат. Венеция олаштэ (Италий) изи рвэээ пырдыжэш Лэнин лүмым сэрэн.

Мэ иктэ вэсынам ышкэнан шочшо ганьэ ужуна. Адак туганьэ йоча-влак улыт: нуным

мэ йолташэш, шочшэш она чотло, нуно мэмнан тушманна улыт. Тидэ—пойанын буржуйын йочашт.

Түрлө вэс кугыжанлаштэ «скаут» лүман организатсий (ушэм) улыт. Ты органузатсийшкэ пойан игшывэ гына пурат. Скаут-влак буржуй, кугыжа вэрч шогат, совет властым пытараш понат. Нуно пашазэ дэн крэсаньыкым пызыраш йамдылалтыт. Скаут—йошкар пионэрын тушманжэ.

Вэс кугыжаньысэ пашазын, крэсаньыкын игшувышт—мэмнан йолташна. Мэмнан пионэр-влак нунын дэн ваш-ваш сэршышым колтэдат. Вэс кугыжанын пионэр-влак малана йөсө ылышышт нэргэн сэрэт. Нуно тыгэ сэрэт: буржуй власт малана погынымаш ышташ, кутыраш эрыкым ок пу; газетым, журналым луктын она кэрт; мэмнам кырат, чурмаш шындылыт. Вэс кугыжаныштэ мэмнан гань эрык укэ. Сандэнэ мэ нуным йөсө ылыш гыч утараш, нунылан полшаш йамды лалтына.

Скаут-влак пашазэ дэн крэсаньык вүр йуаш йамдылалташ нэни тыршат. Мэ, пионэр-влак, нуным пытараш понэна. Тыгэ лиймөнгө, малана пэш шуко тунэмаш келэш. Тунэмма дэн нэяным сэнэна.

Вэс кугыжанын пашазэ, крэсаньык игшувылан шуко лэч нуко саламым колтэна!

Шами Алина.

Мыскара (йочалан)—„Кысал.“

Акнаш ватэ кышалым шолтэн. Марижэ пошкудо дэк кайэн улмаш. Акнаш ватат изи эргыжлан ойла.

Пайдуш, ачатым кышал кочкаш ұжын тол.

— Кысал коскас манат? Йөла... Пайдуш ачажын кугу ушшым ушшалэш, куржэш. Шкэ сэмынжэ «кысал-кысал» манын кайа... укэ гын, мондэм шона. Урэм гоч вончымыжла лавраш йаклэштынат «кысал» мутшым мондэн. Ушэшэм возэм манын йолжо дэнэ лаврам эй нөштылэш!

Эртэн кайшэ мари.—Мом тынарэ толашэн шогэт, уна лаврам чылт кышал гай ыштэнатыс?

— А, ындэ шинчэм, кысал улмас... Пайдуш маньат, ачаж дэкэ куржын колтыш.

Тунэммэ паша.

Мари пуныктышо-влак погынымашлан салам.

Р. К. П. Рүдө Комитэт Мари сәксий дэч.

Комунист партий калык туныктымо пашам ты годым эн ончылсо пашалан чотла. Рэволүтсий год-сәк 7 ийшкән ты могырым шуко паша ышталтын гычат, ончынылан тулэчат шуко кодын шога.

Йаллаштэ туныктышо йолташ-влаклан 2-шо учи-чыл погынымаш пашам виктараш, нүлталаш пол-шыжо!

РКП Рүдө Ком. вэлэнсэ Мари сәксий.

Наркомпросын Мари буро дэч.

Туныктышо йолташ-влак!

Нэлэ жапыштэ школ пашам кудалтыдэ, йүдшө-кэчыжэ шужэн, кылмэн тэ мари вэрч тыршышда. Ончыкат йүдыгән ода шога, пашам комунизм корно дән виктарэн, шэмэр марилаң йол үмбак шогалаш полшэда, манык үшанэна.

Пичкэмыш мари кресаньык дән оласэ пашачэ кокла кылым йалысэ туныктышо пәнгыдэмдаш пол-ша. Илыш пашалан, илышым уэмдаш, куштылэмдаш школ туныкта. Мари калыкым туныктән, уш-акыл-жым волгалтараш полшышо туныктышылан поро шоманна.

Тидэ куго погынымаш чылажымат йырым йыр ончән, вошт лончылән, школ пашам кузэ ончыкэмдаш умландаржэ. Ленин йолташ туныктымо почэш шэмэр марилаң комунизмыш лэкташ полшыжо!

НКП Рүдө Мари Буро.

„У И Л Ы Ш“ журнал дэч салам.

Пагалымэ йолташ-влак!

Мэмнан эн куго, тун пашана-пролэтар рэволүт-сийн пашажым мари коклаштэ ыштән шукташ пол-шымаштэ. Окчабрсэ рэволүтсий түрлө калыклан шкэ шочмо-кушмо йылмэ дән тунэммэ пашам виктараш эрыным пуэн. Тидым рэволүтсий пумо права дән ыш-тән шукташ—Мари Учичыл 2-шо Погынымаш чыла могырымат ви́к корным муэш манын үшанэна.

Учичыл дән газет-журнал пашаштэ шогышын корнышт интэ. Садлан тэндам, ваш-ваш полшән, па-шам ышташ үжына!

„У И Л Ы Ш“ рэдаксийжэ.

Йолташ-влак!

Тэ пичкэмыштэ илышэ мари калыкым волгыдыш лукташ тыршэда. Мэат, газэтыш, журналыш сэрышэ-влак, мари калыкым ончык колташ шонэна.

Мэмнан корнына интэ. Айста ончыкыжо Ленин шүдән кодымо пашам пырля ышташ тунгалына. Тланда куго саламым колтән, мари газет, журнал пашалан полшаш тэндам үжына!

„У Илыш“ журнал воктәнсэ маркор ушэм.

Урал-мари пэдтэквикум илыш.

Куго пайрам.

10 ноябрыштэ Урал-мари пэдтэквикумын пәш куго пайрамжэ лийэ. Ты кэчын пэдтэквикумлан 5-ий тэмэ.

Кастәнэ куго погынымашым ыштышна. Погыны-машкэ Красноушим оласэ партий организатсий гыч, чыла школь-влак гычат толыч. Мари дүмым пәш моктән ойлышт. Мари тунэмшэ рвэзэ-влак куго таум ыштышт.

Ты погынымашкэ Урал Облас Исполкомым шэфлан сайлышна. Тудлан садэ касак тэлэграмым чучна, тыгэ манна:

«РКП (б) ончыктымо корно дәнэ ыштымэ совет властан, кугын йывыртән, таум ыштэна. Ожно осал кугыжа власт гедым тыгай поро илышым мари омэшат ужын огыл маш, олашкэ мийашат лүдын илән. Кизыт түгэ огыл, чыла шэмэр калык дәнэ түр улына, оласэ шэмэр мэмнам ышкэ йолташын ужын. Мари рвэзым сайэш ужын, Красноушим оласэ шэмэр эн поро, куго, кү нүртым илашна пуо.

Шүдө гана комунист партийлан таум ыштэна!»

Кореспондэнт кружок.

Мэмнан пэдтэквикумна кузэ лийын.

Ожно кугыжа мари калыкым вигэ рушыш савыраш-төчыш. Вашкэрак олгалән савыраш вэрч 1901 ийштэ «Пермское епархиальное общество», ношкырт-влак лэч

275 дэстин мандым налын, Красноулим уйэзын Иури-ский волысышто «черемиский поселок'ым» ышташ тбчэн. Тушко «чўнгышб» марийм пурташ понэныт ул-маш. П'онымышт шуын огыл: мари «чўнгашат», туш мийашат кбнэн огыл. Вара тушак «Второкласная школа на миссионерском хуторе» ыштэныт. Тыгэ марийм чо-кындараш толашэныт.

1917 ийштэ, пэвралысэ рэволүтсий дэч вара ма-рийн ончыл йэч-влак тушак кугырак школым вочнэпг улмаш. Тунамсэ «Временное правительстве» кугыжан власт дэч ойырлэнак огыл ильат, шонымо кагазэш гына кодын.

Окчабрысэ рэволүтсий лиймбгб паша ончык кай-ыш. Миссионер кутыр олмэч «учительская семинария»

Урал-мари пэдтэкикум. Чыла тунэмшэ, туныктышо-влак.

лийэ. Сэминар шуко ыш илэ, педагогические курсы'м ыштышт. Курсым **Л. Я. Мендиаров** вуйлатыш.

Идалык эртымэкэ 1921 ийштэ курс педагогический техникум'ыш савырныш. Тунэмшэ мари рвзэ йатыр ильэ. Тэкикумым ончыч Терентьев вуйлатыш. 1922-ий кэжэжым тудым колтышт. Тудын почэш **И. И. Суворов**

вуйлатыш, вара **Г. Е. Ефремов**. 1923 ийштэ тунэмшэ рвзэ адак шагал кодо.

Тэнэй кэжэжым тэкикумым вуйлаташ **М. И. Пе-вунькин** толын ильэ. Тунэмшэ-влак кэжэжым мари коклаштэ агитотрад дэнэ ойлен, туныктэн шуко коштыч. Марв-влак тэкикумын поролыкным умлэн налыч.

Урал-мари пэдтэкикум. Р.Л.К.С.М. йачэйкын бўро.

Тэнэй тунэмаш пэч шуко толыч. Кизыт 139 рвзэ тунэмэш: мари—100, руш—39; мари ўдыр—12, руш ўдыр—22. Токан шижым Пэвунькин йолт. олмэч вуй-латышылан **И. А. Ижболдин** тольо.

Тэкикум ындэ Красноулим олаштэ.

Кусенеев.

Кузэ мэ ыштэна, тунэмына.

Тэкикумышто тунэмшэ-влакын Исполбўрошт уло. Исполбўро 6 комисийм ыштэи: культурно-просвэтитель-ная, стипендиальная, по саморазвитию, санитарная,

хозяйственная, по поддержанию дисциплины и порядка среди учащих, —манмэ.

Стипендиальная комиссия — пашажэ: — малана стипендий (оксам) пуат, ту оксам ты комиссий кóлан пушашым онча: нужналан пуат, пойналан укэ.

Комиссия по саморазвитию — рвэээ влакын тунэммыштым ұстараш полша.

Санитарная — тунэмшылан эрэн ылым онча.

Хозяйственная — тунэмшылан кочыш пумым тóрлата.

Комис. по поддержанию дисциплины — пэдтэкукумышто порадык онча.

Культурно-просветительная комиссия — түрлө кружокым ыштэн: общественно-политический, антирелигиозный (йумыдымо), педагогический (тунуктымо), мариведческий (мари ылыш тунэммэ), литературный, газетный, музыкальный, естественно-исторический (пүртүс дэн тошто ылышым тунэммэ), сельско-хозяйственный, мате-

матический (чотлымо дэн вискалым тунэммэ). Ты кружокак клубым ыштэн. Клубышто түрлө пólка уло: лудмо пóрт, Ленин пólэм (тыштэ адак Окчабрысэ рэволүтсий пólэм), вара мари-крэсаньык пólэм. Ты ыгтаргыш пólэмыштэ закон умландармэ ұстэл уло. Красноупим олаштэ кугарьнан пазар лийэш. Пазарыш толшо мари-влак пэдтэкукумыш пуат, кнагам лудыт. Нунылан түрлө законом, дэкрэтым умландарат.

Тунэмшэ-влак клас йада 4 литературно-художественный журналым луктыт. Лұмышт тыгайэ: «Свобода» (Эрык), «Ученик» (Тунэмшэ), «Наше Слово» (Мэмнан мутна), «Красный Студент» (Йошкар Студэнт). Чыла журналым рвэээ-влак ышкэ вий дэн луктыт.

Пэдтэкукумышто капиталист чурмалаштэ кийшэ рэволүтсеонэр-влаклан полшымо (МОПР) ушэм уло.

Кугырак тунэмшэ-влак «профсоюз работников просвещения»штэ шогат.

Урал-мари пэдтэкукум. Тунэмшэ-влакын „Исполбюро“.

Илыш пэш начар.

Тунэмшэ-влакын ылыш начар. Пэш нужнан илат: чийаш укэ, рожын тувыр-йолаш дэнэ коштыт. Тэрычын (пóрт гыч) нимом налын огыт кэрт—туштат нужна илат. Кочышат ок ситэ. Уралонэ 30 стипендийм вэлэ пуа. Путырак йóсын тэлым илаш логалэш. Куго мари ушэм-влак вашкэрак полшаш тўналыт манын вучэна.

Комсомол йачэйкэ.

Пэдтэкукумысо комсомол йачэйкыштэ 52 члэн уло¹⁾; ўдрамаш члэн—13, кандидат—6. Арньа вуйэш йачэйкэ «Заря» (Ўжара) лўман газетым луктэш. Чыла политик паша йачэйкын вачыштэ кийа.

Пионер отряд.

Тэняй 11 ноябрыштэ тунэмшэ азирак рвэээ-влак пионер отрядым ыштышт. Пионерыш 32 рвэээ пурыш. Пионер-влак ончыко пэнгыдэ йэг лийаши капым тазарат, общэствэный пашалан тунэм йамдылалтыт. Пионерын закон, йўлам, модыным чот тунэмьт.

Пионер отряд посна «Изи Тул» лўман пырдыж газетым луктэш. Газетыш ышкэ ылыш, паша нэргэн, пўтынэ тэкукум кóргó ылышымат сэрат.

Кусэкэйэв Мэтри.

Редаксий гыч: Урал-мари пэдтэкукумын пашажэ кумдан шарлэн. Тунэмшэ-влакын түрлө кружок, түрлө организатсий уло. Тыгэ кожганымэ пэш сай. Тутэ гынат тўн тунэммэ паша кузэ каймым сэрэн огыт ул. Тидым сэрыдэ кодаш ок кўл. Адак чыла кружокын, организатсийн ончыко кузэ паша каймым раш, лончылэн сэралл кўлэш.

¹⁾ Мунар кандидатым ончыкталтын огыл.—Рэд.

Моло мари педтэхникум, школ-влак ылышым, пашам сэрнымэм мэ вучэна.

Кö журналым, пырдыж газэтым луктэш?

«У Илыш» журнал редаксийн колтыза. «У Илыш» талада пашам нöлталаш түрлö канашым пуа.

Сэрыш-влак воктэн түрлö сүрэтым малана колтэдыза. Фотографическая карточка'м гына огыл, кид дэнэ ыштымэ сүрэтымат колташ лийэш. Кэлшышым журналын пүртэна. Сүрэтым раш ышташ күлэш: шэм каран-даш альэ туш дэнэ.

Озангысэ мари тунэмшэ-влак.

Озан олаштэ чыла Мари кундэмысэ студэнт-влак ик үшэмыш пурат, тудым рушла „землячество“ манят. Зэмлэчэствыш 160 тунэмшэ пурыш. Кизыт чотлэн лукмо дэнэ чыла тунэмшэ-влак тыгэла лиыт:

	Руш:	Мари:
Кугу школлаштэ . . .	53	38
Рабфакыштэ	3	33
Партшколышто	—	15
Моло школлаштэ . . .	5	10
Чылажэ	61	96

Үшэмыштэ адак моло калык гыч 3 йэн уло. Кодшо ийлаштэ мари тунэмшэ шагал илэ тэний шукырак. Шукыжым тэний мари тунэмшэ—рабфакэш мари пöлэм почмо дэнэ лиэ, адак партшколэш мари группа почмо дэнат. Рабфакын мари пöлэмыштэ 30 йэн тунэмэш, адак партшколышто 14 йэн, вигэнат мари улыт.

Ўдрамаш кокла гыч мари тунэмшэ шагал, чылажэ 13 вэлэ. Нунын кокла гыч тэний ик мари ўдүр медфак'ым пытарэн лэктэш, шушаш ийлан доктыр лиэш. Адак вэс ийлан кок мари ўдүр медфак'ым пытараш төчат. Тэний ик мари ўдүр кугу школым пытарэн.

Мари пöрийэн гыч кугу школлаштэ 38 йэн тунэмэш. Тэний 5 йэн кугу школым пытарэн лэктыт: 1 мэдфакым, 3 с.-хоз. инст.; 1 йэн кожла ончаш туныктымө школым.

Партий чот дэнэ студэнт-влак тыгэла лиыт:

Партийштэ шогышо . . .	24 йэн
Комсомольшто шогышо .	43 „
Партийштэ шогыдымо . .	93 „

Күзэ илат вара мэмнан тунэмшэ-влак? Пэни йöсын, стипэндий налнэ шагал. Кугу школлаштэ чылажэ 27 йэн вэлэ стипэндийм налэдэн илат. Мольжо түрлын толашэн илат: пуум пүчкыт, вокзалыштэ ыштылыт, адак ола пэлнэ ушно фермышкэ ышташ конштыт. Пу-тыракак ўдрамаш илыш нэлэ. Тэрчынышт (пöрт гыч) шагал налыт, авант-ачант полшэн огыт кэрт. Түгэ-лыш йужо тунэмшэ-влак шижым тэркышт кудалтэн кайышт.

И. Капитанов.

Тунэмшэ-влак мом ышташ?

1922 ий мартэ Озангыштэ мари тунэмшэ-влакын кружок вэлэ илэ.

Тунэмшэ-влак илыш тунам пэш начар илэ. Нужна 1921 ийи Мари облас гыч, моло вэр гычат полыш шагал тольо. Ик кана вэлэ Мари облас гыч 5 пут уржа ложаш дэн налыч. Тунам 15 мари тунэмэ.

1922 ий шижым тунэмшэ-влакын зэмлэчэство почыто. Паша изиш ончыкырак кайаш тўнгалыэ. Илышат эркин-эркын сайэм шогыш. Чарла «Помуч» гыч полыш изиракын толаш тўнгалыэ. Мари облас гыч пуым, оксам изиш налэдышт.

Студэнт-влакат марилап йатыр полшышт. Зэмлэчэ-ство шүдымө почэш нуно мари йаллаштэ спектакльым шындылыч, түрлө Совет законом умландарэн коштыч. Спектакль оксам зэмлэчэствыш погышт, ышканыштак йöршö лийэ.

Зэмлэчэствыштэ 3 кружок илэ. Пашашт тыганьэ:

1. **Вэл палмаш кружок.** Мари йылмым, маринын тошто илышым, мари озанлык пашам, мари коклаштэ рэволүтсий шарлэн шогымым тунэмыш.

2. Мари коклаштэ туныктымө паша нэргэн (сай мэ, осал мэ, молан начар кайа)—кутырышт.

3. Мари коклаштэ чэрым күзэ порэмдынаш, пыта-ршаш нэргэн тунэмыш.

Тэней (1924 ий) кэнэжым мөнтö шаланэн, ожсо ганьак мари йаллаштэ туныктылыч.

Кизыт пашана утыр нöлталтэш. Мари-влак Озангыш сату налаш, ужалаш чүчкүдын толэдат. Ту мари-влакым погэн-погэн, түрлө пашам нунылан умландарат. Пэш йöсын илышэ студэнтлан зэмлэчэство изиш полшышым пуэн шога. Кизыт вашполыш касса почылтын.

Студэнт кокла гыч ындэ изин-изин школым пытарэн лэктэдат. Мари коклаштэ ышташ шижыт. Маринын куго тунэмшыжэ лийыт.

Тидым чыла йал мари мондымө ок күл. Студэнтлан сайрак тунэмаш илышыштым куштылэмдытэ ок лий. Нунылан полшаш күлэш.

Школым пытарэн, студэнт вара марилап олмэшыжэ куго полшышым пуэн кэртэш.

Ал. Петтони.

Ўпыштö тунэмшэ-влак.

Ўпыштö тынар мари тунэмэш:

Партшколышто 20 йэн (тувэч 3 ўдрамаш), моло куго школлаштэ—9 (тувэч 3 ўдрамаш), чылажэ 29.

Ўпысö тунэмшын «бюро студэнчэства» уло. Түшко мари сөксийат пура.

Мари сөксий тыгай пашам ышта: кок арналан ик кана студэнт погынымаш лийэш; партшколышто мари драмкружок уло, муро кружок; марла спектакль шында-лэтэш. Мари йылмэ дэн пырдыж газэт лэктэш.

Подшефный йал уло, Күшүл-Узак, Уцö гыч 35 уштыш коклаштэ. Тушко кок кана спектакль шындаш мийалтын. Ты йалыш газэтымат колтэн шоғона.

Ончыкыжым пашам кумдарташ тыршэна.

Асайн дэн Минлайн.

Партшкол.

Чыла мари тунэмшэ-влаклак.

(Рэдаксий гыч).

Шкэ илышда, пашада нэргэн сэраш тунгалмыда пэшак сай. Тыгэ иктэ-вэсэ илышым шинчэн шогаш тунгалыда. Кизыт пүтынь Росий куго школ-влаштэ мари тунэмшэ иктэ вэсэ дэн лишэмаш пэш тыршат,—тидым шкат пэш шинчэда. Тидлан «У Илыш» журнал полша.

Ончыкыжым „У Илыш“ гоч коклаштыда пэнгыдэ кылым кучыза, «У Илышыш» чүчкүдырак сэрыза!

Йалысэ мариат шкэныштын ушан йэнгышт, тунэмшшышт илышым шинчэн шогынэжэ. Сандэнэ тэндан сэрымым йөрэтэн лудэш.

Кизыт тэндан кокла гыч шукужо каникуллан йалыш мийшт. Мом тушто ыштэнда, мом ужын-колында—„У Илыш“ журналыш сэрен колтыза!

Чарла партшкол илыш.

Чарла партшколыш тэнэй (1924 ий) тунэмшым бидэ кумышо ганалан погалтын. Кизыт чылажэ 142 рвзэ тунэмыт: 1 ступэныштэ мари 37, руш 26; 2 ступ.: мари 48, руш 31. Нунын коклаштэ Башпрес-публик гычат 7 мари тунэмэш.

Туныкташ тунгалмөнгө комсомол йачэйкэ почышто. Йачэйкыштэ 108 рвзэ уло. Адак комунист йачэйкыштэ 28 йэнг уло.

Паша тыгэ кайа:

Партшколышто кружок-влак улыт: библиочек пашалан тунэммэ, мурышо тўшка, спектакль шындылшэ. Спектакль рушла лийэш, мари спектакль ик кана вэлэ «подшефная» йачэйкэш шындаштын.

Школышто кок пырдыж газэтым луктыт тыгай лүманым: рушла «Горн», марла «Ончыко» (тылзылан кок номыр гыч лэктит).

Тунэмшэ-влак адак тыгай ушэмлаш сэралтыныт: МОПР, ОДВФ, проесоюз. Шукэртэ огыл вашполыш кассым почыч. Кассыш стипэндий гыч 5% дэнэ погашыштэныт, дэкабр тылзэ дэч вара 1 тэнгэ дэнэ.

Тунэммэ паша кизыт сай кайа. Партшкол вуйлатышэ мари, Китаэв йолт. Лэктыр-влак 3 мари, 6 руш. Кочмо-йүмө, йөра манаш лийэш.

Библиочэкыштэ түрлө-турлө руш газэт, журнал уло. «Йошкар Кэчат» 20 газэт налытэн.

«У Илыш» журнал гына мэмнан дэн ок кой.

Чыла курсант-влак подшефный йачэйкыш, Чарла воктэнсэ йаллаш коштыт. Комсомол йачэйкэ кум изи йачэйкылан шэлалтэ. Активистым (шинчышыракым) кажнэ йачэйкыш төр шэлыч, посна бўро уло. Тулэч посна ик коллектив бўро лийэш. Тудо чыла йачэйкэ пашам ик план, ик програм дэнэ штышашлык.

Моло мари коклашэ партшкол пашам кузэ штат гын? «У Илыш» журналыш сэрат гын, пэш йөра ильэ.

Н. Александров дэн А. Абдреев.

Рэдаксий гыч: Мариш рүдө партшколышто «У Илыш» журнал укэ!? Тувэчын ындэ сэрашат тунгалыч—лудашышт журналым огыт нал. «У Илыш» партшколлан ок күл мо?

Туныктымо пашам вуйлатыштэ-влакпан.

„У Илыш“ журналын 7-8 номырышто Уржум-уйэз мари нэргэн тыгэ каласэныт ильэ: «Мари туныктымо пашам инструктор Таныгин виктарэн шога. Мари школ—3, руш дэн пырля—13, мари туныктышо—8, тунэмаш пушо йоча—2673, нунын коклаштэ тунэмаш коштышо—673“.

Тидэ сэрымым лудын шонатэн налат гын, мариын илыш пэш шэнталан кодмыжо рашак койэш.

Кизыт Таныгин инструктор гыч луктыныт. Тувэч лэкмэкэ, Таныгин (тудо руш) шкаланжэ вэрым муо: мари школ гыч мари туныктышым, Вэтошкиным, луктат шкэ пурэн шинчэ. Мый шонымаштэм тудо пэш куго йонгышым быштыш—шкаланжэ пэш сай вэрым кэрэк куштат муын кэртэш ильэ. Марилан поллаш чот шона гын, тудо у школымат почын кэртэш ильэ.

Кизыт мари школко ик Байса йалыштэ вэлэ, манаш лийэш.

Школ шагалэмдымэ годым уларакшэ мари йаллаш-тэ пэтырналтмэ лийыч.

УИК-ын шкодончышо пöлкажэ «мари калык тунэмдэ ынжэ код» манын огыл, мари йаллаштэ школым почаш лүдын, а мари туныктышым лукташ моштэн. Вэтошкин школ пашам сай умла гынат, тудым луктын, мари олмэш рушым пуртэн шындышт. Вэтошкин йолт. тэнэй мари туныктышылан почмо Рүдө курсышто тунэмэ. «У Илышын» 7-8 номырэшак—«Уржум уйэзлан 5-10 мари туныктышо күлэш» манын сэрэныт ильэ. Тидэ пэш чын, 10 йэнг лийэш гынат, чылажланат мари коклаштэ вэрым муаш лийэш ильэ.

Мари туныктымо паша вуйлатышэ-влак дэч йоднэм: мари школаштэ мари туныктышо ок күл мо?

Мари туныктышо А. Г. Дудоров.

Йаран мариын тунэммэ пашажэ.

Вяткэ губ. Йаран уйэзыштэ 35.000 мари илэ. Нуно 10 волосышто шаланэн илэ. Мари облэсышкэ пэш шэгал пырэнит.

1919—22 ййлашгә паша изиш кайын шогыш: мари пәдтәхникумат почылто, кок ий эртымәк вара, „голодный“ ий годым, пәтралты.

Тәнәй шошым пәшәжы изиш нөлтәләлтәт, кызыт адакат шагалнәжы. Вәткә Губсоввацмән гыц пәшәм виктарән шогаш Йәрәң үйәзлан вуйлатышым йодына.

Мари тыныктышы-влә икты-вәсы адакат погынат. Школышты шкә йылмә дән тыныктымы нәргәнәт олыат. Мәмнән мари кнйгәжәт пәш шагал дә мари йылмы пә-лышыжат үкә манаш лийәш.

Тынәммә пәшә тыгә кайын шалга: мари школ—4, руш дән иктәш школ—9, ырвәзә пөрт—I, лудмы пөрт—6, ликпункт (кугу йәң-вләм тыныктымә школ)—2, полит-просвәткружок—5. Мари гыц тыныктышы-влә—15 йәң.

Тынәмаш кушкын шушы рвәзә—4250, ту кокла гыц 3800 йәң нары школыш кошгдә иләт. Кодшы ий ты-ныктышылан пәш шагал пәшәтарым пуәдыштат, мари гыц шагал шогәвы. Тәнәйәт марла кнйә үкә манаш лийәш.

Мәмнән крәсаньык лудәш дә мам сирьмыштым ок ынгы, мүйгәш кандән журналым пуа.

Совәт пәшәшгә 4 йәң вәлә шалга. Партийшты шо-гышо үкә, Комсомольшты—учитәль-влә—4, совәт пә-шәшты—3, соләшгә крәсаньык гыц—9.

Кугу школышко тынәмаш пурышо-влә—5, совпарт-школышты—9 мари, пәдтәхникумышты—2.

Йәрәң үйәз мари коклашгә тошты йүләжы, вургәм-жы нимат үкә. **Мари-влә руш коклашты намысланат,** шкә **Йылмышт дәнә ойлаш мундаш тынгалынит.**

Шукыжы йәш коклаштат рушла вәлә олыат, шукы-жы руш ыдырым ватылан налытат шкәныштым «**мари омыл**» маныт.

Мари копәратив-влә үкә, цылажат сату ужалышә иктаж 2—4 йәң вәлә.

Йәрәң ола гыц восток вәлыш пәш удәйын (кудан), апад вәлнә сайын иләт—коклашгә ровотайат¹⁾.

Шарпатов К. А.

Марла кнагам шаркалымә.

1924 ийн сәнчабр дән дәкабр тылзә коклашгә Нар-компрөсысо Мари бӯро 1 ст. мари школашкә тышай марла кнагам тынар колтән:

Мари облас школлаң кнага колталтын огыл. Нуны-лан Маробоно пуәда. Куго йәң туныкт. буквар вәлә чыла вәрә колталтын.

Кнага лүм.	Сави. У корно	Вәс ий тунәмш. задалчнне.	3-шо ий ту-нәмш. задалчнне	Курьык мари буквар.	Вәс марла кнп-га (кур. мар.)	Куго йәң ту-ныкт. букв.	Күзә вәра лийн	Мландә паша	Мари мутәр	Түрлө рушл. кн.
Могай вәрышкә колт.										
Вәткә губ.	440	450	440	—	—	2250	10	10	50	144
Урал обл.	200	250	200	—	—	500	4	4	—	48
Чуваш. обл.	110	100	110	—	—	250	—	—	—	—
Одо обл.	60	60	60	—	—	250	4	4	—	32
Нижәгор. губ.	—	—	—	180	—	—	—	—	—	—
Томск. губ.	40	50	40	—	—	125	—	—	—	—
Башрәспубл.	—	—	—	—	—	5000	—	—	—	—
Суас рәсп.	—	—	—	—	—	650	—	—	—	—
Мари обл.	—	—	—	—	—	5000	—	—	—	—
Чылажә	850	810	850	180	—	14025	18	18	50	224

Наркомпр. Мари бӯро вуйлатышә А. Кедрова.

¹⁾ Баран мари йылмә дән сәрымә. Ред.

Мари муро.

Токан Пётр Ланов «У Илышын» 10 номырышто «йалысэ мурым погыман» манын сэрэн ильэ. Тидэ ой пэш сай. Чынак, илымэ сэмын мурат вапталтэш, у муро лэктэш. Ышкэ илышыжым калык—муро дэн ончыкта. Илышыштэ сайым альэ осалым ужэш,—чыла тудо муро дэн каласа.

Тэвэ, мый токан Ёпё вэл мари-влак мурым кольым. Тувэл мари калык ошо кидыштэ йатыр орланэн кийыш. Орланымызэ, вара, Колчакым поктэн колтымэкэ, куанмыжэ—мурэш кодыныт.

Тэвэ мурышт:

«Колчак толэн Сибир гычын
Большовикым пытарэн.

Куужын колтэн Сибиришкэ,
Ышкэ вуйжым пытарэн,

Колчак, Колчак маньда,

Колчакым ужам ильэ.

Колчакым пардэн кичкэн

Катаса¹⁾ конгам ильэ».

Ты мурым Москосо Госбанкын дворник Ёпё вэл мари Шами Шаймардан дэн ватыжэ, Астук, адак моло тувэл мари мурышт. Ты муро мари йаллаштэ пэш шарлэн маньт.

Нужна мариын Совет властан ўшанымыжэ тугак муро гыч койэш. Тэвэ Ёпё вэл мариынак мурьжо:

«Кичкалмэ имьына йосыкат²⁾ лийэш гын,
Ом йўдыгал пургыж поранлан.
Совет власт шинчын шуэш гын,
Она йўдыгал куго мўшкыр поянлан».

Тэвэ адак тыгай игшывэ мурым кольым:

«Кок корныжын коклаж гычын
Мэ кудыж гыч кайэна.
Мланна йэн мут огэш витэ—
Мэ комунист игыжэ».

Тыгай муро мари коклаштэ шуко уло дыр шонэм. Нунын коклаштэ Совет властым моктымо гына огыл, орлымо мурат лийэш. Тудымат илыш луктэш: мўндўрк уждымо мари йёсё годым властым вурса, мурыш савыра.

Чыла тыгай мурым пэш погаш кўлэш. Ты пашалан «У Илыш» журналыш сэркалшылан пижман. Мурым сэрэн налын, рэдаксийш колташ кўлэш.

Иктым гына мондыман огыл: **чынак налык муро лийэ**, шкэ гыч лукмо муро калык шонымым, ойгырым, йывыртымым пэш ок ончыкто; адак **калык мурым пужаш ок кўл**, кузэ мурат, раш тугак сэралтшэ.

Нотым шинчышэ йэнг, мошта гын, муро сэмымат сэрэн колтымьжо сай лийэш.

Апшат Макси.

Озанлык паша.

Нэмнан озанлыкна пэнгты- дэмэш.³⁾

Шым ий эргыш Совет власт лиймылан. Кум ий утла тўрлө ошо кашак, уло тўнбасэ поян дэн кучэдалаш вэрэштэ. Ышкэнан озанлыкнам ачалаш тўналмылан **3 ийат пэлэ** нарэ вэлэ эртэн.

Тидэ кум ий коклаштат пэш йёсын ышташ вэрэштэ. 7 ийшкэн сар мэмнан озанлыкнам шалатыльэ. Сар дэч ончычат Россий моло кугыжаныш-влак дэч шэнтгэлан кодшо ильэ. Ожно кугыжалан агылчан, прансуз,

ньемыч буржуй оксам кўсын пуэдат ильэ. Совет властан пумо огыл, чылан пызыраш вэлэ тóчышт.

— Тыгай йёсым тэ ода сэнэ, озанлыкда утларак вэлэ шалана, вэс кугыжанлаштэ сар дэч вара чыла тёрланэн, илыш ончык кайа,-манын тушман-влак мэмнам чактарнэшт, лўдыктынэшт ильэ.

Чынак мо? Ончалына. Кушто озанлык пэнгтыдэмэн: кузэ вэс кугыжанлаштэ, кузэ нэмнан дэнэ.

Вэс кугыжаныш-влакын сар чарнымылан **6 ий эрта**. Тутэ гынат, нуно могай поян улыт гынат, тэгникышт пэш талэ (машина шук уло) гынат, сар дэч ожнысо шотыш шуун огыт ул.

Чойн дэн вурс кизытат 1913 ий дэч шагал лукталтэш. Чойн дэн вурс дэч поспа тэнэй илаш ок лий, нуно эн тўн кўлэш ўзгар улыт. Киндэ да монь ожнысо нар лийн. Нэптыжэ сар годэо дэч утларак лукталтэш.

¹⁾ Кататлэн.

²⁾ Йорга.

³⁾ „Правда“ газэтын № 263 гыч (1924 ий).

Уло тўнбаштэ (СССР дэч посна) тыгай чот дэн тўрлө ўзгар луктытын. (милён тонным ончыктым, тонныншито 60 пуг).

	1913 ий.	1923 ий.
Мландэ-шў	1.344	1.360
Нэптэ	52	145
Чойн	78	65
Вурс	75	75

Вэс кугужанлаштэ чыла вэрэ тидэ чот дэн ик гай манаш ок лий. Сар дэч вара пэш чот Армэрик пойэн, Англий, Гэрман, моло нойэн йөрлэнштын.

Тэвэ тидэ тыжэч палэ:

Мландэ-шў дэн кўртным тыгэ луктыт (милён тонным ончыктыло):

	Амэрик (С. Ш.)		Англий.	
	мл.-шў	кўртнбө.	мл.-шў.	кўртнбө.
1913 ий	478	30.9	287.4	10.2
1923 ий	591.3	40.6	281.4	7.6

	Гэрманый.		Прансий.	
	мл.-шў	кўртнбө.	мл.-шў.	кўртнбө.
1913 ий	180	9.2	40.8	5.2
1923 ий	80	5.	47.8	5.8

Тэвэ тыгайэ вэс кугужаныштэ сату ыштымэ (производство). Сар тўгалмылан лу ий эртэн; ылыш тошито годсын шуун оыл. Сар чэр пойан кугужаныштэ альбат тёрланэн оыл.

Капиталист кугужаныш ылышым палаш тидэ сипыр гына ок ситэ. Озанлык, сату ыштымэ—могай корно дэн каймым палаш кўлэш.

Сөй пытымэк нуын озалык вигак чот талышныш. 1919 дэн 1920 ийла тыгэ шогыш. Кизыт кэч могай—коч пойан, коч нужна—кугужанышат вэсэ дэч сату налдэ, торгайдэ илэн ок кэрт. Нуно сатум чот ыштат гынат, ужалаш вэр укэ гыч—йомыт. Российаг вэс кугужанышын пэш кугу сату ужалымэ вэржэ (рынок), сатулык (сырьё) налмэ вэржэ ильэ. Нуно нэмнан дэч сар дэч вара нымомат ышт колто, ышт нал (блокадым ыштын). Саддан нуын сату ыштымэ волэн кайыш. 1920-21 ий кокла кризис¹⁾ лийэ.

Амэрикийштэ 6 милён пашазэ, Английштэ 3 милён—паша дэч посна кодыч. 9 милён йэн паша дэч посна, киндэ дэч, пачэр дэч посна кодо!

¹⁾ Кризис—сату (тавар) шуко, налшэ укэ; тыгэ лийн сату ыштымым чарнат, паврик-завот пэтралгыт, пашазэ калыкым луктын кышкат,—тидэ кризис лийэш.

1922 ий гыч тўгалын Амэрик, вара Англий дэн Прансийштат сатум адак чот лукташ тўгалыч. Ты кутлаштэ Гэрманийштэ сату ыштымэ пэш чот волыш, шуко пашадымэ йэнг лийэ, рэволўтсий лишэмэ. Амьркан, агылчан капиталист тидым ышт шиж.

1924 ийштэ адак вапталтэ. Амэрикин кузэ 1923 ийштэ сатулымо чот талышныш, тугак 1924 ий талын вола, чакна. 1924 ийштэ сатум 1923 ийн 72% гэлэ ышталтын. Тидэ 1913 ий дэчат шагал. Англий дэн Прансийштат тугак.

Амэрикийштэ сатуат шуко, оксат пэш шуко. Капиталист-влак окса чыкан вэрим оыгт му. 6 милён йэнг пашадэ, шужэн, кылмэн илат—пойанын окса чыкан вэр укэ! Тыгай капитализм ылышын йөндимыжө. Йэвропысэ (Англичан, Прансуз) капиталист-влакат йўдыгэныт. Налшэ укэ. Нуно-амьркан сату ышжэ сэнгэ-манын, ышкэ кугужанышкышт амьркан сатум оыгт пурто, пуртымылан йозакым тўлыктат.

Нэмнан Российн сату ыштымым налына гын, Амэрик, Англий дэн тагастарманштэ лу, шўдо пачаш шагалрак. Тидэ нэмнан пэш шэнтэлан кодмынам, йорлылыкнам угыч ончыкта, да тидэ нэмнан винаматна оыл. Озанлык пэнтгэдэмным палаш сипыр ончымо гына ок ситэ-манна. Тудын кузэ кўзымыжым, корныжым ончалш кўлэш.

Капиталист кугужанышын сату лукмо кўза, вола, ик тураштырак лупшалтэш,—нэмнан озанлык, сату лукмо койын эрэ кўза. Шүкэртэ оыл, 1921 ий гыч вэлэ, сар чарнымэк, мэ ышкэнан озанлыкнам ачалаш тўгалына гынат, чыла раш койэш: мэ пэнтгэдэмнына, сатуна шүкэмэш, погына кушкэш. Тэвэ сипырым ончалына (сату ак сар дэч ожнысо окса дэн милён тэнтэм ончыктым).

Сату ышталтын:

1920-21 ий	930 милён тэнтэаш	100%
1921-22 „	1.356 „	146%
1922-23 „	1.957 „	210%
1923-24 „	2.300 „	247%

Кум ий коклаштэ нэмнан сату **нок пачашат пэлэ** утла лийн.

Крэсанькынат мландэ паша нёлталтэш. Ўдымө вэр койын йэшаралтэш. 1923 ийштэ киндэ, моло шурно, волык 1922 ий дэч 6% утларак шотлалтэш. Ўдымо мландат Наркомзэм шотлымо почэш тунарак. Капиталист кугужаныштэ сату лукмо **кўза**, трук **вола**, эркин **адан кўза**, **кэнэнта вола**—кризис лийэш. Тидэ эрэ тыгэ.

Мэмнан дэнат ўмаштэ шижым (1923) тыгай зийан лийэ. Мэмнан **мландэ паша шотдэ ышталтэш, тэкнико пэш начар**—саддан лийэ. Совэт власт сату лукмо волымым жапшэ годым содор чарын. **Тыгэ, погым кугужанышым пашазэ калык шкэ куча, тёрлата, план дэн ышта гын вэлэ, кризисым чараш лийэш.**

Капиталист кугужаныштэ тыгэ порэмдан ок лий.

Тушто кажнэ оза, капиталист шкэ вэлэ пойнэжэ, иктэ вэсым чактараш тэчат. Адак оласэ сату дэн киндэ акым налына. Нэмнанат ўмаштэ киндэ шулдо, сату

шэргэ ильэ. Кизытат альэ йёршын төр ок кайэ гынат, тылзэ гыч тылзыш кок ак эрэ лишэм толыт. Амэригыштэ киндэ дэн сату ак утларак торлэн шогат. Тушго киндэ пэш шулдо. Киндым оза-влак йўлатат да монь.

Садлан, мэ альэ пэш йорло калык улына, тэкична пэш начар, сату, киндэ моло калык дэч шагал гынат, ончык кайэна, манаш лийэш.

Нэмнан вэрыштэ шым ий сар шогэн. Шужымо ий пэш чот пэрыш. Уло тўныасэ пойан кашак пызыраш тўчышт. Тугэ гынат, озанлыкна пэнгыдэмэш. Тудо пашазэ дэн крэсаньык кидыштэ.

Лайи.

900 миллион тэнтгэ налог.

Мэмнан налог эн шукыжым пойан йэнглан вэлэ чот логалэш.

Кок ий ожно Совет властын тушманышт, мэмнан кугыжаныш озанлык нўталалт ок кэрт, шонышт. Тугэ гынат мэмнан докот дэн роскот ындэ тўрэш толэш, мэ шулдэштдымэ оксам ыштэн кэртна, ончыко илышна утларак куштылэмшанын койэш.

Кагаз окса пэчэтлымым чараш пэш шуко тыршаш вэрэштэ. Ындэ кўлэш роскотлан Совет кугыжаныш оксам налог гыч муэш.

Тэнэй озанлык ийштэ чыла налог гыч 900 миллион тэнтгэ окса погыншашан (озанлык ий 1 окчабр гыч вэс ий 1 окчабр мартэ чотлалтэш).

Налогын шукыжым оласэ калык тўла. Оласэ калык ўмбака пўтўнык гайак подокотный налог логалэш—80 миллион тэнтгэ („подоходный“ налог тыгань: мут гыч ик йэнг тылзылан 100 тэнтгэм налэш, налогым 1 тэнтгэм тўла; вэс йэнг 200 тэнтгэм налэш, налогым 2 тэнтгэ огыл—утларак тўла, иктаж 5-6 тэнтгэм; докот куго—налогат кугырак).

«Промысловой» налогын 90 просэнжэ оласэ калык-лан логалэш (120 миллион тэнтгэ). Нунун ўмбалнак адак тўрлө аксиз дэн таможеный пошлин—448 миллион тэнтгэ. Вэс кўгыжаныш гыч толшо тавар ўмбака пыштымэ налогым „таможеный пошлин“ маныт).

Йалысэ крэсаньык «единный сельско-хозяйственный налогым» тўла. Тэнэй тудым 250 миллион тэнтгэ погын-наш чотлат.

Совет властын налог кугыжа годсо налог гай огыл. Кугыжан налог шукыракшэ пашазэ дэн крэсаньык лэч кўрылтэш ильэ (крэсаньык лэч—йозак да монь). Кизыт налогын эн шукыжым пойан дэч кўрыт. Оласэ пашазэ налогым шагал тўла (пашатарым 75 тэнтгэ мартэ налшэ вэкат ок тўлө). Пойанлан чот логалэш. Нуно чыла шкэ докотын 3 ужаш гыч ик ужаныж мартэат тўлат (подокотный налогым).

Моло налогымат эн шукыжо торгайшэ альэ моло пайда дэн илышэ пойан йэнг тўлат. Пошлинымат нунак тўлат. Пошлин налог шукыракшым шэргакан таварлан пышталтын, сандэнэ тудо пойан кўсэным йастара.

Оласэ гайак йалыштат нужна крэсаньык налогым вэкат ок тўлө, томамракшэ шагал тўла. Кулаклан, шуко мландан йэнглан гына налог шукырак логалэш.

Тугэ мэмнан налогын кугыжа годсо налог дэч пэш куго ойыртышыжо уло. Пашазэ дэн крэсаньык власт пойанлан эркынак шўлалташ ыштыш гын, тудын олмэш пойаным налог дэнэ пызыра. Токан подокотный налогым паша ыштыдэ пойшылан адак 1½ гана кўзыктышт.

М. К.

Родо-шочшо улына.

Тўжэм, тўжэм ий илэн,
Пырля пашам пырля штэн,
Мэмнан кидна вийангын
Вуйна, ушна почылатын.

Родо-шочшо улына:

Коктын пырля илэча,
Тыйат, мыйат пашазэ,—
Сэнэн о кэрт пойанжэ.

Кўртным таптэн, кўй кўнчэн,
Мландым куралын, вўдэн,
Совет властлан долшэна,
Кагашымат кучэна.

Родо-шочшо улына,
Пашам ыштэн моштэна,
Чэвэр кэчыш лэктына,—
Мотор тўнхам ыштэна!

Анпарыс.

Страковка погэдым арала.

Кизыт йалла воктэн страковой агэнт страковой оксам йодэш. Йужо пичкэмыш марийжэ, нимом ынгылыдэ,—оралтэ, вольык, шурно страковаймэ оксам огына тўлө,—маныт. Вольык дэнэ шурнылан мэ налогым тўлэна. Иктыланак кок пачаш тўлаш огына тўнал, маныт.

Укэ, тугэ ок кэлшэ. Вэт налог—тудо налог шот, страковка—**ышнэ погэдым аралымэ шот**. Мэ вольыкнам, ўдымө шурнынам аралэн огына тол гын, тугай жап пэрна: кэнэта вольыкэт возын кола, шурнэт шолэм дэнэ кыралтэш. Крэсаньыкын пойанлыкшэ—вольык дэнэ ўдымө шурно. Садлан тидым пэнгыдын аралэн шогаш кўлэш.

Палыдэ кок пачаш кўрыт, манмэ ок кўл. Совет власт крэсаньыкым пызыраш ок шоно, кузэ гынат тудын оралтыжым, вольыкшым, киндыжым аралэн, озанлыкшым вийангдаш шона. Садлан кизыт чыла калык страковатлыжэ манын, дэкрэтым луктын.

Адак кэ пэнгыдын аралынэжэ гын, шкэ шонымыжо дэн (добровольно) страковкым ыштэн

кэртэш. Тудлан страковой оксажымат утларак тўлаш вэрэштэш. Пайдажымат, мо зийан лийэш гын, тўрыс акым налэш. Мутлан манаш: имньэт колэн колта гын, обзатэльный страковаймэ тўрыс акымак имньэ налаш пуэн ок кэрт. Добровольно страковайшэ-влаклан тўрыс акым пуа, тидэ окса дэнэ вэс имньым налын кэртат.

Тидын почэш ыглэн налын, чыла погынам— арвэрнам, вольыкнам „добровольный“ шот дэнэ страковайаш кўлэш. Тунам вара тўрлө зийан гычат ышкэндым аралэт. **Эчан.**

Вольык эмлымэ паша.

Рэволүтсий коклаштэ Мари облас почылто. Обласыш тошто Озан, Вятка, Нйжэгород губэрнала калык пурыш.

Садлан, шалам погымэ дэн вольык эмлымэ пашалтат эрэ шаламак, укэмак чумыраш вэрэштын. Мари Облас почмэкэ вольык эмлымэ вэрат, эмат, вольык эмлышэ доктыржат пэшак шагал ильэ. Тунам адак пэш шукыжым погашат лийын огыл. Оксам шукыжо вэс пашалан кайэн шогыш.

Вара тудын почэш адак 1921 ийсэ нужна ийат пэш шуко пашам чараклэн шогыш. Оксам вольык эмлаш огыл, калык пукшашат ышт ситарэн шого. Эмлымэ вэр сўмырлыльб, ачалэн шогаш ыш лий. Моло эмлымэ ўзгаржат, эмжат угыч ыш тол, тошто улшыжо гына пытэн шогыш.

1921—22 ий эртыш. Илыш тўрланаш тўнгальэ.

Эркин-эркин вольык эмлымэ пашат йол ўмбак шогальэ. Эмлымэ вэрым ачалаш тўнгальыч. Доктыр, моло пашачэ илышынат изиш тўрлатышт. Ордыж гыч доктыр-влакат толаш тўнгальыч. 1923 ийштэ 2 доктыр тольо.

Мари обласыштэ кизыт эмлымэ вэр, доктыр, пэршыл тынарэ уло.

Кантон-влак.	Эмлымэ вэр	Доктыр	Пэршыл
Чарла	3	1	4
Оршанкэ	1	—	1
Морко	1	—	1
Звэнигов	3	1	2
Чыкма	4	1	4
Сэрнур	3	1	3
Торйал	2	—	2
Турэк	2	—	1
Йуриш	альэ ышталтын огыл. Тушко ик доктыр, кок пэршылым шогалташ шонат.		

Чыла вэрэ альэ доктыр дэн пэршыл ок ситэ. Садлан угыч 5 доктыр, 2 пэршылым кондышашлык улыт.

Ончыкшо эмлымэ паша тўрлана.

Кизыт вольык эмлышэ доктырлан тунэмаш Мари облас гыч 6 йэн кайэн. Адак кизыт пэршыл-влакым 5 ий коклаштэ чыла доктырлан тунэмаш колтат.

Эмлымэ вэрым ачалаш, адак угычат почаш тўнгальыт. Тэний Чыкма эмлымэ вэр ачалалтэн.

1926 ийштэ Моркэш, М. Турэкэш угыч ышташ тўнгальыт, 1927 ийштэ—Торйалэш, Согнурэш, 1928 ийштэ—Б. Шигакеш, Шэңиэш; 1929 ийштэ Оршанкэш

Вольык чэр.

Кизыт, 1924 ийсэ чот дэн, Обласышто 65.205 имньэ, 196.448 ушкал, 357.930 тигыдэ вольык уло.

1922—23 ийштэ 14.922 имньэ, 6.125 ушкал, 2.526 моло вольык эмлалтын.

1923—24 ийштэ 24.284 имньэ, 12.063 ушкал, 6.349 моло вольык эмлалтын.

Мари Обласыштэ кизыт чўкыдыракшэ **сибирский йазва** чэр лийэда. Тидэ чэр дэн 1924 ийштэ 108 имньэ, 87 ушкал, 5 пий чэрланэн. Нунын коклаштэ 97 имньэ, 77 ушкал, 4 пий колэн.

Тидэ чэр ваштарэш шоным йэда чэрланымэ вэрлаштэ прививкым ышташ тўнгальыт. Паша ышташ шоным 5—8 тунэмшэ студэнтим ўжыкташ шонат.

Колшо вольык тоймым чотырак шэкланаш пижыт.

Эмым шукырак кондат. Сэнтр гыч эмым йара (оксаде) йодыт. Адак Госстрак полша.

Сап. Чэр кушто иктэ вэлэ лийэдэн. 3 ий коклаштэ 7 имнылан сап лийын. Нуным чыла лўйэныт.

Сөсна чэр. Ий йэда обласыштэ 100 сөсна гыч 25 сөсна колат. 1923—24 ийштэ 1.786 сөсна колэн.

Альэ мартэ тидэ чэр дэч эмлымэ паша пэш сайак кайэн ыш шого. Эмым пэш шагал колтэныт. 1924 ийштэ чылажэ 2.058 сөсна эмлалтын. Тидэ чэр шукыжым Чарла дэн Сэрнур кантонышто лийэда.

Чыкма кантонышто сөсна **чума** манмэ чэр дэн колэдэныт. Тушто 1924 ийн чума дэн 357 сөсна колэн.

Лўгыштыш чэр. Тэний мартэ лўгыштыш чэр пэш шуко шарлэн шогыш. 1923 ийштэ лўгыштыш чэр облас мучко 2.007 имнылан лийын. 44-шэ колэн.

1924 ийштэ лўгыштыш чэрым пэш чот эмлышт. Эмлаш камэр (посна вэр)—ышталтын. Садлан лўгыштышан имньэ 888 вэлэ лийын. Ончыкшо тидэ чэр чылт пыта.

Камэрым шукэмдат. Альэ мартэ 5 камэр вэлэ ильэ, ончыкшо 14 камэрым ышташ шонат.

Моло вольык чэр кунам иккана, кушто иктэ вэлэ лийэда.

Табэль-калэндар

1925-ий

ПЭВРАЛЬ

28 кэчэ.

1925-ий

Рушарнья	1	8	15	22		
Шочмо	2	9	16	23		
Кушкыжмо	3	10	17	24		
Вуркэчэ	4	11	18	25		
Изарнья	5	12	19	26		
Кугарнья	6	13	20	27		
Шуматкэчэ	7	14	21	28		

Пэвраль тылзыштэ крэсаньыклан мом ышташ?

Ўдышаш урлыкым йамдылэ: сай сортым ойыро, лэ-тышыжым сынэ. Кузэ сынаш,—ўлно луд.

Пырэзылшэ ушкалым, пырэзым сай ончо. Сёсна ягэт 6—8 арньаш лийт, нуным ужалаш лийэш. Шошымлан сёснам ёрдыктё: Куэчылан сёсна шыл шуко кайа.

Сай пакча йэмыш урлыкым нал. Парникым ышты-нэт гын, тушак тэмаш тэрысым йамдылэ.

Сатыштэ пушэнтэ гыч лумым сўмырё, пушэнтгын кошкыно альэ уто укшым пўчкэдэ.

Кэгэжлан орвам ачалкалэ. Онгам пўчкыктё.

Ленинын туныктымыжо.

«Пашачэ дэн пырля найэн вэлэ, сотсиализм илыш вэрч кучэдалаш пашачылан полшэн вэлэ—крэсаньык орлык гыч утлэн кэртэш».

Урлыкын лэктышыжым сыныза.

Ўдымё дэч ончыч шинчаш кўлэш—урлык могай лэктышан.

Шуко годым мландат сай лийэш, ийгэчат кэлыш-шэ—киндэ тугак ок умо. Тидэ начар урлык гыч лийэш.

Начар урлыкым мландыш нышкэт гын, уло то-лашымэт йара йомэш: жап арам эрта, йонгышты-шаш киндэт пыта, мландат йара кийэн кодэш.

Урлык пырчэ чыла ик жапыштэ лэктэш гын, шур-нат тёр кушкэш, тёр шуэш.

Кузэ вара урлык лэктышым палап?

Тэвэ тыгэ пэш куштылго лийэш.

Пура гыч альэ мэшак гыч шўдё пырчым налыт. Вара портыш лапчыкым налыт (1/4 арш. кумдык, 1/2 арш. кужыт). Портышым сай нёртэн, пэлэшыжэ садэ шўдё пырчэ шурным пыштат, портышын, вэс пэлыж дэн нуным лэвэдыт. Кажнэ пырчым посна-посна пыш-таш кўлэш. Вара ту портышым лапка тэрыш (атыш) пыштатат, шокшо вэрыш шындат (портышым вўдыж-гын кучат, кугын нёрташ ок кўл). Портыш олмэн ик-таж шовычымат ыштат лийэш. Портышым ик-тёр шок-шышто кучаш кўлэш.

Кок кэчэ эртымэк, пырчын нэрэштмым ончат, вара тугак кажнэ кэчын сынаш кўлэш. Нэрэштпэ игыжым ойырэн шогэт гын, сайрак лийэш. Тунам кэчэ йэда мыньар пырчэ нэрэштмым сэркалаш кўлэш. Нэрэштмэ чарнымэкэ (2—3 кэчэ ик пырчат ок нэрэшт), нэрэшт-дымыжым чотлаш кўлэш. Тыгэ 100 пырчэ гыч мынь-аржэ лэктышан—палап лийэш.

Шурно (киндэ) пырчын лэктышым 6—7 кэчэ сынаш кўлэш. Ты жапыштэ нэрэштдымэ пырчэ ўдаш ок йёрё. Нуно мландыштэ лэкдэ (шытыдэ) шуко кийат, шўйн пытат, альэ нуным шукиш дэн кайык кочкыт.

Вэс тўрлын тыгэ сынат: кёршэкыш альэ атыш (кўмыжыш) пушкыдо мландым (альэ ошмам) пыштат, ту-дым кёршэк пуядашкэ шумэш нёртат. Ўмбалап 100 пырчым пыштатат (посна-посна), нуным рок дэнэ лэ-вэдыт, рокымат нёртат. Кёршэкым шокшырак вэрыш шындат, рокым эрэ вўдыжгын кучат. 10 кэчэ гыч он-

чат—мынар пырчэ лэктын (вож колтыным гына огыл, тўжвак лэктным ончат). Тыгэ шурно пырчэ лэктным палат.

Портышэиш нэрэштэрмэ годым йужо пырчэ пунышка: туганьэ ўдаш ок йөрө. Адак олталаташат лийэиш: лавран портыш гыч пырчэ пунышка. Сандэнэ эрэ (чиста) портышэиш пынташ кўлэш.

Пөрвөй 4 кэчыштэ нэрэштным путырак ончыман. Тыгэ 4 кэчыштэ 100 пырчэ гыч 80 нэрэштэн гын, озым төр лэктэш.

Шурно пырчэ вашкэ лэктэш. Пакча йэмыш урлыкым 2 арнашкэн сынаш кўлэш.

Могай урлык ўдаш йөра? 100 пырчэ гыч тынарэ лэктэш гын, тудо сай урлык:

Шыдан, уржа, шож, пурса, вика	95 пырчэ
Шўльё, йытын, киньэ, тимопэйэвка	90 „
Йошкар клэвыр	88 „
Лўтсэрна	86 „
Копшта	80 „
Ош клэвыр	77 „
Шэм-шыдан	70 „
Кэшыр	55 „

Тидэ каласымэ дэч шагал лэктэш гын, урлык ўдаш ок йөрө.

Имным „порэмдат“.

Васли Васьян ик имныжэ вэлэ, тундэнат ойго лийэ—ала аламан ончэныт, ала корнэш иктаж мо лийн—мо гынат, Васьян имнылан котр (лўгыштыш) пижат шич.

Васья сэрышым шкэ ок шинчэ. Эргышт-влак шинчат: кумытынат йал школышто тунэмыныт, кумытынат салтаклан мийэн коштын тольыч. Тугэ гынат, нимом умлэн шуктэн огыт ул, манаш лийэш.

Имным вольык доктор дэке ышт нарийэ („абыл“ пушо лийн дыр). Имньэ шогэн-шогэн утыр нэлэмэ, колашат тўнальэ. Шукэ шовьдэ-шўшкылыч. Шыжым кузэ кочкыныт гын?

Куго йэнан Васья кизытат йэн имньэ дэн пашам ышта.

Тидэ кодшо шошым лийэ.

Васьян Мэнглавай шольыжо уло. Шкэнжын омытажэ пытэнат, тудо Васья изажын омытам кондэнат, имныжлан чиктэн. Чэрлэ имнын омыта таза имнышкэ чэрым кусарэнат.

Мэнглавай пуитлана, нимо ышташ йўдыгэн.

— Мэнглавай имньэдым имньэ доктор дэн вашкэрак нангайэ, эмым пуэн колта, тудым йыгэн (шўрэн) порэмдат,—маньым мый. Доктор дэк мийэн тольыч, Мэнглавай ойла:

— Эмжэ улат—шэргэ, тудлан йатыр кўлэш вэт. Лучо тыгэ ыштэм. Сабакмариштэ «котр-ава» пўчшө уло маныт. Доктырлан оксам пумэшкэ, туи мийэн толам.

Мэнглавайлан ойлымэм икырашылыкат ыш лийат, каласышым: тыгэ коштат гын, имныдэ кодмэт койн шига. Сабакмарийш мийэн, „котр-авам“ пўчыкытэн (ала кушто „котр-аважэ“?). Кок пут уржам пуэн. Имньэ котр ыш чарнэ.

Шижэ вэлэш имньэ пэш нэлэмэ. Мэнглавай тудым ужалаш тбчэн кошто. Налшэ ыш лий (мо, ту имным сокыр йэн вэлэ нэлэш).

Угыч поктымэм дэн Мэнглавай—доктыр дэч эмым кондыш. Кондышат... ыш йыгэ. „Чэржэ уло чай, йыгэт гын—сыра“ маньят, шкапыштэ шинчыктыш. Имныжэ колаш шуат—шўшкыльё,—айда, пэл зийан лийэш,—малда.

Имнын чомажэ кодо, котрат садак аваж лэч вашталтэ. „Чомадым порэмдэ“ манмылан,—котржо укэ вэт,—вэл манэш. Могай укэ?—Чомажэ пэчим шотр йыга, кум кудо гоч шокта...

Тэвэ мари-влак вольыкым кузэ пытарат. Поро мутым огыт колышт. Вара ушэшышт возэчат—о лий. Мэнглавайланат имньэ шўшкылымжэ годым „ыжыч колышт, мый мутэм шуо вэт, ман каласымэмлан,—ўдрамаш ой дэнэ коштымат,—вэлэ маньэ. Молым пэлэшташат йўдыгыш.

— Кнага мутлан кузэ ўшанэт?—Мари-влак маныт. Чэрлым больнитсаш нарийэт гын „чэр сырэн чумалын колтэнат кэртэш“ маныт. Айдемэ, вольык чэрлана—мужэджэ, кёраза дэк коштыт. Тўрлө шакнэ настам йўктат, шўкшө йондал дэнэ, шўвыр-он дэнэ „эм лийжэ, эм лийжэ“ ман кырат. Чэрым сэнэн огыт кэрт.

— Укэ, сэған ыш лий, йэн паша дэнэ лийэ,—манын вара ту коштыт. Ончэт гын—чыла шкэ лэчэт, поро мутлан, тунэмшылан, докторлан ўшандымэт.

Кўтмэсь

Төлдө йал Кийэбак вол.

Пўрө кантөп, Башпреспублик.

Рэдаксий гыч: Төлдө мари нэргэн тидэ пөрвөй гана сэрэмэ огыл. Мари кизыт пэш шуко вэрэ тугайак пичкэмыш. Иктым каласэна: ончылно Аги йолт. сэримыжым ончыза—мари обласыштэ котр дэн чэрланышэ 2.007 имньэ гыч 44 вэлэ колэн. Тыгэ доктор эм зийан гыч утара.

Сэькор-влак ушныза¹⁾.

Илыш йатыр ончык кайыш.

Ожно кресаньык калык газэтым ок луд ильэ. Ожно газэтшат буржуй кидыштэ ильэ, буржуйлан калыштарэн сэрэныт.

Тэний газэт, журнал илыным төрлаш полша, чылажымат умылтара, сай илыш шташ корным ончыкта.

Садлан кресаньык газэтым лудэш, газэтышкэ ышкэат сэра. Газэтыш сэрэшэ кресаньыкым сэькор (сельский корреспондент) маныт.

Могай пашам сэькор ышта?

Кизыт Совэт властын, комунист партийн йалысэ пашажэ тыгай:

Йалаштэ мландэ пашам сай колташ, кресаньык илыш сайэмдаш.

Йал совэтын, волисполкомын пашажым нөлталаш, коператсийм пөнгыдэмдаш.

Тидэ пашам виктарэн колташ газэт полша. Газэтлан сэькор-влак полшат.

Илышыштэ тўрлыжат улө: сай пашам мокташ кўлэш, осал пашам тўжвак луктын пытараш төчыман. Лач тидэ пашам сэькорлан шташ логалэш.

Кизыт йалаштэ ожнысо пойан-влак адакат вуйым нөлташ тўнгалыч. Совэтыш, коперативыш, вашполыш комитэтыш пурэн шинчыч, тупуй пашам шытылт. Нунын осалыштым сэькор тўжвак луктэш.

Пашачэ дэнэ кресаньык коклаштэ смычкэ кўлэш-манына.

Тидэ смычкэ шташат сэькор полша.

Мари коклаштэ газэтыш, журналыш сэркалш-влак улыт. Нуно альэ чылажым умлэн шуктэн огыт ул.

Газэтыш сэрашат сайын огыт мошто. Йа кўлэш огыл изи увэрым сэрэн колтат, йа иктажым мыскылэн возат.

Газэт альэ журнал йэн мыскылаш огыл лэктэш.

Садлан, газэтыш сэрашат мошташ кўлэш. Мо нэргэн сэраш, кузэ сэраш—тудым шинчэн шогыман. Адак кизытэ илышышат умлэн мошташ кўлэш.

Садлан, чыла тидым тунэман йалаштэ сэькор ушэм лийжэ.

Сэькор ушэмын могай пашажэ.

Сэькор ушэмыш газэт, журналыш сэрэшэ-влак, тыгылай мари, ўдрамашат пурэн кэртыт.

Сэькор ушэмьн пашажым лишыл партячейка альэ комсомол виктарэн шога.

Сэькор ушэм арныаш ик кана, йара кэчэ годым погынен, шкэ пашажым шта.

Сэькор ушэмыштэ паша кум тўрлө лийн кэртэн. Эн ончычак —

Кизытэ илышым умлымо паша.

Сэькор ушэм ожнысо илыш нэргэн кутыра: эн сжно кузэ калык илэн, кузэ капитализм манмэ лийн, кузэ пашачэ калык капитализм ваштарэш крөдалын, кузэ комунист партий крөдалын, кузэ Росийштэ Совэт власт лийн, кузэ Совэт власт пашам виктара,—чылажымат умлэн налыт (политграмота).

Тидэ нэргэн партшколышто тунэмшэ рвэзэ умылтарэн кэртэш. Адак йалысэ учичлышат ўжаш лийэш.

Йалысэ илышым палэн налмэ.

Мэ йалысэ илышым сайын огына шинчэ. Газэтешат йалысэ илыш нэргэн пэш аламан (начар) сэрат. Йалысэ илышым сай палэн шукташ—сэькор ушэмлан тудым рончэн ончаш кўлэш. Йалыштэ могай сай паша, осал паша уло? Кузэрак мландэ пашам, штат? Йал совэтын пашажэ кузэ кайа? Кузэ тудын пашажым виктарыман? Кузэрак арака шолтымым чарыман? Моло осал дэнэ кучадалман? Кузэ **туныктымо пашам** ончык колтыман? Лудмо пөртым почман? Кнагалан чыла калыкым туныктыман? **Коператив** паша кузэ кайа? Йонгышым кузэ төрлатыман? Вашполыш комитэт пашам кузэ виктарыман?

У йўла дэнэ тошто йўла (вопросы быта). Кузэрак ўдраман ила? Йэш коклаштэ могай илыш? Рвэзэ, ўдыр-влакын могай койыш? Поп дэжэ коштыт мо? Кузэ сўаным ыштат: у сэмын альэ тошто сэмын? У пайрэмьм йалыштэ кузэ ыштыман? Могай у йўла уло? Кузэ у йўлам илышыш пуртыман?

Мландэ пашам кузэ сайэмдыман? Молап марий-влак шуко пасум огыт ыштэ? Кузэ калыкым шуко пасу вэгэ савыраш?

Смычкэ нэргэн: Кузэ пашачэ-влак смычкэ ышташ толашат? Кузэ кресаньыклан толашыман?

Тэвэ тыгай пашам сай ончэн налман, сай канашыман. Вара йалысэ марийм ончыко наңгайаш төчыман. Ышкэ чылажымат умлэн налыда гын, марийланат умылтарэн кэртыда—илышым ончык колтэда.

Газэтыш мо нэргэн сэрэшаным шинчаш тўнгалыда,—мо нэргэн сэрэшан гын?—шонаш вара ок воч.

Кузэ газэтыш сэраш тунэмман?

Газэтыш, журналыш кўчыкын сэрьман. Шойам сэрьмэ ок кўл. Пылыштэлан ит ўшанэ. Шинчат дэнэ ужмым, раш шинчымэтым вэлэ сэрэ. Шойа сэрьмылан

¹⁾ Сэькор дэн пырдыж газэт нэргэн тидэ сэрьманым «У Илыш» редаксий воктэнсэ маркор кружок Карпов йолт. докладшэ почэш кангашэм ыштэн.

сутыш вэрэштат. Кўчыкын сэрэт гынат, чыла раш умылтарэ: кунам, кушто, мо лийн? Кўлэшан-кўлдымым ойыркалэн мошто. Эн кўлэшаным вэлэ газэтыш сэрэн колто. Сэрымэт дэч ончыч шоналтэ: сэрымэт чыла марилан кэлша альэ шкаланэт вэлэ. Чыла калыккан ок кэлша гын, ит сэрэ. Ышкэндан йалысэ марилан вэлэ кэлша гын, пырдыж газэтэш савыктэ. Рэдаксий дэнэ лийшнэ лий: мом от умло гын, редаксий дэч йод,—талат умылтарат. Эртак осал паша нэргэн ит сэрэ, сай пашамат тўжвак луктын каласэ. Сэрымэкэт шэкланэ: тыйын сэрымэ почэш мом ыштэнэт? Нимомат ыштэн огыт ул гын, редаксийш увэртарэ.

Сэлькор тидым шинча гын, вашкэ сэраш тунэмэп. Адак пэрам кидыш от нал гын, сэраш нигунамат от тунэм. Садлан сэраш тунэмман.

Газэтым, журналым пырля погынен лудса. Могай статйа сай сэралтын, могай сай огыл, тудым тэргэн налза.

Йалыштэ пырдыж газэт лийжэ. Пырдыж газэт лийэш гын, сэраш вашкэрак тунэмыда. Пырдыж газэтэш сэрымат тэргыза: могай сэрымэ сай, могай—сай огыл?

Сэлькор газэтлан сэрымэ статйам ушэмыштэ ок ончыкто гынат лийэш—вигак редаксийш колтэн кэртэш.

Сэлькор ушэм пашажым чэрэт дэнэ ышта. Ик кана ылыш нэргэн мойн кутырэт гын, вэс кана сэраш тунэмман. Тыгэ ышташ лийэш: ик кэчыштак эн ончыч политик, нэргэн ик сагал кутырымман, вара йалысэ ылыш нэргэн кангашыман, вара газэтым лудман. Вэс арныштэ пырдыж газэтым лудман. Ушэм тўрлын ыштэн кэртэш.

Ушэм паша вуйлаташ 3 йэнгым 3 тылзылан сайлат.

Ушэмыштэ учичыл-влак пашам ышташ тўгалыт гын, пэш сай лийэш.

Ушэм почэдаш учичыл дэнэ комунист, комсомолан тўгалаш вэрэштэш.

Ушэм почмэкэ, „У Илыш“ журнал альэ „Йошкар Кэчэ“ редаксийш увэрым пуман.

Москышто „У Илыш“ редаксий воктэнэ тугай ушэм уло. Тушто 12 мари шогат. Кузэ газэт, журнал пашам сайэмдаш, сэлькор ушэмым почэдаш,—чыла кангашалтэш. Сэлькор ушэм-влаккан Москосо ушэм тўрлэ кангашым пүэн шогаш тўгалэш.

Сэлькор-влак, учнылза! Ушэмым ыштылза! Ушнымаштэ—вий!

Кызыт руш калык коклаштэ йалысэ пойан (кулак-влак) сэлькорым пуштэдат, кырат. Шукэртэ огыл, Малиновскийм пуштишо-влаккан суд лийэ. Малиновскийм кулак-влак пуштыч. Совет суд шкэныштымаг дўэн шуаш пунчалэ.

Шинчэн шогыза: Совет власт тэндам арала. Адак ушнэда гын, тэндам нигэат логалаш ок тошт.

Пырля ушнэн, йалысэ тўрлэ пашалан полшыза, марилан газэтым, журналым лудса, чыла умылтарыза! Вара нунат тэндам йбраташ тўгалыт, тэндан пашадам ужын, пойан кулаккан эркым огыт пу—тэндам утарат!

Газэтлан полшыза, марий калыкым ончыко колтыза. Тэндан ончылно кугу паша койын шога. Паша дэч ида лўд. Тидэ пашам ыштэн шуктэна гын, мэ у ылышыш лишэмына.

Пырдыж газэт.

Кэч могай пашамат калык полша гын вэлэ ышташ канбылэ. Мэмнан мари пичкэмыш калык газэтым шагал лудэш. Садлан, кэч могай пашамат мари коклаштэ дэш йбсэ ышташ.

Пырдыж газэт пэш кугу полышым пүэн кэртэш. Йалыштэ пырдыж газэт лэктэш гын, лудаш моштышо-влак. чыланат—изигэ, кугугэ—лудаш тўгалыт. Лудаш моштыдымыжо кэч колыштэш.

Пырдыж газэтэш йалысэ ылыш, нэргэн сэрыман, Йошкар Кэчэш, „У Илыш“ журналэш мо сэралтын, тудым сэрымэ ок кўл. Йалысэ ылышыжымат Совет власт паша дэнэ кэлыштараш кўлэш.

Пырдыж газэт мари-влакым тарватэн, ончык колтэн кэртэш:

Тидэ паша сайын кайжэ манын, тэвэ мом шинчаш кўлэш.

Кужу статйам ида сэрэ. Кўчык статйам лудаш вашкэ лийэш.

Мыскара-воштылтышан сэрымэ шукырак лийжэ.

Газэтым ик жапыштэ лудман. Ойышто, кок арныаш ик кана рушарныа кэчын газэт лэктэш гын, эрэ тугак лэктын шогыжо.

Газэтыштэ тўрлэ сўрэт лийжэ. Газэтым киддэн пэчатной буква дэнэ возыман. Пэчэтлымэ буквам лудаш кўштылгырак. Заголовок манмым кугу буква дэнэ сэрыман: вигак шинчаш пэрныжэ. Тўрлэ-тўрлэ чэрнила дэн сэрымэ путырак кэлша. Пырдыж газэт шогыльо (мотор) лийэш.

Газэтым калык ужмо вэрыш пыжыктыман. Йал нэргэн чылажымат сэрыман; рвзэ ылыш, ўдраман ылыш,—чылажат лийжэ. Йал совет паша, вашполын комитэт, копэратив нэргэн,—чыла сэрыман.

Совет Росий мучко, моло кугужанлаштэ мо лийэдэн, тудым кўчыкын гына сэрыман. Законом умылтарыман. Кўчык расказым, почэла-мутым пэчэтлыман.

Газэтым ик кок йэнг гына лудаш тўгалэш гын, паша пэш ончык ок кайэ. Газэтыш шуко йэнг сэраш тўгалыт гын, тунам газэтшат онгай (сёралэ) лийэш, лудашат чылан тўгалыт.

Садлан, газэтышкэ шукырак йэнг сэрышт.

Газэт паша виктараш 3 йэнгым сайлыман. Тидэ редакционный коллэгий (редколлэгий) лийэш.

Редколлэгий мо нэргэн газэтышкэ сэрышашым кангаша, сэрышэ-влакым кычалэн, чумыра, адак сэрымэ статйа-влакым тёрла, ачала. Вэт шукыжо альэ сайын, кўчыкын сэраш ок мошто, мутшымаг йонлыш шында мойн. Редколлэгийлан кужу сэрымым кўчыкэмдаш, йонлыш сэрымым тёрлатан вэрэштэш.

Рэдколлагийш сэрэн моштышо рвээ-влакым сайлыман.

Эн ончыч газет ала сай ок лэк. Тугэ гынат, ойгырымо ок кўл. Пырдыж газетым луктэдаш тўнчалыда гын, эркын тунэмыда.

Нигунамат сай манын ида сөрасэ. Вэс номырым адат чаплыракым лукташ толашыза.

Пырдыж газетын дўмжө лийман. Тўрлө дўмым пуаш лийэш: «Изи комунист», «Куралшэ», мойн. Москошто,

студэнт-влак «Кугу Логар» дўман пырдыж газетым (мари йылмэ дэвэ) луктыт. «Кугу логар» газетым чылан лудыт. Тушто эртак воштылтышан-мыскара сэралтэп.

Пырдыж газет луктэдаш комсомолан вэрэштэн. Йалысэ комсомол йачэйкын пырдыж газетшэ укэ гын, ту йачэйкэ начар. Сэлыкор ушэм-влаклан пырдыж газет лукташ кўлэш.

Огына мошто манын дўдмө ок кўл. Йонгылыш лийэш гын, Москосо маркор ушэм тланда каңалышым пуа.

Мари илыш гыч.

Кузэ ўдрамаш тазалыкшым пужа.

«Таза капыштэ таза чон»,—ожно каласэныт. Тидэ мут пэш чын.

Мэмнан мариь коклаштэ тыгай мут пэш ок шокто. Мариь ўдрамаш ожнысэ тазалык нэргэн пэш ок ойгыро. Ончалза йан, тыгэ тазалыкын лэкташ лийэш, альэ укэ! Умландарэн пуаш мари ўдраман илыш гыч изиш каласэн пуэм. Вараксин вольсесо Куго-Нольа йалыштэ куго вапан Васи ватэ уло. Пэш мотор, йандар ильэ да, шкэ тазалыкшым кучэн ыш кэрт. Азам

тудо пэш кунитылыгын ышта. Паша ыштышэ кугырак укэат, оза ыштымэ кэчын шкэк мочашат олгэн коштэн.

Ўманшэ тидэ ватэ, аза ыштымэкэ, вэс арньаштак, пудэштшэ йўшто годым шольжын сўаныш сўан ватылан кандаш мэнгышкэ коштын.

Тидэ сўан гыч арньа эртымэк адак вэс сўаныш кайыш. Сўаныштэ куниташ, мураш, аракамат йўанш пэш кэртэ. Вара кэвэж шумэш—ой-ой колэм,—манын чэрланэн илыш.

Мый тудым доктыр дэк поктэн колтышым. Эмым йўын изиш тёрланышат больнитсыш коштмыжым кудалтыш.

Мари йал. Пасу канга.

Ош чэвэр чурийжэ ындэ шопкагын коштэн.

Адак тидэ йалыштак вэс ватэ уло. Тудо шукэртэк аза ыштымэ годым пужлэнат, кизытат орланэнак ила. Шудо сольмо пагытыштэ азам ыштэн, жап шудэ пашашкэ лэктын. Вара аза киймэ вэржат лэктын—тыгэ пэш чэрланэн кайэн. Кизытат порэмын огыл, нэлэ пашамат ыштэн ок кэрт. Тыгэ аза ыштымэ годым пужлышчо ўдраман-влак пэш шуко улыт—шотлэнат от пыгарэ.

Аза шочмо годым, мўшкўран коштмаштэ ўдраманшан пэш шкэжым саклаш кўлэш.

Аза ыштыманшэ колышыжак йатыр лийыт.

Аза ыштымэ годым йалысэ павышкалан ўшанаш ок кўл; кизыт больнитсышкэ аза ышташ коштыт, альэ акусэркым ўжыт.

Аза ыштымэк, тёрланэн шумэш, нэлэ пашам ышташ ок йёрө, кылмымэ дэчат шекланаш кўлэш.

Вурьым пытармыжэ дэн вийжат пыта. Куд арнашэ ижэ төрланэн шуэн. Бштымэ почшак 3—4 кэч коштанат, шинчашат ок йөрү. Аза вэржэ төрланэмш кийаи гына күлэш. Капым пэш йытыран кучыман, он таза (эрэ) вургэмым чийман.

Шкэнжым лавран куча гын, чэрланэнат кэртэш.

Мари ўдраманшлан тазалык кучымо, чэр дэч утлымо пашам шинчэн шогаш күлэш. Вара ижэ шкэнжымат саклэн, икшывымат ончэн куштэн кэргыт.

Шумэля.

Арака түрлө осалым ышта.

Кизыт түрлө вэрэ сутышто шукыжым арака паша ончалтэш. Арака шолтымым чаран газэтланитат пэш сэрат. Арака шолтымо чот шарлэн.

Аракан осалжым кэч кбат шинча. Йүшө йэнг крэдалэш. Йэш коклашэ йүшө мари лэч пэш чот ватыжлан, икшывыжлан чыташ вэрэштэш.

Йүшө йэнг түрлө арвэрым пудыртылэш, погым шалага. Моло шукко-шукко осал паца лийэдат.

* * *

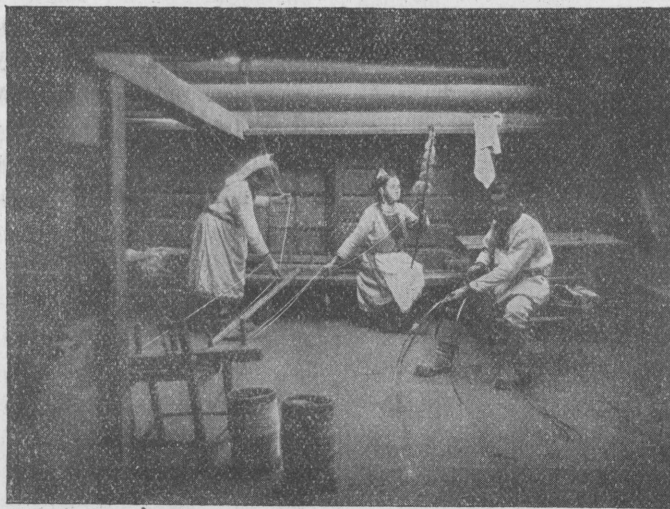
Чар. а кантоньшто Ронго йал мари, Кузман Микал Йыван аракам йуынат, күэб дэн 5 йэным шуркалэн. Иктыжым йөршэш пуштын, молыжым пэш чот суыртэн.

Звэниг. кантонын Мари-Отар йалыштэ шижым ик йүшө вэс йүшым күртньб шаньык дэн шуралтэн пуштын.

Йалыштэ адак йүшө йэнг комунистлан, комсомольэслан, салькорлан, моло Совет пашазэ йэнлан логалэш. Тэвэ:

Тэнэй Шүргө-Солаштэ (Исмен. район, Звэниг. к-н) йүшө-влак кок комсомольэсым пэш кырэныт (ты паша кизыт сутышто).

Ўмаштэ Элнэтыштэ (Алабога к-н, Сўаерэснубл.) газэтэш сэркалышэ Иванов дэн Балкин йолт. йүшө йэнг-влак пушташ тбчэныт.

Мари кид паша. Мариоблас, Шэрнур кант., Кугу Чара-Нур.

* * *

Тыгай осал паша-влак чыла арака гыч лийэдат. Сандэнэ арака дэн пэш чот кучэдалаш пижман.

Сэскэм.

Рэдансий гыч: Сэскэм йолт. сэрэмэ осал паша йаллаштэ түжэм дэнэ лийэдат. Чын, арака кэртэш, мариын пичкэмшыжэ.

Комсомольэсым, салькорым (газэтыш сэркалышым) кыраш, пуштэдаш тўгалыт гын—тидэ түлэч куго осал паша. Тыгэ совет властын тушманжэ ышта.

Йалыштэ пойан кулак-влак вуйым нблтат, нужнам пызырат. Нужна вэрч шогышо комунист, комсомольэс, салькорым тушман йэнг-влак кыраш, пуштэдаш тўгалыт. Тушман дэч лўдман огыл. Нуно кыраш, пуш-

тэдаш тўгалыт гын, утларак вэлэ нуно дэн чот күчэдалман. Шинчэн шогыман—кб салькорлан логалэш, альэ логалаш шона, тудым Совет власт пэш вашкэ пўтырал пышта, ок чаманэ,—тугай йэнг вэт шэмэрын тушманжэ.

Ышкэ ок кэлшэ, вэсымат тора.

30-шо ноябрыштэ кастэн Митүк-сола йалыш Лап-сола гыч (Мэдвэ-сола район, Чарла кантон) кок мари коператив ышташ канашаш мийэныт. Митүк-солаштэ ик орадэ марий, Микалган Йыван, уло. Тудо кэч могай калык илын пашалан торэш кайа. Кизыгат чыла мари влам коператив ыштымэ дэч чара.

— Ожно илэнна, нимогай коператив дэч посна сайэ ильэ. Кизытат ок кўл! Пошкудо-влак, тидэ осалыш ида пуро—манын тўрлө шакшэ мут дэнэ калыкым торыш.

Тыгэ орадэ йэнг мариым поро паша дэч корангда.

Коператив калыкын пойанлыкшэ. Чыла кресань-ыклан коператив ушэмыш ушнаш тэчаш кўлэш. Коператив ушэмыштэ лийат гын, илышэдым пойан йэнг дэч посна шкэ вэлэ куштылэмдэн кэртат.

Лопшангэ

Малмыж уйэз гыч.

Куго-Кэтэк, Тошто-йал, Уйал, Пораш-йал, Пўнчэр-йал, Пиетэгэр, Ёлус-йал, Изги-Кэтэк, Кэтэк-мучаш,—тидэ Малмыж уйэз мари йал-влак.

Тынар йаллан ожно кок школ ильэ, коктытшат ындэ кум ий пэтырналт шогат. Тэнэй Куго-Кэтэкэш гына школым почыч. Школ пэтырмэ годым чыла арвэрэм-книшкам, молым—нангайэныт, кизыт школышто нимат кодын огыл. Кэтэмыштат, моло мари йаллаштат нимогай организатсийат, партийштэ шогышо йэнат укэ. Кэтэмыштэ ик ЕПО уло, тудыжат пэш начар, пашам ыштэн ок кэрт.

Мари-влак утларакшэ кумалмэ нэргэн вэлэ мутланат. Макматов Гаврил поп (мари) пэш чот кумалаш туныкта.

Кэнгэжым, сўрэм найрэм годым, пэш куго кумалгыш лийэ. Кизыт Кэтэк школышто кок туныктышо уло.

Райсальсовэт Кэтэкэш, кодо ик туныктышым члэныш сайлышт.

6 октябрыштэ волостной с'езд лийэ. Малмыж волосткомышко члэнлан ик марийым, С. Т. Зайцевым сайлышна.

Сайлымэ годым марийм ынэшт пурто ильэ. Мэ пэш чот шогышна.

Родыгин С.

Ушкалым нормо дэн пукшыза.

Курго шагал. Шошымлан ок ситэ. Шошым шужышо ушкал йўкын мўгыра. Ушкалым нёлтат до монь.

Курго шагал... Улыжымат пукшэн она мошто. Шижым курго изиш уло годым ушкаллан нумалгыш дэн кышкат. Вара изиракын-тугак шот дэч поснак. Шошымлан нимат ок код.

Ушкаллан ик шудо дэн олым вэлэ пукшымо ок кўл. Ложаш, ложаш коса (шоктыш) нёшмё коса, парэнтэ, ушмэн, рэвэ—шудо дэчат сай курго улыт. Тидым пукшымо дэнат ок ситэ.

Ушкалым нормо дэн пушкаш кўлэш.

Ушкалым тўйыжшэ годым утларак пукшаш кўлэш, укэ гын канга ушкал прэзэ ыштэмэ дэч вара шагал шёрым пуа.

Адак тэвэ—ик ушкал лучко путан, вэсэ-коло путан. Нунымат ик гайак пушкат. Изги ушкал кугунрак ко-чкэш. Тудлан уто вэрэштэш, кугужлан тэмаш ок ситэ. Тыжэч палэ, нуным тёр пукшаш ок йёрб.

Адак, ик ушкал 15 крэмга шёрым пуа, вэсэ 23 крэмгам. Ниным тёр пукшаш лийэш мо? Палэ, шагалрак шёр пушылан изирак пукшыман. Кузэ вара нуным нормо дэн, чот пукшышашым оза ок палэ? Тидым мэ кўчўкын умылтарэна.

Ушкалым шёрлан пукшат. Ушкал тэмын, шёрым сай пужо манын пукшымо-нормо дэн пукшымо лийэш. Тылэч шагал, тылэч уто пукшымо ок йёрб. Лач гына лийжэ. Нормым тыгэ ыштат. Ик крэмга уржа ложашым налына. Моло кургом тидэ крэмга ложаш дэн танга-старат. Тыгэ, 3 крэмга олык шудо, 4 крэмга шўльб олым, 6 крэмга парэнтэ—ик крэмга уржа ложашлан шуыт, тёр улыт.

Ушкалым тазан кучышашлан кэчэ йэда тыгэ пукшат. Ушкалым кажнэ кум пут висалан ик крэмга уржа ложаш чоло нарэ пуман. Ушкалым шудо дэн пукшат гын, **пут висалан ик крэмга** шудо кэчылан кўлэш альбэ **крэмгат пэлэ шўльб олым**. Тыгэ, ушкал лучко путан гын, кэчылан 15 крэмга олык шудо, 22 крэмгат пэлэ шўльб олым ситэ. Тигэ пукшымыдэн ушкал шужэн ок шого, эрэ таза лийэш. Шёрым утларак налаш 3 крэмга шёрлан адак ик крэмга ложаш чоло ложаш косам, нёшмё косам, парэнтым альбэ ложашымак йэншараш кўлэш. Ончыч ойлымо сэмын пукшымыш ик крэмга ложашым альбэ молым, ик крэмга ложашлан шушым йэншарэт гын, ушкал нунын олмэш кум крэмга шёрым пуа, прэзэ ыштэмэ почэш нил крэмгат лэктэш.

Тўйж ушкаллан ик крэмга ложашлан шушо уто кургом пукшаш кўлэш.

Тыгэ пукшаш лийэш. Кургом кэчэ йэда вискалэн шогымо олмэш иктаж могай висам (мэркым) вэлэ ыштышаш. Тыгэ ложашлан иктаж атым, совокым (сускычым), косалан вэс атэ, шудылан мэншак да монь.

Илышэ ушкалым нэлытшым палаш йёсё огыл, тудым лач кир дэн висымэ ок кўл. Тыгэ висаш лийэш: Ушкалым тёр вэрыш шогалтат. Пулыш тува (холка) гыч тўнгалын поч тўп дэк шумэш тун кужутым висат. Вара ушкал онгым йыр висат. Нинэ чотым вэршок шот дэн налын умножатлат. У числа ушкал висам крэмга дэн ончыкта, 40-лан пайлэн-путым палаш лийэш.

Ик крэмга уржа ложашлан шукташ моло кургом тынар налаш кўлэш:

$\frac{3}{4}$ крэмга йытын нёшмё коса.

1 „ киньэ нёшмё коса.

1 „ кэч могай ложаш.

1 „ ложаш коса.

2 „ клэвыр шудо.

$2\frac{1}{2}$ „ лўтсэрна шудо.

3 „ олык шудо.

3 „ шўльб арва.

4	„	куп шудо.	10	„	туриэс.
4	„	уржа арва (мэкива)	10	„	ужар вика шудо.
4	„	шўльб олым.	12	„	ковышта лышташ.
5	„	уржа олым.	14	„	ужар олык шудо.
6	„	парэнтэ.	15	„	ушмэн лышташ.
8	„	вольык ушмэн.			
8	„	кэпыр.			
8	„	ужар клэвыр шудо.			

Нормо дэн цукшэн вэлэ уто кургат ок кай, шэрат лийэш.

ЙЫЛМЭ НЭРГЭН.

(Дискусий).

Туныктышын Погынымаш мом каласа?

Ианварь тылзэ мучашлан Моско олашгэ мари туныктышын Куго Погынымаш лийэш. Моло туныктыммо паша коклашгэ мари йылмэ нэргэнат мутланат вэрэштэш. Кызыт йылмэ нэргэштэ Мари тунэмме-влак ик шонымаш дэн пашам огыт ыштэ, садлан школ пашашгэ, кнага, газэт, журнал савыктымашгэ шук экшыкна уло. Мари туныктышын погынымаш шкэ пунчал мушто дэн раш корным ончыктэн пуа гын, пэш кугу пашам ышта ильэ. Эн ончычак алфавит нэргэн каласэна. Мэмнан шкэ алфавитна укэ: кнага, гатмт, журнал савыкташ, сэраш туныкташ—чыла руш алфавит-кэлыштарымэ. Мэмнан коклашгэ кызыт тыгэ каласышат улыт: «руш алфавит вэрэш латинский алфавит налаш кўлэш», маньт. Моло тыгыдэ калык колаштит тыгай мут шокта. Лачакак кызыт мэ руш алфавитым кудалтэн кэртына альэ укэ? Мланва кызыт кок йылмым тунэмаш вэрэштэш, руш йылмэ мыланна культурный йылмэ шотышто шолга. Руш йылмэ тунэмдэ ок лий. Руш алфавит ванталтыманш кызыт ок кой. 1920 ийшгта латинский алфавит пуртымэ нэргэн мутланыштат, вара чарнышт. Тошто алфавитым ванталташ гын, чыла школысэ, библиотэкысэ кнага-влам йордымэш лукташ вэрэштэш.

Мыланна латин алфавит рушын дэч кэлышышэ, манаш ок лий. Тидэ нэргэн мэмнан тунэмшэ В. М. Васильеват тыгак шона. Мыланна руш алфавитымак кодаш вэрэштэш. Кэрэк могай калыкынат йылмэ паша эркын вийнэн толэш—тыгай кугу пашам икканашгэ ыштэн шукташ ок лий; ыштэмэ годым экшыкшат лийэш. Руш алфавит мари йылмылан кызыт кэлыштарэн шуктымэ альэ укэ? Мый шонымаштэм мэмнан алфавитнам пэш кэлышышэн шотлаш ок лий. Кнага савыкташ тўналмэ годым мэмнан тунэмшэ-влак тыгэ шонэн мари алфавитым ыштэныт: йылмыштэ могай йўк-влак улыт, нунылан чылаж-

лан посна тамга (буква) лийжэ, мутышто мынбар йўк шокта, возымо (сэрымэ) годым тунар буква дэнак ончыкташ кўлэш (фонетическая транскрипция). Молан нуно тыгэ шонэныт? Кнага лудаш туныктыманшгэ тымартэ «звуковой» метод манмэ дэн туныктынэйт. Кызыт звуковой метод вэрэш «метод целых слов» манмэ эн сай, лудаш туныктымэ кэлышышэ амаллан (способ, метод) шотлалдэш. Мутышто буква-влак мынбар шагал, тунар лудашат куштылгырак лийэш. „Лэнын“, рэвэ-льутсий, ийуль, сэнтэбрь, лэвэдыш, Вятка, Йэпрэм—тидэ мут-влак, чыла «фонетич. транскрипция» манма шот дэн возалтын. „Орфографическая транскрипция“ шот дэн тыгэ возаш лийэш: Лэнин, рэволўтсий, иўль, сэнтабрь, лэвэдыш, Вятка, Епрэм“. Руш йылмыштэ кок йўк ончыктышо буква-вла улыт: е, ю, ш, я (йэ, йу, шч, йа). Мут дэн лудаш туныктымэ годым тыгай кок йўкан буква-вла мутым шагал буква дэн ончыктат, садлан нуно кэлышышэ буква шотыш лэктыт. Сэрымэ, кнага савыктымэ годым 25% нарэ пашам куштылэмдат. Садлан «метод целых слов» кэлышышэ шотыш пура гын, мэмнан алфавитышкык тыгай кок йўкан буква-влам пурташ йбнаирак лийнашла койэш. Тыгай буква-влак утларакшэ мари йылмышкэ пуртымэ руш мут возаш кўлэш.

Вэс пашажэ—мари йылмыштэ тўрлэ „научный“ дэн „технический“ манмэ мутым йэшармэ нэргэн ўчащымаш.

Тидэ пашашгэ вэс калык йылмэ вийнымэ законным ончыдэ ок лий. Руш коклашгэ «западники» дэн «славянофилы» ўчащымым шарнэн шолгаш кўлэш. Мэмнанат «славянофил» шонымыштым поктышо улыт. „Мари мылмышкэ вэс калык мутым йоршэш пуртыман огыт“, маньт нуно: «чыда кўлэш мутым шкэ йылмэ гыч кычал мушаш», ойлат. Кнага йылмым, калык (живой) йылмэ дэч ойрлаш ок лий. «Телефон, телеграф, ради, революция, пролетарий, класс, наука, буржуазия, интернационал, коммунизм, совет», моло шуго мутат мэмнан

мари йылмыш нурэныт, нуным мутланымэ годым чыланат ойлат. Нуным мэ шкэ йылмэ гыч луктын шуэн огына кэрт, нунат ындэ мэмнан мари мут лийыныт. Мландэ умбалсэ йылмэ-влак торэн шолгалт огыл, эркып-эркын нуным лишылэмдаш шонаш күлэш. Эн ончычак „научный“ дэн, „технический“ тэрмин-влак лишылэмдышт.

Алфавит, тўрлө тэрмин, адак кнага йылмэ (литературный) виктарымэ пашаштэ тўрлө вэрласэ мари йылмэ влакым иктыш уштараш шонаш күлэш. Мэмнан кызыт чылаштат тидэ пашаштэ тўрлын понат. Чыланат шкэ вэлэсэ йылмыштым чылаж гыч коч чаплэш луктыт. Кармазин йолташ кожла мари йылмым „токмак“ манын вурса, Иванов йолташ Морко йылмэ дэч чаплэ мари коклаштэ укэ манэш. Курык, йаран мариыйм налат гын, нуно шкэ йылмыштым «европейский» йылмэш шотлат. Урал мари дэн Пўрө мари сўас йылмэ пэш марилап кэлша маныт. Мый шоныманштэм чыла тўрлө мари кокласэ йылмым рашак лончылэн налат гын, пэш кугун торналтмыжэ укэ манаш лийэш. Школышто мари йылмым тўнэмаш тўнгалыт гын, мари йылмэ словарь лэктын шуэш гын, адак мэмнан „художественный“ манмэ литератур сайыпрак шарла гын, вашкэ мэ ик йылмыш ушнэн кэртгына.

Мыланна ик кнага йылмэ (литературный) күлэш. Тидэ йылмэ чыла марилап кэлшыжэ лийжэ. Литератур йылмылан, мый шоныманштэм, мари кундэмысэ (кошла мари) йылмым налаш күлэш. Тудо йылмым курык мариат, Упö дэн Урал мариат умлэн кэртэш. Адак кожла мари йылмыштэ сўасын, рушын мутышт шагалрак пуртымэ.

Кэлшышэ мари мут-влакым моло мари йылмэ гыч пурташ күлэш.

Эн ончычак мари йылмым школлаштэ тунэмаш тўнгалаш күлэш. Кызыт мэмнан школлаштэ йылмылан тунэмаш йоршэш укэ манаш лийэш. Йылмэ пашаштэ грамматик тунэмдэат ок лий.

Адак грамматик нэргэнат олышаш. Йылмэ тунэмаш тудо полшэн кэртэш альэ укэ?

Йужыжэ — „мыланна нимогай грамматик ок күл, йылмым тўрлө грамматик дэч поснат тунэмаш пэш лийэш“, маныт.

Мари калыкылан ик литературный йылмым виктарэн шуктынэна гын, йылмын тўрлө законжым тунэмдэ ок лий.

Йылмын законжым тунэмдэ мэ тўрлө мари йылмым иктыш ушэн огына кэрт, адак йылмыжымат ынглэн шогаш ок лий. Пўртўсым, илыш пашам, молымат школыштэ тунэмыт, йылмэ дэч посна нымомат ынглаш ок лий, садлан йылмын вийнымыжым, мут вашталдыным ой савыртышым, молыжымат чыла умлэн шогаш күлэш. Ик литературный йылмым виктарэн шуктынэна гын, йылмын законжытым тунэмдэ ок лий.

ЙЫЛМЭ НЭРГЭН.

Лидэмын шочын-кушмыжым эскэрэт гын, тудо ончыч шагал дэнэ мутлана. Изи йоча «э—э» вэлэ—манэш кид дэнэ ончыкта, тўрвым тарвата, йўкым лүктэш: шкэ шонымыжым ойлыжэ. Йылмэ дэч поснак тудо ынглыктарэн кэртэш. Вара-сэмын тудын йылмэ вийнаш тўнгалэш, мут дэнэ ойлаш тўнгалэш. Альэ тыштат ончыч-кок-кум мутым вэлэ пэлэшта, вара, куго лиймэ сэмын йылмыжэ утларак вийнаш тўнгалэш. Мынбар куго лийэш, тунар йылмыжэ вина. Кугу йэн коклаштэ, мынбар йэн шукуырак ужын-колын, кнагам тўнэмын,—тунар йылмыжэ талышнэн шога.

Изи икшывэ сэмынак, калыкынат йылмыжэ ончыч изи лийэш, шомакшэ шагал, кок-кум шоныманшым ик мут дэнэ ойла («пу» «руш»). Вара-сэмын калык шарла, йылмыжат вина, шомакшат шуко лийэш, ой савыртышыжат кэлшаш тўнгалэш. Калыкын ончык каймым, шонгалан кодмым палынат гын, тудын йылмыжым ончо: йылмэ попан, шомак шуко—калык ончык кайэн; мутно шагал, ой савыртыш изи, мутланымыжат лачак нөрт кокла нэргэн вэлэ—пўтынь калыкынат йоча шотаншитэ вэлэ, йылмыжат винэн огыл, манаш лийэш.

Тидэ шот гыч ончыманштэ, мэмнан мари йылмыруш, нэмыч, француз, англичан йылмэ лонганштэ йоча йылмылан вэлэ толэш: шомакна шагал, ой савыртышна изи—чодра паша нэргэн, сурт кокла нэргэн мутланаш вэлэ каньылэ. Садлан мэмнан изиш тунэмшэ мари, шкэ йылмыжым вурсаш тўнгалэш: Мутна шагал, чыла шоныманшым ойлэн мошташ ок лий, манэш. Адак мари йылмэ дэн куш кайэт?—манэш. Тыгэ манмэ шотлан толмыла койш гынат, шукуыжым манат гын, нимоланат ок йөрө. Тудын олмэш,—мэ марла мутланэн огына мошто, тунэммына нарэ йылмына винэн огыл,—манаш кулэш ильэ. Кэрэк могай калыкынат пўтынь илэн толмыжо, йўлажэ, койшыжо, ойгыжат, куанымыжат, чыла йылмышыжэ койын шога. Йылмыш пурдымо нимомат укэ. Илыманштэ ала момат ужат, колат, тўрлө дэнат ваш лийат. Мом ужнат, мом колынат, мом ваш лийнат, тудо эрэ шўмэш логалэш, тудым эрэ пэлэштэн пуаш лийэш, тудо эрэ йылмыш пура. Шўмэшэн мо пэрнэн огыл гын, йылмыкыжат ок пура. Садлан вэрчын кэрэк могай чэчэн мутым луктат гынат, шўмэш ок логал гын—нималанат тудо ок йөрө. Мут дэч ончыч шўмыштэ кийшэ иктажэ лийаш күлэш, вара йылмэ икак рудалтэш, күлэш шомакат лэктэш. Мый иканат аэроплан дэнэ чонэштэн ом ул гын, чонэштымэ годым шўмлан кузэ чучэш манын ом мошто. Чонэштэн ончышым—вара кузэ гынат иктаж сэмын ойлэн пуэм. Шотлан толшо мут ок лий гын, кэрэк иктаж мут савыртыш дэнэ ойлэн пуэм. Тошто мари мут укэ гын, нигузат ойлэн пуаш ок лий, манаш ок йөрө. Йылмэ эрэ шочын, шэрлэн шога—шўмэш логалшэ иктаж лийжэ. Тўнваштэ шкэт-шкэт илаш пэш йөсө, илэнжат огына кэрт, садлан линак, илышэ-влак чыла пырля, тўшка дэнэ илат. Пырля илыманштэ

иктэ вэсым шинчэн, ыңлэн шогаш пэшақ кўләш. Тый мом ужнат, мом колынат, мом шинчэт—ойло, ыңлыктарэн пу; вара мыйан тыйын палмэтым ушыштэм кучэм; Тый кэлыштарэнат,—мый кышатым тошкэм; тый йонгылыш лийнат,—мый эскэрэм. Мыйат шкэ шонымашэм, шўмыштө кийшэ ойгэм, куанымашэм тыландэ луктын пэлэштэм. Пырля илыманштэ ваш-ваш ыңлыдэ, ваш-ваш полшыдэ илаш пэш йөсө. Кэрэк куштат ик каңаш дэнэ ик кумыл дэнэ илаш вэлэ каньылэ. Ваш-ваш илаш йылмэкэ дэч посна ок лий. Садлан вэрчын мутланэн мошташ, шкэ көргөтым ончыктэн мошташ, вэсын мутым ыңлэн мошташ пэшақ кўләш. Пўтынь көргөтым почын йылмэ дэнақ молылан вошт витарэн кэртат гын, молым шкэ вэкэт савырэн кэртат гын, вара тый мутланэн моштэт, йылмэт толэ. Мутланэн мошта манмэ, тудым колыштын вэсынат чонжо цудраныш. Кумылжо тодылалтэ, манмэ лийэш. Иктэ вэсым ыңлэн маньт гын, вэсым ыңлэн огыл тудо, шкэнжым ыңлэн. Садлан лийнақ, йужгунам ик-кок мутым вэлэ пэлэштэт, тыйын шонымашэтым чумыр ыңлэнат налыт вэлэ. Садлан линақ, йужо мутшо йонгылыш лийэш гынат, коклаш кодэш гынат, тугак ыңлаш лийэш. Умша гыч лэкшэ мутым гына огыл, көргыштө бургыжшо ойжымақ ыңлаш төчаш кўләш. Изиде йочамат «э-э» маньмэдэнақ ыңлат. Көргыштө бургыжшо нимоат укэ гын, вэсыланат шўмэнч ок логал, кэрэк кунар чэчэн мутым ойлыжо вэлэ.

Эртақ шкэт мутым посна налын ыңлаш шукақ ок лий, тугэ мутланышат нэгэат укэ. Шонымашым мут дэнэ огыл, мут савыртыш дэнэ вэлэ сайын ойлэн пуаш лийэш. Л. Толстой «Война и мир-ым» кандаш гана цужэн возэн, эрэ сайрак савыртыш дэнэ ойлэн пунэжэ улмаш. Достоевский: «көргыштө шонымашэм альэ шот дэч посна кугун пэлэштыдэақ кодэш», маньн эрэ мут савыртышым кычалын.

Мэмнан кызыт марла мутланымэ пашаштэ шукажыко йонгылыш корно дэнэ коштыт. Пўтынь шонымашым налын пайэ-пайэ падэштылыт да, вара ик мутым посна налын „шүдө пачаш“ савырталэн кийат: граматикым туньктэнэ маньт. Адақ полган¹⁾ акрэт²⁾ годсо тошто мутым пургэд луктыт, у мутым шонэн луктыт—йылмым ончык колтэна шонат. Паша укэштэ тудыжат изиш йөра да, тидлан лин моло йэнгым ырыктармэ ок кўл ильэ. Мут савыртышэш онгай дэнэ кондэн пэлэштэт гынат, изиш йөра ильэ; укэ шол эртақ посна мутым ойртэмышын шонэн луктытат нимо ышташ ырат вэлэ. Мэмнан шонымаштэ посна мут дэнэ кучэдал кийман огыл, шонымашым икканаштэ ойлэн пуаш тунэмаш кўләш. Пэш чаплын мари мутым посна-посна шындыл ойлэт гынат, иктэш кондэн, ик вуй савыртыш дэнэ савырэн от мошто гын, ойлымэт нимоланат ок йөрө. Пэш чаплэ тошто мари мут лийэш гынат, у мут лийэш гынат кызыт тугэ огыт ойло, шўмэшэт ок пэрнэ гын, нимоланат тудо ок йөрө, кўләш годым йылмэ мучашкат тудо ок тол. Пэш кэлыштарэн, вошт витарэн ойлынат гын, нимогай граматикым

ит шоно, мутым посна-посна ит лончыл. Шкэ моштымэт дэнэ, граматикым шотлыдэақ ыңлыктарэн кэртат гын, вара пэш йөра; мут савыртыш коклаштэ граматикжат шкақ лийын шога, почэшыжақ шўдырныл мийа. Граматикым тунэмын мутланаш шукақ от тунэм, тудо мутланэн моштышылан вэлэ ыңлэн шогашыжэ йөра. Садлан вэрчын граматикым ыңжэ шинчэ вэлэ, мутланэн, моштыжо манаш кўләш. Изиде йоча школыш мимыжэ годымақ марла мутланэн мошта, граматикам пэш шинча—эрэ тўрыс йылмэ дэнэ мутлана. Учытыл тунькташ тўңгалэш да ижэ анра лийаш тўңгалэш, мутланэн моштыдымо лийаш тўңгалэш. Марла йылмым лачақ виқтарэнтөрлатэн гына шогыман огыл, марла йылмэ ылышэ капкыл сэмын шкақ кушкын-шарлэн шога. Илышэ йэнгын илыманштэ чылажат вуйэш пэрна, шўмэш логалэш. Шўмэш логалшым тунэмдэақ ойлэн пуаш эрэ лийэш. Утларак шўмэш логалшэ, чон шупшмо, вуйэш вочшо паша лийэш—йылмэ шкэақ, шошым вўдла шкаланжэ корным муаш тўңгалэш. Схолостикым кодаш кўләш, шўм гыч лэкшэ йылмым тунэмаш кўләш. Күзэ моштэда, тугэ возыза маньна гын, йылмэ утларак вэлэ вина. Садлан лин, шонымэтым ойлэн пунэт гын, вэсын көргым тарватэн кумылым савырнэт гын, мнбар „теория“ шагал, тунар сайрак лийэш. Көргыштө ойлышанэт лийжэ, йылмэт шкақ почылтэш; укэ гын, кэрэк мнбар йэн мутым ойло, омо вэлэ шуаш тўңгалэш.

Мэмнан шукэрсэқ „влақ“ „шамыч“, нэргэн ваш-ваш пўм пурын кийат. Нинэ мутда гыч кокытшым пытарэн, иктыжым вэлэ кодэна гын, пўтынь ылышна вэс тўрлө лийэш шонат ала мо? Тидэ ўчашымэ годсэқ вара мо чоло ылышна сайэмэ? Ала ўчашэн пытармэкэ ылышна сайэмэш? Мут йэда тугэ ўчашаш тўңгалына гын, шкэнан ылыш нэргэн мутланашат огына йарсэ. Кўләш-огыл паша тидэ. Күзэ удрал шуэт „шамыч“ мутым? Пўтынь Чарла, Шэрнур, Морко вэл мари, мари калыкын рўдыжэ манаш лийэш, шочэш да колмэшкыжэ тидэ мут дэнэ мутланэн. Нинэ мари кокла гыч 90% нарэ кнагамат лудын огыт мошто, садлан „У Илышэш“ „шамыч“ мутым огына возо гын, шочмо йылмыштым нуно йөршөш мондат манаш ок лий. Школ гыч пуртэнат „влақ“ мутым шындылаш ок ли, 60-70% нарэ изиде йоча школыш коштадэақ ила. Нигузэат шотлан ок тол. Марин тўн калыкшэ „шамыч“ ман мутлана. Адакшэ „шамыч“ мут вэлэ мо? Моло мутат пэш шуло улыс? „Каңаш“, „кас“, „пырля“, „капка“, „туна“... шотдымо—эрэ мари мут огыт ул.

Адақ, мыйын шонымаштэ, мари йылмэ дэнэ марла йылмым изиш ойыркалаш кўләш. Мари йэн „Тропим Григорийэш“ маньн кэртэш, марла тугэ огыт ман «Кургори Троп» маньт. Руш сэмын мари йэн мутланынэжэ да, чылт руш сэмын ок кэрт, манаш кўләш тидым. Вара тидым ончэн чыла руш мутым пужгалман мо? Укэ шонэм, руш—руш мутак лийэш, мари йэн изиш пужгалэн пэлэшта тудым. Тидын сэмынақ моло мутымат марла возгалаш тўңгалышат йөршөш ыңлаш лидымым ыштат. Тэвэ, мутлан манаш, „флотым—плот“ маньт,

¹⁾ тўрлө ²⁾ ажнысо, шукэрсэ.

«фигурым—пигур» маннэшт. Мый манам, мари йылмыжак тугай тонтыла гын, кэрэк прамай возо, кэрэк укэ, садыгак шкэ сэмынжэ ойла тудо. Тудын почэш коштын вэс йылмэ гыч налмэ мутым каргыл кошташ ок йөрö. Мутым прамай возаш күлэш, йылмыж дэнэ күзэ мошта, тугэ луктын пэлэншта. Рушлат йылмэ дэнэ „фсаммделе“ (кэрнакак) маныт, возаш «в самом деле» ман возат. Тидэ нэргэн мутланаш пэш шуко күлэш ыльэ да, адакшэ шоналтэм, тыгэ мутланэн шукак йылмым ончык колташ ок лий. Шошым вүд шкаланжэ шкэ корным муэш, йылмат тугак, шкаланжэ шкэ корным муэш, мэ нимомат пужгалэн огына кэрт.

Кэрэк күзэ гынат, йылмэ коклаштэ Мари күндэмсэ йылмэ дэч посна ончык кайаш ок лий. Мари күндэмын раш йылмыжэ—Морко вэл йылмэ.

Чытамсыр.

Мари йылмым Кармазин „лывыранда“.

„Пышыланжэ колжо, шинчанжэ ужшö.“—Ожно тыгэ Крэстос манын,—поп шамыч ондалаш тбчат.

Кармазинат Крэстос мутым налын, мари йылмым төрлатынэжэ...

Кармазин йонгыш ойла.

— Кнагам токмак йылмэ дэнэ возат. Садлан, мари калык ок луд,—манэш.

Ужына, Кармазин шкэ нэржэ дэч умбакэ ок уж.

Мари тунэмшэ огыл. Кнага налаш оксажэ укэ—нужнан ила. Кармазинын оксажэ укэ лийэш гын, шүкшү вургэм дэнэ кошташ тўналэш гын, кнага лудаш ок тўнал дыр шонэна—окса кычалаш пижэш.

„Йошкар Кэчымат“ чаплэ йылмэ дэнэ пэчэтлаш тўналыт гынат, 5.000 мартэ шукташ пэш йбсö.

Мари калык кнагачэ (грамотный), уто оксажат лийэш ильэ гын, „Йошкар Кэчэ“ „токмак йылмыжэ“ дэнат 10.000 шуэш ильэ.

— Чарла мари йылмэ дэнэ ик Эчан гына ок сэрэ. Чавайн, Мухин—Упö мари огыт ул. Тугэ гынат, нуно Кармазин дэч лу пачаш сай возат. Ик Эчаным налын, токмак йылмэ манаш ок лий. Эчан альэ рвэзэ йэн—эркын-эркын ала лывыргэ йылмэ дэнат сэраш тунэмэш...

Кармазин мари йылмэ гыч моло калык мутым луктын шунэжэ (кудалтынэжэ).

Вара мари йылмэ эшэ йорло лийэш. Кэч могай калыкат вэс калык йылмэ дэч ок лүд. Руш калык йылмэ эн поян, лывыргэ. Руш моло калык мут дэч лүдын огыл, чылажымат—„Интэрнатионалжымат, комунистжымат“ пуртэн. Мари йылмышкат мло калык мут пурыжо, тундэн йылмэ лывыранэш, пояа вэлэ. Кармазин мари калыкым шэнтэк—тошто ылышыш шүпшэш. Мари йылмым йагыларнэт гын, моло калык мут, дэч лүдмö ок күл.

Упö мари йылмэ лывыргэ йылмэ, тудо „литэратурный йылмэ“ лийжэ, манэш.

Суас мутым Упö мари йылмэ гыч луктын шуэт гын, мо вара кодэш?—тунам токмак йылмэ лийэш.

Адак, литэратурный йылмэ түгэ ок шоч. Литэратурный йылмын ышкэ корныжо уло, тудо эркын шарла, виангэш. Дэкрэт дэнэ литэратурный йылмым ик калыкат ыштэн огыл, мариат—ок кэрт.

Кармазин йолташ! Тыгай „идеализм“ манмым кудалтэн, марксизм вэке савырнашэт вэрэштэш. Укэ гын, тый тупуй корно дэнэ кайэн колтэт.

Карпов, Петухов, Свинцов.

Литэратур йылмэ.

...Марий йылмым пүчкэдэн ачалнэшт.

Иктэ—Упö маринын йылмыжэ литэратур йылмэ лийжэ, Чарла йылмым кудалтыман—манэш.

Вэсэ—укэ, Морко йылмэ литэратурлан утларак кэлша манэш.

Тыгэ кизыт үчашат. Кок сэмынжат йонгыш лийэш. Литэратур йылмым туга ышташ ок лий.

Мари йылмэ тугакат поян огыл... Пүчкэдэмэ ок күл. Чарла йылмэ токмак манын, öрдыш лукман огыл. Литэратур йылмэ калыклан кэлшышэ лийжэ манына гын, Чарла „токмак“, Упö „лывыргэ“, Морко „литэратур“ йылмын мутышт литэратур йылмыш логалжэ. Чарла мари Упö йылмым умлыжо, Упö мариат Чарла маринын йылмыжым умлыжо. Тугэ йылмына мэмнан утыр пояа. Литэратур йылмылан руш, суас мут дэчат лүдмö ок күл.

Йылмэ сайэмэш вэлэ.

Литэратур йылмэ лийжэ манын, литэратур пашам ончыко колташ күлэш. Литэратур укэ гын, литэратур йылмат лийн огэш кэрт. Чаплэ расказым, моло тўрлö художэствөнний произвэдэньым лудын мари калык чыла йылмыжымат (Упынымат, Чарланымат) умлаш тўналэш.

Литэратур гына Упö мари дэнэ Чарла мари коклаштэ смычкым ыштэн кэртэш.

Садлан—ик йылмэ лывыргэ, вэс йылмэ токмак маным чарнаш вэрэштэш. Пайдажэ—укэ.

Лучо йылмым лывырандаш тўрлö чаплэ расказым мойн возыза. Тыгэ каргашэн үчашэн литэратур йылмым нигунамат ыштэн она шукто. Учиыл погынымашат тидым шинчэн шогыжо.

Пүнчэрский.

Адак литэратур йылмэ нэргэн.

Йылмэ нэргэн үчашымалитэ тўн паша тыгайэ: күзэ литэратур йылмым ышташ, могай корно дэн ты пашам колташ? Тўрлö вэрэ, тўрлын ойлышо марилан ик йыл-

мым ышташ тӕчнæ. Тӕрлӕ нарӕчый-влак—мӕмнан пӕш куго ойго. Нуным кузӕ гынат, илӕн-толын ушаш кӕлӕш Кузӕ тидым ышташ? Шуко йолташ-влак ты нӕргӕн йон лыш шонат. Нуно тӕн йылмым кычалит. Кычалмыжӕ кычалытат, шкӕ нӕр дӕч умбакырак ончалаш лӕдыт. **Кармазин** ӕпӕ мари йылмым литератур йылмым ыштынӕжӕ, **К.** йолт.—Мари кундӕмсӕ йылмым, **Чытамсыр** чылалан умлышаш йылмым „шкӕ кӕргыж гыч бургыжыктӕн“ лукнӕжат, пӕш шуко кӕргынчы, мутшым садак Морко вӕлыш нарийӕн кошарта. Паллӕ—кувӕч лӕктынӕт, могай йылмӕ дӕн ойлаш тунӕмынӕт, тудым моктат. Йӕра, Кармазинжӕ коч шкӕ ойжым раш умландарӕн пуо. Молыжӕ «шкӕ вӕл» йылмым пидалӕн огыт мошто ала мо? Ала пидалаш нимо дӕн о лий?

«Мӕмнан чын мари йылмӕ, тӕндан рушыныш альӕ сӕасыныш савырнӕн» манаш ок йӕрӕ. Тидыжат, тудыжат уло гын—мом ыштӕт? Тӕрлӕ вӕрӕ илышӕ марилан тӕрлӕ «ӕппи логалын». Вара ту ӕппи логалмӕ дӕн мариын вуйжӕ коршта мо? Мари йылмыш руш мут пурӕн гын, зийӕн лийн мо? (ты нӕргӕн **К.** йолт. «У. И.» 10 № сай каласыш, кизыт ойлымо ындӕ ок кӕл). Руш культур сӕасын дӕч ончык кайӕн гын, тудын почӕш кайаш кӕлӕн маныт гын,—сӕас лишнӕ илышӕ мариын йылмыж-осал дийн огыл, сай вӕлӕ—моло вӕл йылмӕ дӕч лывыр-гырак лийн. Тидым никушакат от тойо, пӕшак раш.

Тугӕ гын, ик вӕл йылмымат «тӕн йылмӕ» чотыш палман огыл. Мариын «тӕн йылмыжым» кычалмӕ, тудым моло калык мут дӕч ӕрыкташ тӕчымӕ—шӕнтӕн каймӕ чакнымӕ вӕл лийӕш. Малана кузӕ гынат тӕрлӕ вӕл йыл-мым иктыш ушаш кӕлӕш, иктыжымат пӕлан кодаш ок йӕрӕ. Илӕн толын тидым шукташ лийӕш. Ий гыч ийш йылмӕ пойӕн шога, тыгай йылмӕ вара литератур йылмӕ лийӕш. **Тыгай** литератур йылмын тӕн корныжӕ. Тыгак Пӕнчӕрскый йолташат чынлӕй ойла.

Тӕрлӕ вӕл йылмым иктыш ушаш асатак огыл. Мари мутак тӕрлӕ вӕрӕ тӕрлын (марла) каласалтӕш. Тидыжым посна, вӕс вӕл мут дӕн умландарӕн сӕраш лийӕш. Адак мӕмнан тыгай ойгына уло: ик вӕрӕ иктаж мо руш мут дӕн каласалтӕш, вӕс вӕрӕ—сӕас мут дӕн, шкӕ мари мут укӕ. Йужгунам Рӕдӕ Савыкт. Мари сӕксийштӕ тыгай воштылмашат лийӕш: голубая люцӕрна'м марла каласаш кӕлӕш.—Тӕндан голубой'м кузӕ маныт?—Зӕнгар.—Кай, тидӕ сӕас мутыс!—Вара тӕ кузӕ маныда?—Кловой (!?)... Тыгай мут-влакымат посна умландараш лийӕш. Адак ик вӕрӕ йылмӕ «тукмак», вӕс вӕрӕ «лывыргырак». Литератур йылмӕ ыштымӕ корнышто моло тӕрлӕ ойыртышымат ончыдӕ о лий. Мари учичыл-влак погынымашлан литератур йылмӕ нӕргӕн сайрак канашаш возӕш.

Чытамсыр ниморай граматик ок кӕл, кӕргыштӕт иктаж мо вургыжым каласӕн мошто, манӕш. Тудо, шошым вӕдлан корным пуаш кӕлӕш манмӕ гына огыл, иктаг шошым вӕд дӕн йогӕн кайнӕжӕ. Литератур йылмӕ кӕлӕш, чыла марилан ик йылмӕ кӕлӕш. Вара кузӕ тудын корныжым виктарӕн от шога? Марла кнагам, журналым, газетым сӕрымӕ годым граматик дӕч посна о лий. Йылмын законжӕ лийжӕ, ик тӕрлын сӕраш тунӕмман.

Чын, шошым каласӕн мошташ пӕш кӕлӕн. Тугӕ гынат, тӕрлӕ мутым кышкылтын, чылажым умландарӕн от кӕрт.

Шуко йӕн «иностранный» йылмӕ мутым пӕш ок йӕратӕ. «Совӕт, партий, диктатур, рӕволӕтсий, рӕволӕтсий, рӕснублик, крӕпыс» манын сӕрышым «мари йыл-мым пужӕда» ман вурсат. Нунын олмӕш тӕрлӕ мутым шонӕн лукташ толашат, альӕ тоштӕмшӕ мутым пургӕдыт: канаш, пуртак, пӕнгыдын кучыман, пудранчык, пунчал-мут, калыканыш, карман. Пӕтынӕ тӕнбаш, тӕрлӕ пойӕн йылмыш шарлышӕ мут дӕч мари йылмым аралынӕшт. Шуко мутшым «**марла**» каласымӕ дӕн пужатыс. Рӕволӕтсий **пудранчык** лийӕш мо? Тыгӕ марилан от умландарӕ, ушыжым пудратылат вӕлӕ. Кӕ умла **калыканышым?** **Рӕспубликым** изи рвӕзат ындӕ умла. Йалыштӕ изи рвӕзӕ-влак «йа сам крӕпыс» манын модыт гын, молан кӕлӕш карманжӕ? Тыгак ойлаш кӕлӕш моло руш, сӕас мут нӕргӕнат: мари йылмыш пурӕныт, вожым колтӕныт—нуным пургӕд лукташ пӕныштыл омат шога, лучо моло кӕлӕш пашалан сайрак пижам илӕ.

Тугӕ гынат, мари йылмӕ дӕч мӕндӕрк коранман огыл. Кизытсӕ мари йылмыштӕ улшо мутым иктыжымат шӕка-лаш ок йӕрӕ. **Кизытсӕ** манам,—мари мут тоштӕмшыжат уло. Сандӕнӕ малана кнагам сӕрымӕ годым, **И. Капитанов** манмыла, **калык ойлымо йылмӕ кӕлӕш**. Тудым ончӕн вӕлӕ литератур йылмым ышташ лийӕш.

Вӕс калык йылмӕ гыч пушо мутым кузӕ сӕраш кӕлӕш? Тугӕ кузӕ мари ойла («Моско» мари огыл, йалысӕ мари)—могай мари йылмын законжӕ. Йалысӕ мари **рӕволӕтсийат** ок ман, **рӕволӕтсо(ӕ)** манӕш, **ӕлӕктричӕствӕ** огыл—**ӕлӕктричс**. Мӕ «**лампӕ, самбар**» манынас («лампа, самовар» огыл). «Иностранный» мутым кизыт пуртымат, вӕс йылмӕ гыч ожно пуртымо гайак огыл мо? Мӕ мари йылмым мондаш тӕнгалыннат, марла каласымӕ сай ок чӕч. Мутым пужымыжӕ тыштӕ укӕ. «Пужӕн» **шуктӕн** она ул альӕ.

Рушла гайак сӕраш тӕнгалына гынат, куго йонлыш о лий. Тугӕ гын, алфавитыш йужо буква м устараш кӕлӕш: ц, ф, х, е, ю, я. «Алфавит» гоч тӕрштылаш ок кӕл. Марла сӕраш-ик закон лийжӕ.

Апшат Макси.

Моло кузӕ шона.

Ат. Аттин (Мари обл. гыч) йылмӕ нӕргӕн тыгӕ сӕра: „Вари литератур йылмӕ ыштымӕ дӕч ончыч граматикым ышташ кӕлӕш (тӕрлӕ вӕр йылмын посна-посна). Вара ижӕ литератур йылмӕ ышташ лийман. Шуко йӕн ойлымым поктыман огыл, литератур йылмӕ—дӕрыс (чын) йылмӕ лийжӕ.“

Мари йылмыш пушо моло калык мутым тугӕ сӕраш кӕлӕш, кузӕ мари ойла...

Шукан чотым „ыт, т“ мут-мучаш дӕн ончыктыман: рушыт, марыт, шӕмбӕлыт, пӕртыт (дома), товарыт, тӕрыт... „ла“ мут-мучаш—образительная форма. Кизы-

тэн „вла, влă“ кодаш кӱлэн, вара-сэмын „ыт, т“ лийжэ.

„Марий“ ок кӱл, „мари“ кӱлэн. „Марий“, думлан калша.

Памилымы тыгэ сэрац сайрак лийэш: Петров—Пэтэриэн, Игачов—Иванэн, Карпов—Карпин („ын“ олмэш „эн, н, нэн, ин“).

Адак ик **Чарла Мари** „кужэч „ц“ йӱк лэктын“ йодэн:

„Мэ Чарла мари коцкаш, **цаг** (чан), **цакнэм**, **цо**йа (чо́йа)“ маньна. „**Ц**“ йӱк. Йаран мариын, курык мариынат уло. Саддан вэс мари дэн кутырмо годым мэмнам воштылыт, мыскылат.

Кужэч тидэ „ц“ йӱк лэктын? Ала кугу тунэмнэ Кармазин дэн Васильев В. М. йолташ-влак тидэ нэр-

гэн умылтарат гын вэлэ. Мэмнан йылмым **токман** маньыт, мыскылат. Кужэч вара тидэ токмакжэ лэктын?“

С. Воцнивс йолт. литэратур йылмэ нэргэн тыгэ сэра: „Кармазин йолт. тыгэ манэш: үпö мари йылмэ гыч сүас мутым луктын кудалтэт гын, үпö йылмэ моло марианат йөршö лийэш. Вара йаран мариат руш мутым кудалтэн ок кэрт мо? Тунам тудат литэратур йылмэ лийн кэрэтэш вэт?—Кармазин ойлымо гыч. Укэ, үпö мариынат, йаран мариынат йылмэ гыч вэс калык мутым кудалтэт гын, вара мулташат ок лий. Сандэнэ вэс калык мут олмэш ик нарэчийш вэс нарэчий мари мутым пурташ кӱлэш. **Мари литэратур йылмэ, чыла мари нарэчий гыч чын мари мутым ойыркалэн налын вэлэ, лийн кэртэш.**

Вуй ушым кандарыман.

Ты номыр гыч тунгалын, тӱрлö онгай туштым, задачым, шарадым, мыскарам пэчэтлаш тунгалына.

Тӱрлö „политик“ нэргэн да монь лудмэкэ исак лудшын ушыжым кандараш кӱлэн. Туштым, шарадым кычалын, жалым сай эртараш лийэш. Мари нуным пэш йöрата вэт. Адак нуно вуй ушым пӱсэмдашат полшат.

Туштым, задачым чылан шинчат. Шарадыжэ вара мо лийэш? Тэвэ: налыт ик мутым, тудын кажнэ ужашыжым (слогым), адак пӱтынь мутшымат туштылэн каласат, кычаланш кӱлэш—тудо могай мут?

Тэвэ ик шарадэ:

«Мутын ончыл пэлыжэ ик тӱсым ончыкта, вэс пэлыжэ калык тарванмэ жап, пӱтынь мут—уло туньалан эн куго вий. Мо лийэш? (Шэмэр).

Тӱс — шэмэ (кӱчыкын шэм маньыт), эр — калык тарванмэ жап, шэмэр + (шэмэр калык) уло туньанштэн эн куго вий.

Тэат, лудшо-влак, онгай шарадым, туштым сэрен колтыза (мари-влак шуко мутым тӱрлö вэрэ тӱрлын каласат, сандэнэ шарадылан шуко вэрэ умлышашан мутым налаш кӱлэн).

Туштым, шарадым кычал мутшо редаксийш увэртаржэ. Кö чынак палэн гын, тудын лумжым журналэш пэчэтлана.

Тушто № 1.

Ачамын эргыжэ. Мыйын—изамат огыл, шольымат огыл. Кö тудо?

Задачэ № 1.

Ик мари пазарыш олмам ужалаш намийэн. Висажым кондэн, киржым мондэн кодэн. Мом ышташ? Ик кудвэчыштэ куго кӱйм муын. Кӱ лач 1 пут улмаш. Тидэ кӱйм куго молот дэн рашкалэн колта; кӱ нилытэ (нил сэмын) шаланэн кайа. Тидэ 4 кӱ дэнэ 1 крэнга гыч тунгалын 1 пут мартэ коч мыньбар крэнгам висаш лийэш; 1, 2, 3... 12, 13, 24... 25... 30... 39...

Кажнэ кӱ мо нэлытан улмаш?

Шарадэ № 1.

Ончыл кум букважэ
Мэмнан, киндын уло.
Кö иктаж мом йомдарэн гын,
Вэс йэн тудым палэш гын,
Вэс кум буквам пэлэштат.
Виньэр кумо годым
Пэш кӱлэнан үзгарым
Кок букважэ ончыкта.
Птартыш ик букважэ
«Тыштат», «туштат» ончынак,
Пӱтынь мутшо—
Ушан йэнгым ончыкта.
Палэн налза: могай
Тидэ мут тугай?

ВАШЭШ МУТ.

Ш. Субаевлан (Алабога к-н, Сүас рәсп.). Пәчәла-мүтәдым она савыктә, пәш начар, тәрлаташат о лий. Тыла-нәт кызит шуко түнәмәш күләш.

М. Мурзанаевлан (Тувәчак). Школ нәргән йодмәтлан посна сәрыш дән умландырән колтәна. Күзә школым почаш—тушак сәрәна.

П. Маматовлан (Тувәчак). „Түльдә огәш лий“ ончыктымәшәдым журналыш она пурто, кәлыштарән шу-тән от уд. Можо ок ситә-посна сәрышәш ончыктәна. Тый адак, комсомол үшәмым шонто-влак осал ончәи коштыт, манат. Тудлан почәла-мүтым сәрәнат. Тудыжат изиш кәлшән огыл. Шкә шонымәтым тыгылай сәрыш дән каласәт гын, сайрак лийәш ильә.

Б. Баймурзинлан (Урал-мари пәдтәки.). Почәла-мүтәда начар, журналәш савыкташ ок йөрб. Туныктышо нәргән сәрымәтым НКП Мари бұрош пуәна.

К. А. Шарпатлан (Вятка г. Йаран ү.). Туныктышылан почмо күре лүмәш почәла-мүтәт ок савыкталт, жацшә әртән.

Сәскәмлан (Озан рабфак). Рабфак нәргән молын сәрымә үло, сандән она савыктә.

Аюповалан (Шүрб пәдтәки.). Тый почәла-мүтым мән-нан дән шуко колтәдылат. Шагалрак сәрән, сайрак тәрлатылат гын, пәш йөра ильә.

А. Алексеевлан (лүмәт пәшак палә огыл) — Б у й м о Алабога к-н. Тый „У Илышым“ Вичә мари йылмә-дән сәрәш йодат. Тугә, йолташ, ышташ о лий. „У Илышым“ түрлб вәрә налыт. Эрә ик вәл йылмә дән сәрымым вәс вәлыштә пәш огыт умло. Сандәнә мә күзә гынат шукурак марилан кәлыштараш төчәна. Кооператив паша нәргән вәскана сайрак умландарән сәрымәтым вүчәна. Коч момат раш каласән пуаш күләш: пүтынб сәрымә-тымат, адрәсымат, лүмәтымат.

Ф. А. (Озан). Сәрымәт вараш кодын, она савыктә.

Микалын дән Нузәзлан (Урал обл.). Чыла сәры-мыда журналын вәс номырәш савыкталтыт.

Эмаль Йандыган (Звәнгә к-н, Мари обл.). Арбуз нәргән сәрымәт вәс номырыш пура.

Усола мари-вланлан (Сабан. р., Мари-Тур. к-н, Ма-ри обл.). Шәрнур пәдтәкникум пәтралтм-нәргән сәрымә протоколдам Нарком-просысо Мари бұролан, адак Маробанолан колтышна.

ТӨРЛАТЫМАШ.

„У Илыш“ № 10, 48 стр. свинцовын статиаштә йонгыш лийн:

Маклат М. И. олмәш Макмат М. И. лудман, акак Мустаев Х. Т. олмәш Мустаев Х. Г. лудаш күләш

Ответственный Редактор: **М. Кузнецов.**

Иль н: 63

ЖУРНАЛЭШ МО ВОЗАЛТЫН.

1. Лэнин дэч посна	1
2. 20 ий тэмэ	13
3. Йочалан лудаш	14
4. Тунэмэ паша	17
5. Озанлык паша	23
Табэль калэндар	23
Сэькор-влак ушныза	29
Мари ылыш гыч	31
Мари йылмэ нэргэн	39
Вашэш мут	40

Тыгай марла кнагам налза:

САВЫКТАЛТЫНЫТ:

1. Гуров. Мландэ закон. 30-ыр.
2. Зубрилин. Ушкалын шөр йылмыштыжэ . 15 "
3. Костычев. Мландэ паша 40 "
4. Дернов. Мүкш ончymo 30 "
5. Грацианов. Кукшо ийгэчан вэрлаштэ мом ұдыман 20 "
6. Сайви. Сбсна ашнымаш 18 "
7. Граве. Кузэ сандалык лийн 20 "
8. Гремяцкий. Мландэ ұмбалнэ кузэ ылыш тўгалын, кузэ шарлэн 20 "
9. Эшнинин. Вэра кузэ лийн кузэ шарлэн. 30 "
10. Шкэтан. Йумын йазыкшэ (ылыш гыч) . 30 "
11. Российсэ кóмунист партийн програмжэ. 20 "

ПЭЧЭТЛАЛТЫТ:

12. 12 йэг ылыш (рэволўтсий вуйлашышэ-влакын ылышышт: Зиновйэв, Сталин, Калинин, Камэньэв, Бухарин, Рыков, Тротский, моло) —вашкэ лэктэш.
13. Н. К. Крупская. Лэнинын туныктымó нэргэн ойлымыжо (вашкэ лэктэш).
14. Мари поэт-влакын почэла-мут.
15. Молан?
16. Чодра пёрт-влак.
17. Нэмнан туныктышыва Лэнин (пытартыш кум кнага йочалан лудаш).
18. В. И. Лэнин ылышыжэ.
19. Кузэ элэктричэствэ ылышым куштылэмда.
20. Мо тугай Комсомол, могай тудын пашажэ.
21. Крэдит ушэм (кредитное товарищество).
22. Шóран ушкал (пьеса-агитка).

Савыкташ йамдылалтэш—В. М. ВАСИЛЬЕВ. Мари мутэр (куго, кнага 20 пэч. лист.).

Кнагам тўшка дэн налшэ организатсий, учрэждэнийлан скидка.

Кнага налаш адрэс тыгайэ: Москва, Никольская, 10, главн. конт. Центриздата.

Мар. ж.
11-8

„У ИЛЫШ“

Р.К.П.(б) Рүдө Комитэтысэ Мари сэксийн журналжэ.
4-шө ий дөктөш.

„У Илышэш“ Совет властын законжо, пашажэ нэргэн, вэс кугыжан-ласэ ылыш, мари кокла ылыш сэралтэш.

„У Илыш“ түрлө пашам пайдан ышташ тунукта: мландэ, вольык, мүкш, сат-пакча пашам, моло түрлымат.

Партий, комсомол, пионер, тунэммэ паша, түлэч моло түрлат „У Илышэш“ сэралтэш.

Журналын акшө:

1 тылзылан	20-ыр.	6 тылзылан	1 тэнтэ
3 „	55 „	Идалыкклан	1 т. 80-ыр.

Журнал дэч посна оксадэ пуалтыш: 6 тылз. налшылан—1 кнага, идалыкклан—2 кнага.

Чылан „У Илышым“ налаш вашкыза!

АДРЕС: г. Москва, Никольская, 10, Главная Контора Центр. Издательства Народов СССР.

Оксам маркэ дэнат қолташ лийэш.

„ЙОШКАР КЭЧЭ“

Мари кундэмсэ Исполком дэн Р.К.П(б) комитэтын газэтшэ.

АКШЭ:	1 ийлан	2 т. 40-ыр.	АДРЕС:	г. Краснококшайск, Мариобласти,
	1 тылзылан	— 20-ыр.		ред. „Йошкар Кэчэ“.

„ЙОШКАР КЭЧЭ“

Совет законым, Мари кундэмсэ Исполкомын пунчал мутым умлыктара. Мари йалласэ түрлө увэр сэралтэш. Кэч мо нэргэнат йодын колтышылан газэтэшак раш увэрым пуа.

„Йошкар Кэчэ“—газэт налшылан пөлөкым шта.

Март тылзыштэ „Йошкар Кэчэ“ газэтын рэдасийжэ газэт налшэ-влакклан пөлөкым шта. Пөлөклымö чотпо модыш (лотэрэй) дэн лийэш.

Модылтэш: Кум 11 важыкан (шажинан)пожар машина шокш (рукав), 1 кок-кажан плуг, 5 сава, 10 сорла, 1 торэш пила, 1 мужыр кугу урлык (английский) сөсна игэ, 2 пут мў шудо нөшмө, кўртнө тырма, 1 йэш мўкш игэ, калаш-шамыч, шуко моло түрлө ўзгарат.

Пожар машина шокш мэмнан газэтым эн шуко налын шогышо йалла лўм дэнэ модылтэш. Плуг дэн сөсна игытш—6 тылзэ дэч шукылан подпиекэ штышэ-влакклан, моло ўзгар—3-6 тылзэ мартэ подпиекэ штышылан.

Йанвар дэн пэвраль коклаштэ подпиекэ шташ тўналза!